

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

ITÄMERI STRATEGISENA KULJETUSTIENÄ

**ITÄMEREN KAASUPUTKEN MERKITYS DISKURSSIANALYYTTISESSÄ
TARKASTELUSSA**

Diplomityö

Kapteeniluutnantti
Hannu Roponen

Yleisesikuntaupseerikurssi 55
Merisotalinja

Elokuu 2011

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Yleisesikuntaupseerikurssi 55	Linja Merisotalinja
Tekijä Kapteeniluutnantti Hannu Roponen	
Tutkielman nimi ITÄMERI STRATEGISENA KULJETUSTIENÄ ITÄMEREN KAASUPUTKEN MERKITYS DISKURSSIANALYYTTISESSÄ TARKASTELUSSA	
Oppiaine, johon työ liittyy Strategia	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kurssikirjasto
Aika Elokuu 2011	Tekstisivuja 110 Liitesivuja -
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Tutkimuksessa tarkastellaan Itämeren asemaa strategisena kuljetustienä. Tarkastelun näkökulmana on Venäjältä Euroopan unionin alueelle suuntautuva energiakauppa, jonka perusteella tutkimuksessa pyritään ensisijaisesti selvittämään, minkälaisen merkityksen Nord Stream -kaasuputki saa eri maissa julkaistujen uutisartikkeleiden valossa. Uutisaineistona käytetään venäläistä, ruotsalaista ja suomalaista aineistoa, joiden perusteella kyetään kuvaamaan kaasuputken merkitys Venäjällä, Ruotsissa ja Suomessa.</p> <p>Tutkimuksessa käytetään realistista lähestymistapaa Itämeren aseman geopoliittisen määrittelyyn. Geopolitiikan avulla luodaan kuva siitä, mitkä maantieteelliset, taloudelliset ja sotilaalliset tekijät vaikuttavat Itämeren asemaan strategisena kuljetustienä. Tutkimusongelmaan vastataan konstruktivistisen teorian ja lähestymistavan perusteella, mikä mahdollistaa tutkimusmenetelmänä käytetyn diskurssianalyysin luotettavan käytön.</p> <p>Uuden geopolitiikan ja kriittisen geopolitiikan tarkastelutapojen mukaisesti energiakaupan nähdään muodostavan keskinäisriippuvuuden Venäjän ja Euroopan unionin välille. Keskinäisriippuvuudella on vakautta lisäävä vaikutus, mutta se mahdollistaa myös vallan käyttämisen, mikä on nähtävissä kaasuputken merkityksien muodostumisessa. Tästä voidaan johtaa tutkimusongelma ja tutkimuksen pääkysymys: <i>Minkälaisen merkityksen Itämeren kaasuputki muodostaa aiheesta käytyjen diskurssien perusteella?</i></p> <p>Tutkimuksen empiirinen aineisto muodostuu 932 uutisartikkelista, joista tutkimusasetelman mukaisiksi tunnistettiin 665 artikkelia. Artikkeleista määriteltiin keskeisimmät diskurssit ja tyypillisimmät argumentoijat. Diskurssianalyysin perusteella Itämeren kaasuputken merkitys muodostuu valtion ja yrityksen edustajien diskurssien perusteella ensisijaisesti poliittiseksi.</p> <p>Tutkimuksen perusteella kaasuputki saavuttaa poikkeavia merkityksiä eri maissa. Venäjällä kaasuputken merkitys on <i>poliittis-taloudellinen</i> ja Ruotsissa <i>poliittinen</i>. Suomessa Itämeren kaasuputki saa ensisijaisesti <i>ympäristömerkityksen</i>. Johtopäätöksenä voidaan osoittaa merkityksien syntyyn vaikuttavia tekijöitä, joita ovat Venäjän kannalta energianviennin kriittisen korkea osuus maan kansantaloudesta ja Ruotsin kannalta talouden vähäinen riippuvuus venäläisestä energiasta sekä Itämerestä. Suomen kannalta keskeisin merkityksen syntyyn vaikuttava tekijä on vastaavasti koko maan riippuvuus Itämerestä strategisena kuljetustienä.</p>	
<p>AVAINSANAT</p> <p>Itämeri, energia, kaasuputki, Nord Stream, diskurssianalyysi</p>	

ITÄMERI STRATEGISENA KULJETUSTIENÄ

ITÄMEREN KAASUPUTKEN MERKITYS DISKURSSIANALYYTTISESSÄ TARKASTELUSSA

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUKSEN TOOREETTINEN VIITEKEHYS	5
2.1	GEOPOLITIIKAN PERUSTEET – KLASSINEN GEOPOLITIikka	5
2.2	UUSI GEOPOLITIikka JA GEOPOLITIIKAN KRITIIKKI.....	13
2.3	TUTKIMUKSEN TOOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	16
2.4	TUTKIMUKSEN RAJAAMINEN JA KOHDEVALTIOIDEN VALINTA	20
2.5	TUTKIMUSONGELMA, VIITEKEHYS JA TUTKIMUSMENETELMÄT.....	25
3	ITÄMERI VENÄJÄN JA EUROOPAN UNIONIN VÄLISESSÄ ENERGIKAUPASSA.....	32
3.1	ITÄMEREN MAANTIEDE – SISÄMERI STRATEGISENA KULJETUSTIENÄ	32
3.2	SUOMI, RUOTSI, LIETTUA JA SAKSA	35
3.3	VENÄJÄ.....	44
3.4	VENÄJÄ ENERGIAN TUOTTAJANA	56
3.5	EUROOPAN UNIONI ENERGIAN KULUTTAJANA.....	62
3.6	ITÄMERI STRATEGISENA KULJETUSTIENÄ KLASSISEN GEOPOLITIIKAN NÄKÖKULMASTA.....	68
4	TUTKIMUSAINIESTO JA SEN ANALYSOINTI.....	72
4.1	TUTKIMUKSEN EMPIIRISEN AINEISTON HANKINTA	72
4.2	EMPIIRISEN AINEISTON LUOKITTELU JA DISKURSSIANALYYSI.....	78
4.3	ITÄMEREN KAASUPUTKEN SAAMAT MERKITYKSET.....	81
4.4	MERKITYKSIEN SELITYKSET.....	86
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	103
5.1	ITÄMEREN ASEMA STRATEGISENA KULJETUSTIENÄ	103
5.2	ITÄMEREN KAASUPUTKEN MERKITYKSIEN ARVIOINTI.....	106
5.3	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN ARVIOINTI JA DISKURSSI.....	107
	LÄHTEET	111

KUVALUETTELO

KUVA 1: Vuoriston mukaelma John K. Wrightin poliittista maantiedettä kuvaavasta kaaviosta

KUVA 2: Tutkimuksen viitekehys

KUVA 3: Itämeren alue

KUVA 4: Venäjän maantieteellinen alue

KUVA 5: Luoteis-Venäjän alue

KUVA 6: Nord Stream -kaasuputken linjaus

KUVA 7: Aineistokartta

TAULUKKOLUETTELO

TAULUKKO 1: Euroopan neuvostossa käsiteltyjen merkitsevien asiakirjojen intressivaltioiden jakautuminen.

TAULUKKO 2: Euroopan parlamentissa tehtyjen suullisten ja kirjallisten kysymysten intressivaltioiden jakautuminen.

TAULUKKO 3: Hakutulokset Intergrum-tietokannassa

TAULUKKO 4: Hakutulokset Mediearkivet-tietokannassa

TAULUKKO 5: Hakutulokset ARKiSTO-tietokannassa

TAULUKKO 6: Merkityksien muodostuminen eri maissa

TAULUKKO 7: Argumentoijien jakaantuminen eri maissa

TAULUKKO 8: Ympäristödiskurssien muodostuminen

TAULUKKO 9: Talouteen liittyvien diskurssien muodostuminen

TAULUKKO 10: Energiaan liittyvien diskurssien muodostuminen

TAULUKKO 11: Sotilaallisten diskurssien muodostuminen

TAULUKKO 12: Poliittisten diskurssien muodostuminen

ITÄMERI STRATEGISENA KULJETUSTIENÄ

ITÄMEREN KAASUPUTKEN MERKITYS DISKURSSIANALYYTTISESSÄ TARKASTELUSSA

1 JOHDANTO

Itämeren kaasuputken vesitalousluvasta tehdyt valitukset kaatuivat myös korkeimmassa hallinto-oikeudessa. Valittajina oli kolme virolaista ympäristöjärjestöä. Etelä-Suomen aluehallintolupavirasto myönsi viime vuoden helmikuussa Nord Stream -yhtiölle luvan Venäjän ja Saksan välisen kaasuputken rakentamiseen Suomen talousvyöhykkeelle. [...] Luvasta valittaneiden ympäristöjärjestöjen mielestä hankkeen ympäristövaikutusten arviointi oli puutteellista ja kansainvälisten sopimusten vastaista.

[...]

Maakaasun siirtoa varten perustettu Nord Stream -yhtiö on saanut valmiiksi ensimmäisen kahdesta Itämeren pohjaan laskettavasta maakaasuputkesta. Viimeiset 1 200 kilometrin mittaisen putken osat asennetaan torstaina. Maakaasutoimitusten putken kautta Venäjältä Saksaan pitäisi alkaa lokakuussa, Nord Stream ilmoitti keskiviikkona.

[...]

Venäjältä Saksaan kulkevan maakaasuputki Nord Streamin rakentamisesta käyty kulussientakainen diplomatia oli kovempaa kuin on tähän asti tiedetty. Wikileaks-järjestön julkistamista diplomaattisähkeistä käy ilmi, että maakaasuputken valmistumista ajettiin voimakkaasti läpi niin Venäjän ylimmän johdon kuin putkea rakentavan yrityksen Nord Stream AG:n toimesta. [...] Suomen hallitus pyrki järjestelmällisesti käsittelemään venäläis-saksalaista maakaasuputkihanketta epäpoliittisena ympäristökysymyksenä, joten mahdolliset vastalauseet olisi esittänyt Länsi-Suomen ympäristölupavirasto.¹

Euroopan unioni on maailman suurin energian tuoja ja se muodostaa maailman suurimman energiamarkkina-alueen, joka kuluttaa viidenneksen koko maailmassa käytetystä energiasta. Energia on taloudellisen hyvinvoinnin ja kasvun moottori, joka takaa Euroopan unionille kilpailukykyisen aseman kiristyvillä globaaleilla markkinoilla. Unionin kilpailukykyyn turvaavan energiansaannin osa-alueita ovat kohtuuhintaisuus, turvallisuus ja toimitusvarmuus. Energiansaanti pyritään turvaamaan luomalla Euroopan unionin yhteinen energiapolitiikka, jonka lähtökohtana on ”varmistaa energiatuotteiden ja -palvelujen keskeytymätön fyysinen

¹ Helsingin Sanomat, 22.6.2011, 4.5.2011 ja 1.5.2011, luettavissa osoitteessa <http://www.hs.fi>, luettu 27.6.2011

saatavuus markkinoilla kaikkien kuluttajien (yksityisasiakkaiden ja teollisuuden) kannalta kohtuulliseen hintaan [...]”.²

Euroopan unioni pyrkii pienentämään riippuvuuttaan kasvihuonekaasuja lisäävistä energiaratkaisuista. Tähän pyritään muun muassa lainsäädännön keinoin sekä lisäämällä uusiutuvien energiamuotojen, esimerkiksi aurinkopaneelien ja tuuligeneraattoreiden, osuutta energiantuotannosta. Tästä huolimatta on ennustettu, että öljyn ja kaasun merkitys unionin energian kulutuksesta tulee suhteellisesti säilymään tai jopa kasvamaan. Unionin öljy- ja kaasuvarannot ovat ehtymässä kuluvan vuosikymmenen loppupuolella ja samaan aikaan energian maailmanlaajuinen kulutus lisääntyy. Kulutuksen kasvuun vaikuttaa nousevien Aasian ja Lähi-idän talouksien lisääntyvä energiatarve, eikä globaalia kasvua kyetä taittamaan teollistuneiden maiden lisääntyvällä energiatehokkuudella ja uusiutuvan energian käyttöönotolla. Euroopan unionin alueella 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kulutetusta energiasta yli 50 prosenttia oli unionin ulkopuolella tuotettua tuontienergiaa. Edellä mainituista syistä johtuen tuontienergian osuus tulee kasvamaan vuoteen 2020 mennessä yli 70 prosenttiin. Tuontiöljyn osuuden ennustetaan vuonna 2025 olevan 90 prosenttia ja tuontimaakaasun 80 prosenttia.³ Unionin energiariippuvuus tulee täten kiistatta kasvamaan.

Euroopan unionin vaikutusvalta kansainvälisillä energiamarkkinoilla on kuitenkin pienempi kuin sen taloudellinen painoarvo. Tämä yhdistettynä maailmanlaajuisesti kiristyvään kilpailuun energiasta lisää Euroopan unionin haavoittuvuutta energiantoimitusten häiriöille. Oman tuotannon lisäksi energiansaanti pyritään turvamaan luomalla mekanismeja, joilla turvataan tuontienergian häiriötön saatavuus. Energiastategiaa täydentävässä komission raportissa luetellaan periaatteita ja tavoitteita, joiden avulla pyritään vastaamaan tulevaisuuden haasteisiin. Periaatteina esitetään muun muassa uusien ja monimuotoisten toimitusreittien käytön turvaaminen. Lisäksi periaatteena on, että Euroopan unionin tulee olla energiamarkkinoilla ”vahva geopoliittinen energiakumppani”. Raportissa mainitaan erikseen tavoite Euroopan unionin ulkoisen ulottuvuuden lujittamisesta. Yksityiskohtaisina tavoitteina luetellaan energiatehokkuuden kasvattaminen, yhtenäisten eurooppalaisten

² Energia 2020, Strategia kilpailukykyisen, kestävä ja varman energiansaannin turvaamiseksi, komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, Bryssel 10.11.2010, luettavissa osoitteessa <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:FI:HTML>, luettu 3.7.2011

³ Euroopan unionin energiastategia, luettavissa osoitteessa http://europa.eu/pol/ener/index_fi.htm, luettu 17.8.2010. Ks. lisäksi Tynkkynen, Nina: Energia ja Itämeri – haasteet ja mahdollisuudet, 23.5.2008. Luettavissa osoitteesta http://www.sorsafoundation.fi/documents/key20100817102824/dokumentit/tynkkynen_230508.pdf, luettu 16.8.2010

energiamarkkinoiden luominen, energian toimitusvarmuuden kasvattaminen sekä investoinnit energiateknologiaan ja -infrastruktuuriin. Investointitarpeeksi arvioidaan noin biljoona euroa.⁴

Euroopan unionin energiapolitiikassa on kuitenkin vielä suuria puutteita. Erityisesti energiapolitiikkaa hankaloittavat hajanaiset sisämarkkinat, kansalliset lainsäädännön ja energiamarkkinoiden rajoitteet sekä viivästyksiset energiatalouden investointiohjelmassa. Keskeisin syy on kuitenkin yhteiseurooppalaisen energiapolitiikan käytännön toteutuksen puuttuminen, mistä johtuen kansallisella päätöksenteolla luodaan epäyhtenäiset markkinat, joka lisää energiariippuvuutta ja heikentää energiansaannin toimitusvarmuutta. Euroopan unionin jäsenmaissa kulutetusta öljystä vain noin 22 prosenttia tuotetaan unionin jäsenmaissa. Venäjä on suurin yksittäinen öljyntuoja ja sen osuus öljyntuonnista on lähes kolmannes. Muita merkittäviä öljyntuontialueita ovat Norja sekä Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan maat.⁵ Unionin oma kaasuntuotanto vastaavasti tuottaa noin 40 prosenttia kaasun kokonaiskulutuksesta. Kaasun osalta suurimpia kaasun tuojia ovat Venäjä, Norja ja Algeria. Tästä syystä johtuen on kuitenkin ilmeistä, että Euroopan unionin riippuvuussuhde Venäjällä tuotettuun energiaan tulee säilymään.

Venäjän kykyä lisätä kaasuntuontia Euroopan unionin markkinoille on pidetty kyseenalaisena. Tähän vaikuttavat tuotantoalueiden ehtyminen sekä kotimaisen kysynnän lisääntyminen. Venäjän valtion pääosin omistaman Gazpromin vastaus tuotannon ja edelleen unionin alueelle tuotettavan kaasun lisäämiseksi on uusien tuotantoalueiden avaaminen sekä kotimaisille markkinoille myytävän kaasun rajoittaminen. Kaasumarkkinoilla on lisäksi nähty ajoittain voimakasta hintakilpailua. Tähän ovat vaikuttaneet sekä öljyn hinnan voimakkaat vaihtelut että erityisesti nesteytetyn kaasun osuuden lisääntyminen maailman kaasumarkkinoilla. Nesteytetyn kaasun markkinat ovat pääosin perustuneet lyhyisiin sopimuksiin ja ”ota tai jätä”-tyyppisiin tarjouskilpailuihin, mikä on vähentänyt perinteisen maakaasun merkitystä Euroopan unionin markkinoilla. Lisäksi tämä on pienentänyt Venäjän markkinaosuutta – Venäjä on vain pieni toimija nesteytetyn kaasun markkinoilla. Ennusteiden mukaan nesteytetty kaasu ei kuitenkaan tule syrjäyttämään perinteistä kaasun toimitusta, ja sen osuuden ei uskota nousevan kuin korkeintaan kolmannekseen.⁶ Tämä on muun muassa nähtävissä investointina Itämerellä rakenteilla olevaan Nord Stream -kaasuputkeen⁷. Putki

⁴ Energia 2020, Strategia kilpailukykyisen, kestävä ja varman energiansaannin turvaamiseksi

⁵ Sama. Ks. lisäksi Österlund, Bo artikkelissa Energiariippuvuudesta ja huoltovarmuudesta, Sotilasaikakauslehti 5/2010 ja Solanko, Laura: Euroopan kaasumarkkinat murroksessa, 23.3.2010, luettavissa osoitteessa <http://www.bof.fi/NR/rdonlyres/01C1FBBE-C295-456C-AE3B-3250949E2A65/0/focus0310s.pdf>, luettu 17.8.2010

⁶ Solanko, Laura: Euroopan kaasumarkkinat murroksessa

⁷ Tässä tutkimuksessa Nord Stream -kaasuputken rinnalla käytetään nimitystä Itämeren kaasuputki.

rakennetaan Venäjän Säckijärveltä Saksan Greifswaldiin. Kaasuputken ensimmäinen putkilinja valmistui toukokuussa 2011 ja toisen putkilinjan arvioidaan valmistuvan vuonna 2012. Putken kokonaispituus on 1224 kilometriä, josta se kulkee Suomen talousvyöhykkeellä 375 kilometriä. Suomen talousvyöhykkeen lisäksi putki kulkee Ruotsin ja Tanskan talousvyöhykkeillä. Koko hankkeen hinta on noin 7,4 miljardia euroa. Valmistuttuaan putken kapasiteetti vastaa noin 15:tä prosenttia Euroopan unionin alueelle vuonna 2009 tuodun kaasun määrästä. Kaasuputken läpi kulkevan maakaasun arvo on noin 500 miljoonaa euroa vuodessa.

Edellä esitetyn perusteella voidaan tehdä joitakin johtopäätöksiä. Ensinnäkin, Euroopan unionilla ja Venäjällä on selkeä keskinäisriippuvuus energian tuonnin ja viennin osalta. Eri arvioiden perusteella on esitetty, että Venäjän riippuvuus energian viennistä unionin alueelle olisi jopa suurempaa kuin Euroopan unionin riippuvuus Venäjästä energian tuottajana. Toisaalta tämä osoittaa myös sen, että Venäjän intressit Itämerellä ovat merkittävät erityisesti energian viennin kauttakulkureittinä. Tämä edellyttää Itämeren säilymistä merenkulun kannalta häiriöttömänä alueena. Rakenteilla oleva kaasuputki liittyy erityisesti energiatoimitusten häiriöttömyyden turvaamiseen.

Itämeren rantavaltiot suhtautuivat kaasuputkihankkeeseen toisistaan poikkeavalla tavalla. Kaasuputken rakennuslupa ja hanke politisoituivat voimakkaasti. Johdannon alussa on lainauksia Helsingin Sanomissa toukokuussa 2011 julkaistuista artikkeleista, joista voi päätellä, että putki herättää edelleen keskustelua. Yleistäen voidaan todeta, että kielteisimmän hankkeeseen ovat suhtautuneet Baltian maat sekä Puola, jotka ovat pitäneet kaasuputkea turvallisuuspoliittisena uhkana. Puola on vastustanut putkea myös taloudellisista syistä, sillä Nord Stream mahdollistaa Venäjälle kaasuntoimitusten katkaisemisen Itä-Eurooppaan häiritsemättä Keski-Eurooppaan myytävän kaasun markkinoita. Ruotsin ja Suomen kannat ovat olleet maltillisempia. Ruotsi on turvallisuuspoliittisen aspektin ohella painottanut ympäristökysymyksiä, Suomen pitäessä kaasuputkihanketta puhtaasti ympäristöasiana. Tästä syystä onkin erityisen mielenkiintoista tarkastella kaasuputken eri maissa saamia merkityksiä.

Tämä tutkimustyö kartoittaa Itämeren merkitystä strategisena kuljetustienä erityisesti Venäjän ja Euroopan unionin välisen energiariippuvuuden kannalta. Tutkimuksellinen fokus luodaan Nord Stream -kaasuputkihankkeeseen liittyvään debattiin ja julkisiin kannanottoihin. Tutkimuksessa perehdytään eri maissa julkaistujen uutisartikkeleiden perusteella tehtävään diskurssianalyttiseen tarkasteluun, jonka perusteella pyritään luomaan käsitys Itämeren

kaasuputkesta kiistanalaisena kohteena ja tuottamaan sille merkitykset. Merkityksille annetaan selitykset, joiden avulla pyritään kuvaamaan Itämeren asemaa strategisena kuljetustienä. Diskurssianalyysin perusteella saatavia tutkimustuloksia tuetaan klassisen geopolitiikan perusteella tehtävillä johtopäätöksillä. Tuloksista laaditaan synteesi, jolla luodaan käsitys Itämeren asemasta strategisena kuljetustienä.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

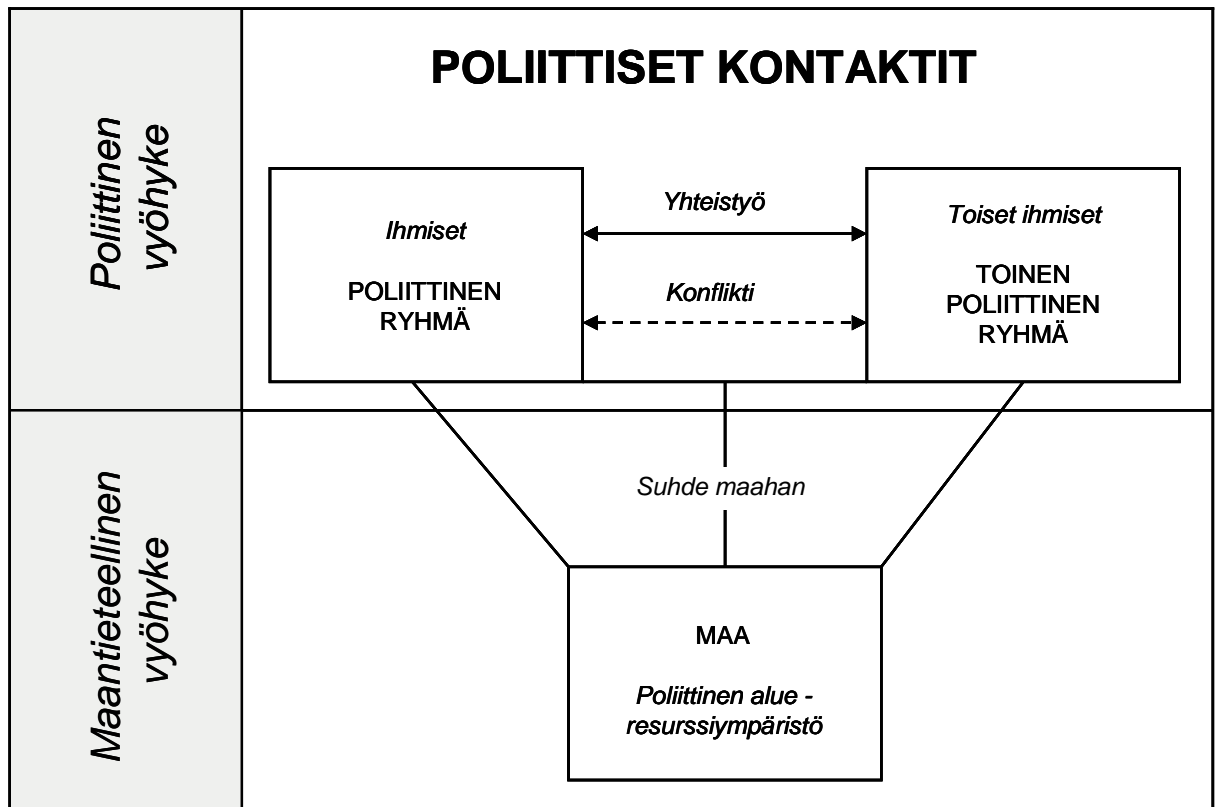
2.1 Geopolitiikan perusteet – Klassinen geopolitiikka

Geopolitiikan tarkastelussa tulee erottaa joitakin keskeisiä käsitteitä, joista tässä yhteydessä tarkastellaan poliittista maantiedettä sekä käsitteitä geopolitiikka ja geostrategia. Poliittinen maantiede on tieteenala, jonka pyrkimyksenä on selittää tietyllä alueella tapahtuvaa politiikan tekoa. Lisäksi poliittisessa maantieteessä on keskeistä kiinnostus maantieteen ja politiikan tekemisen käymään yhteis- ja vuorovaikutukseen. Tällöin esimerkiksi valtioiden taloudellista tai voimapolitiittista asemaa selitetään maantieteellisten tekijöiden kautta. Poliittisen maantieteen keskeisin yksikkö on valtio, mutta käsite on laajentunut sekä valtion sisäpolitiikkaan että valtioiden välisiin taloudellisiin ja sotilaallisiin organisaatioihin. Poliittisen maantieteen tutkimuksen peruselementtejä ovat maa ja ihmiset. Maa on maantieteellinen ympäristö, joka muodostuu poliittisesta ja rajatusta alueesta, ja joka sisältää eri resursseja sekä sijainnista aiheutuvia etuja ja haittoja. Ihmiset muodostavat vastaavasti toisiaan vastaan kamppailevia ja samoista maan tarjoamista resursseista kilpailevia poliittisia ryhmiä. Kilpailu eri ryhmien välille synnyttää etupiirejä ja kiistoja resurssien jakamisesta.⁸

Vuoristo näkee kilpailun kolmiodraamana, jolla voi olla myös useita päällekkäisiä ja kansainvälisiä ulottuvuuksia. Tällöin myös valtioiden suhde toisiinsa muodostuu joko yhteistyö- tai konfliktiprosessin kautta. Konflikti perustuukin poliittisen maantieteen näkökulmasta eturistiriitaan resurssien hallinnasta tietyllä alueella. Resurssi voi muodostua ihmisvarannosta taikka materiaalisesta tai maantieteellisestä sijaintiedusta. Vastaavasti keinona konfliktin käymiseen voidaan käyttää materiaalin ja ihmisvarannon lisäksi esimerkiksi raaka-aineita, energiavarantoja tai instituutioita.⁹

⁸ Tuomi, Osmo: Uusi geopolitiikka. Geopoliittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa, Gaudeamus kirja, Tammer-Paino Oy, Tampere, 1996, s. 31 ja 35, Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, WSOY, Juva 1997, s. 163-165 ja Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, WSOY - kirjapainoyksikkö, Porvoo 1997, s. 17-20

⁹ Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, s. 17-20 ja 28-29

Kuva 1. Vuoriston mukaella John K. Wrightin poliittista maantiedettä kuvaavasta kaaviosta.¹⁰

Geopolitiikkaa voidaan pitää maantieteellisen tiedon käyttönä poliittisessa päätöksenteossa sekä lopulta myös sotilaallisen voimankäytön perusteena.¹¹ Geopolitiikan käsite liittyy poliittisen realismin näkökulmaan. Sekä geopolitiikan että realismin lähestymistavat ovat valtiokeskeisiä ja niissä tunnustetaan valtiollisen voiman valta. Poliittisen realismin klassisen määritelmän mukaan poliittisten toimijoiden päämääränä on kaikissa tilanteissa turvata valtion asema sekä kansallinen etu. Valtiollisen voiman lisäksi valtio voi tavoitella myös yleisesti hyvinvointia, turvallisuutta ja taloudellista kasvua.¹² Geopolitiikan ohella myös poliittinen realismi tunnustaa maantieteen merkityksen. Blombergin mukaan geopolitiikan ja poliittisen realismin erona voidaan pitää valtion tavoitteenasettelua. Realismin mukaan valtio tavoittelee voimaa, jolla kykenee alistamaan toista valtiota ja saavuttamaan täten oman päämääränsä. Geopolitiikassa vastaavasti pyritään valta-aseman saavuttamiseen maantieteellisesti rajatulla alueella. Keskeistä tällöin on maa-alueen hallitseminen. Vallan kasvattaminen perustuukin siis maantieteellisen alueen laajentamiseen. Maantieteellinen

¹⁰ Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, s. 19

¹¹ Sama, s. 52

¹² Lintonen, Raimo: Johdatus kansainvälisen politiikan tutkimukseen, Julkaisusarja 1, Strategian tutkimuksia N:o 9, Strategian laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1996, s. 30-31 ja Morgenthau, Hans: Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace, McGraw-Hill, 1993, s. 29-30

sijainti suhteessa ympäristöön ja alueen muihin valtioihin on geopolitiikassa keskeistä, kun se realismin mukaan on vain valtion valta-aseman yksi osa.¹³ Geopolitiikka eroaa poliittisesta maantieteestä siinä, että geopolitiikka korostaa maantieteellisen sijainnin vaikutusta poliittiseen päätöksentekoon. Lisäksi poliittisesta maantieteestä poiketen geopolitiikkaa voidaan pitää suurteorianana.

Kolmas tarkasteltava käsite geostrategia voidaan yksinkertaistaen nähdä geopolitiikan käytäntöön soveltamisena. Geostrategian näkökulma on maantieteellisten seikkojen sotilaallisessa tarkastelussa.¹⁴

Geopolitiikan käsite syntyi ruotsalaisen Rudolf Kjellénin julkaiseman teoksen *Undersökningar till politikens system* myötä. Teos perustui Kjellénin 1800-luvun lopulla julkaisemaan artikkeliin, jonka mukaan valtiota voidaan pitää ihmiselämän korkeimpana muotona. Tällöin valtio ohittaa yksilön ja on yksilöä suurempi poliittinen tekijä. Viime kädessä valtion päätöksenteko ei ole riippuvainen kansalaisten tahdosta. Valtio oli Kjellénin mukaan verrattavissa ihmiskehoon, jolloin valtiolla on ruumis sekä ulkoiset ja sisäiset elimet. Valtion viisi elintä ovat hallintorakenne, väestörakenne, yhteiskuntarakenne, taloudellinen rakenne sekä fyysinen eli maantieteellinen rakenne.¹⁵ Viimeksi mainittu voidaan liittää geopolitiittiseen ajatteluun. Kjellénin mukaan valtiolla tulee olla rajat ja luonnollinen elinympäristö. Tällöin geopolitiikka oli sekä valtion politiikkaa omista rajoista, sijainnista ja muodosta että politiikkaa valtiosta yksilönä maantieteellisessä ympäristössä. Vaikka Kjellénin ajatukset elivät ensimmäiseen maailmansotaan saakka, ei hänen ajatuksiaan kuitenkaan voi pitää myöhempään geopolitiittisen ajatteluun merkittävästi vaikuttaneena.

Varhaisena geopolitiittisena vaikuttajana voidaan myös pitää Friedrich Ratzelia, jota tosin osittain on pidetty poliittisen maantieteen teoretisoijana. Erityisesti Ratzel tunnetaan valtion elintilan tarpeen määrittelystä, joka vaikutti Hitlerin Saksan harjoittamaan politiikkaan, ja oli osasyynä geopolitiikan toisen maailmasodan jälkeiseen paitsioon.¹⁶ Valtion elintilaan liittyen Ratzel määritteli, että elinkelpoisuuden takaamiseksi valtion tulee olla kasvava ja uutta tilaa tarvitseva organismi. Valtion väestönkasvu sekä elintilantarpeen kasvaminen kytkeytyvät

¹³ Blomberg, Fred: Suomi geopolitiittisten alueiden rajalla. Suomen turvallisuuspoliittisten ratkaisujen ja geopolitiittisen aseman muutoksen välinen vuorovaikutus yhdentyvässä Euroopassa, Diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2002, s. 20-22

¹⁴ Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, s. 102-103 ja 163-165

¹⁵ Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, s. 54-55

¹⁶ Moisio, Sami: Synnyistä häpeään kautta uudelleenpolitisoitumiseen – Viisi näkökulmaa geopolitiikkaan, luettavissa osoitteessa <http://www.tieteessatapahtuu.fi/014/moisio.htm>, luettu 10.11.2010

toisiinsa, ja kasvava väestö edellyttää valtion rajojen ylittävää elintilaa. Tällöin valtiolle on luontevaa ja elinkelpoisuuden ylläpitämiseksi keskeistä kasvaa. Elintilateorian lisäksi Ratzel tunnetaan poliittiseen maantieteeseen liittyen valtioidea-käsitteen sekä valtion kasvun seitsemän lain määrittelijänä.¹⁷ Tietyistä käsitteellisistä eroavaisuuksista huolimatta Kjellén ja Ratzel olivat ajatuksellisesti lähellä toisiaan.

Geopolitiikkaa voidaan siis kokonaisuudessaan tarkastella oppina kansainvälisen politiikan toimintakentästä maantieteelliseltä perspektiiviltä katsottuna. Geopolitiikka on maantieteen osalta pysyvä, mutta poliittisen ja sotilaallisen tasapainon osalta muuttuva ilmiönä.¹⁸ Geopolitiikkaa on sen traditionaalisessa muodossa pidetty ympäröivän tilan ja maantieteen rajoitteita ymmärrettäväksi tekevänä suuntauksena. Geopoliittisen ajattelun mukaan fyysinen ympäristö oli toimintaa rajoittava ja hallitseva tekijä, joka piti ohittaa tai omalla toiminnalla voittaa. Maantieteellisen aseman nähtiin kuitenkin aina säätelevän erityisesti pienten valtioiden toimintaa. Geopolitiikka voidaan jakaa tarkastelutavan mukaan alueelliseen ja globaaliin geopolitiikkaan.¹⁹

Keskeisiä traditionaalisen geopolitiikan teoretisoijia olivat edellä mainittujen Rudolf Kjellénin ja Friedrich Ratzel lisäksi muun muassa Karl Haushofer, Nicholas Spykman, Alfred Mahan sekä Halford Mackinder. Tässä voidaan nähdä myös geopolitiikan jako Kjellénin ja Ratzelin luomaan valtiokeskeiseen eli saksalaiseen geopolitiikan koulukuntaan sekä Mahanin ja Macinderin edustamaan maailmanlaajuiseen eli anglosaksiseen geopolitiikan koulukuntaan. Valtiokeskeisen geopolitiikka on analyysitavaltaan alueellista geopolitiikkaa. Kokonaisuudessaan geopolitiikan tarkastelutapojen ja koulukuntien rajoja voidaan kuitenkin pitää häilyvänä, mutta erityisesti Mahan ja Mackinder ovat vaikuttaneet yhdysvaltalaiseen geopolitiikan tulkintaan ja täten olleet keskiössä geopolitiittisen ajattelutavan kehityksessä.²⁰ Tämä liittyy geopolitiikan voimakkaasti myös Yhdysvaltojen harjoittamaan politiikkaan ja poliittiseen realismiin ja tätä kautta myös globaaliin etupiirijakoajatteluun.

Alfred Mahanin valtameriteoria julkaistiin vuonna 1890 teoksessa *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*. Mahanin mukaan historiallis-maantieteellisesti voidaan osoittaa

¹⁷ Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, s. 13-15

¹⁸ Tuomi, Osmo: Geopolitiikka ja regionalismi Itämeren alueella, Lisensiaattityö, Valtio-opin kansainvälisen politiikan suuntautumsvaihtoehto, Yleisen valtio-opin laitos, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin Yliopisto, Helsinki 1990, s. 18-20

¹⁹ Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, s. 165

²⁰ Moisio, Sami: Kriittinen geopolitiikka ja alueelliset uskomusjärjestelmät: uhkakuvatutkimuksen teoriaa empiirisiin esimerkeihin. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja, N:o 158, Turku 1998, s. 23-24

valtion keino oman valta-aseman rakentamiseen merivoimallisten toimintojen kautta. Esimerkkinä Yhdysvalloille Mahan käytti Iso-Britannian imperiumin rakentamista. Mahanin teoriassa yhdistettiin Henri Jominin ajatukset merelliseen ympäristöön. Mahania on kuitenkin kritisoitu Jominin teorioiden mekaanisesta soveltamisesta merelliseen ympäristöön. Mahanin teorian ydin on käsitys valtion merivoimasta (Sea Power) ja sen luomasta kilpailuedusta. Merivoima antaa valtiolle kyvyn hallita meriteitä ja kauppaa. Teorian mukaan merivoima koostuu maantieteellisestä asemasta, fyysisestä muodosta, alueen laajuudesta, väestön määrästä, kansan luonteenlaadusta ja hallinnon laadusta ja rakenteesta. Fyysinen muoto sisältää valtion luonnonvarat ja ilmastolliset olosuhteet. Alueen laajuuden kannalta ratkaisevaa on merellisen rantaviivan pituus sekä satamien sijoittuminen. Merellinen rantaviiva, rannikolle sijoittunut väestö ja teollinen tuotanto luontaisesti suuntaa valtion intressejä merialueelle päin. Lisäksi valtion yhteys mereen takaa historiallisestikin tarkasteltuna kaupankäynti- ja yhteydenpitomuodon merten takaisiin alueisiin. Hyvän hallinnon mittarina Mahan pitää valtion kykyä tukea merellisten toimintojen laatua.²¹

Tarkasteltaessa edellä esitettyjä periaatteita geopolittiselta näkökannalta tulee Mahanin teoriaa kuvata yksityiskohtaisemmin. Maantieteellisen aseman osalta valtio, joka ei ole mantereelliselle hyökkäykselle uhattu voi muodostaa vahvemman merellisen voiman. Tällöin myös kaupallisen laivaston luominen ja sen toimintaedellytysten turvaaminen on helpompaa. Fyysisen muodon osalta keskeistä on meriliikenteen turvaaminen riittävällä satamakapasiteetilla. Mahanin mukaan yksistään rantaviiva ei lisää valtion merellistä voimaa, vaan edellytyksenä on kyky tukeutua oman alueen sisällä oleviin satamiin. Alueen laajuus ei myöskään korreloi merellisen voiman kanssa, vaan valtion rantaviivan ja siellä olevien satamien muodostama kokonaisuus lisää tai heikentää merivoimallista statusta.²² Mahan laajensi myöhemmissä kirjoituksissaan omia ajatuksiaan ja esitti vuosina 1900 julkaistussa teoksessa *The Problem of Asia* sekä vuonna 1911 julkaistussa *Importance of command of the sea* ajatuksen Venäjän muodostaman maavaltion ja Iso-Britannian merivaltion alkavasta valtakamppailusta. Lisäksi Mahan koki, että länsimaiden tulee jatkossa kiinnittää huomio Venäjän kasvavan vallan sitomiseen.²³ Tässä on nähtävissä lähtökohta Macinderin ajatuksille sekä peruste Yhdysvaltojen myöhemmin harjoittamalla patoamispolitiikalle. Esimerkkien perusteella syntyy myös käsitys Mahanin keskeisestä ajatuksesta, jonka mukaan edullinen maantieteellinen asema luo edellytyksiä muun potentiaalinen luomiselle ja vaikutusvallan lisäämiselle. Tämä puolestaan aiheuttaa epäedullisessa asemassa olevalle valtiolle

²¹ Mahan, Alfred Taylor: *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783*, Fifth edition (1894), Dover Publications, Mineola, N.Y, 1987, s. 28-29 ja Tuomi, Osmo: *Uusi geopolitiikka*, s. 57-59

²² Mahan, Alfred Taylor: *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, s. 29-44

laajentumistarpeen. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomattava, että Mahaninkaan mukaan merivoimallinen asema ei yksinään ole valtiollisen voima-aseman tae, mutta se on keskeisin tekijä muiden tekijöiden ketjussa.²⁴

Halford Mackinderin 1900-luvun alussa luoman sydänmaateorian mukaan maailmassa tulee vallitsemaan kahden voimakeskittymän kamppailu. Voimakeskittymät muodostuvat meri- ja maavaltioista, jotka yhtäältä hallitsevat merellistä aluetta ja toisaalta keskeistä maa-aluetta, sydänmaata, joka muodostuu Euraasian mantereeseen keskelle. Macinderin alkuperäisen teorian mukaan mantereellinen valtio tulee saavuttamaan maailmanherruuden teknologisen kehityksen myötä. Macinder kehitti teoriaansa sekä laajensi sydänmaan aluetta ensimmäisen maailmansodan kokemusten perusteella. Tällöin sydänmaan alue käsitti alkuperäisen maa-alueen lisäksi Itä-Euroopan sekä Itämeren ja Mustanmeren. Tulevaisuuden skenaariossa hän ennusti, että sydänmaata hallitseva voima kasvaa ja että voimankasvun myötä nousee pyrkimys päästä sisämerien kautta valtamerille. Tämä asettaisi merivaltion epäsuotuisaan asemaan ja tekisi sydänmaata hallitsevasta maavaltiosta erityisen vaarallisen tekijän. Tätä kasvavaa voimaa vastaa Macinder suositteli puskurivaltiovyöhykkeen luomista Itä-Eurooppaan. Tästä syntyi johtopäätös siitä, että hallitsemalla Itä-Eurooppaa voidaan hallita sydänmaata ja tätä kautta hallita tai ainakin haastaa koko maailma. Käytännön tavoitteena puskurivaltioilla oli myös estää Saksan ja Neuvostoliiton voimien yhdistyminen. Toisaalta Saksassa nähtiin jo ennen ensimmäistä maailmansotaa puskurivaltioiden kanssa käytävän yhteistyön muodostavan riittävän vastavoiman Iso-Britannian mahdollille. Sydänmaateoria eli voimakkaasti vielä toisen maailmansodan jälkeen. Tällöin Macinder näki Neuvostoliiton hallitseman sydänmaan ainoaksi mahdolliseksi vastavoimaksi Atlantille muodostettavan liiton.²⁵ Tässä voidaan nähdä perusteet Naton perustamiselle. Lisäksi ajattelumallissa on nähtävissä perusteet myöhemmälle Naton ja Euroopan unionin laajentumiselle Itä-Eurooppaan entisiin itäblokin maihin. Läntisen vaikutusvallan kasvattaminen lisää vastavoimaa sydänmaata kohtaan.

Macinderin teorioita sovellettiin läpi 1900-luvun ja niitä myös kehitettiin vilkkaasti. Tämä vähentää Macinderin teoriaa vanhentuneisuudesta arvostelleen kritiikin painoarvoa. Yksi keskeisimmistä Macinderiä täydentäneistä teorioista on Nicholas Spykmanin kehäalueeteoria, joka julkaistiin teoksessa *America's Strategy in World Politics*. Teorian mukaan keskeistä on

²³ Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, s. 64-67

²⁴ Hattendorf, John B. (ed.): *Classics of Sea Power. Selections from the Writings of Rear Admiral Alfred Taylor Mahan*, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland 1991, s. 27

²⁵ Tuomi, Osmo: *Geopoliittinen ja regionalismi Itämeren alueella*, s. 19-20 sekä Blomberg, Fred: *Suomi geopoliittisten alueiden rajalla*, s. 26-28

hallita Euraasian mantereen reunoja, ja täten luoda kehä voimakkaiden meri- ja mannervaltioiden väliin. Kehävaltioiden kohtalona olisi joutua puolustamaan itseään sekä manner- että merivaltion hyökkäyksiä vastaan. Kehäalueen riippumattomuudella estetään liian vahvan valtakeskittymän syntyminen. Vastaavasti kehäalueella sijaitsevien valtioiden joutuminen yhden hallitsijan alaisuuteen antaa tälle valtiolle mahdollisuuden koko maailman hallitsemiseen.²⁶ Sitomalla Spykmanin teoria toisen maailmansodan aikakauteen voidaan teoriassa nähdä myös huoli Saksan tai Neuvostoliiton noususta kehäalueen hallitsijaksi. Lisäksi Spykmanin teorian voidaan katsoa ohjanneen Yhdysvaltain ulkopoliittista suuntaa merkittävästi.

Muita Macinderin teorioita kehittäneitä tutkijoita olivat esimerkiksi Saul B. Cohen sekä Immanuel Wallerstein. Cohenin teoksessa *Geography and politics in a divided world* maailma jaettiin Macinderin teorian mukaisella tavalla sydänmaan ja merivallan muodostamiin geostrategisiin alueisiin, joita ympäröi geopoliittiset alueet. Tällöin maailma muodostuu kahdesta suuralueesta ja viidestä eri geopoliittisesta alueesta, joista kolme aluetta on merellisen suuralueen hallinnassa ja kaksi mantereellisen suuralueen vaikutuspiirissä. Geostrategiset ja geopoliittiset alueet kamppailevat ruuhjavyöhykkeiden hyödykkeistä ja niiden hallinnasta. Lisäksi maailmassa on Cohenin mukaan yksi erillinen, geostrategiseksi kehittyvä geopoliittinen alue, porttikäytäväalueita sekä reuna-alueita ja kaiken aluejaon ulkopuolelle jääviä napaseutuja. Reuna-alueiden tulevaisuuden Cohen näkee pessimistisesti. Porttikäytäväalueiden merkitys on vastaavasti korostunut geostrategisten alueiden välisenä välittäjänä. Wallerstein sovelsi Macinderin teorioita teoksessaan *Geopolitics and Geoculture*, mutta Wallersteinin maailmansysteemitheoria poikkeaa Cohenin teoriasta.²⁷ Tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on, että Itämeren alue sivuaa merkittäväksi muodostuvaa Itä-Euroopan porttikäytäväaluetta. Kokonaisuudessaan Cohen kuitenkin näkee maailman muodostuvan enemmän tasapainoon pyrkiväksi kuin valta-asemaa tavoittelevaksi. Myös Cohenin mallia on joidenkin tutkijoiden toimesta kritisoitu vanhentuneeksi.

Spykmanin viimeisin teoria kiinnitti huomion reunavyöhykkeen konfliktiherkyyteen. Donald W. Meinig kehitti tätä ajatusta edelleen 1950-luvulla jakamalla reunavyöhykkeen valtiot

²⁶ Tuomi, Osmo: Geopolitiikka ja regionalismi Itämeren alueella, s. 20. Ks. myös Moisio, Sami: Synnystä häpeän kautta uudelleenpolitisoitumiseen – Viisi näkökulmaa geopolitiikkaan

²⁷ Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, s. 68-74. Ks. myös Toukomies, Timo: Ihmisen on valittava, Licensiaattityö, Joensuun yliopisto 2006, s. 288-289. Wallersteinin mukaan imperiumi ja sivilisaatio tulisi erottaa käsitteinä toisistaan. Sivilisaatio ei koe nousuja tai tuhoutumisia imperiumin tapaan. Wallersteinin esimerkkejä tuhoutuneista imperiumeista ovat esimerkiksi Rooman imperiumi tai Tang-dynastia. Sivilisaatioita vastaavasti ovat esimerkiksi läntinen tai kiinalainen sivilisaatio.

sisäänpäin suuntautuneisiin, ulospäin suuntautuneisiin sekä neutraaleihin valtioihin.²⁸ Tutkimuksen kannalta on huomattavaa teorioissa oleva ero Itämeren asemasta. Macinderin mukaan Itämeri sisältyy Itä-Eurooppaan, kun vastaavasti Spykman ja erityisesti Meinig piirsivät etupiirirajan kulkemaan Itämerelle.

Klassisen geopolitiikan globaaleista suuntauksista on tunnistettavissa kolme asetelmaa. Mahanin yksinapainen maailmanjärjestys, jossa hegemonian muodostaa yksi merivalta, toisaalta Macinderin kaksinapainen maailma ja kolmantena Spykmanin kaksinapaista maailmaa kolminapaiseksi laajentanut kehäalue-teoria. Vuosisadan alkupuoliskon kolonialistinen perintö, Saksan tarve itälaajentumiselle sekä erityisesti Yhdysvaltain asema kylmän sodan maailmanjärjestyksessä ja Neuvostoliiton patoamispolitiikka saivat perusteensa Macinderin teorioista. Kylmän sodan aikaan muun muassa Henry Kissinger käytti Macinderin teoriaa oman realismin mukaisen maailmanpolitiikan tukena. Moision mukaan klassinen geopolitiikan suuntaus oli myös Suomessa selkeästi nähtävillä kylmän sodan aikakaudella. Moision kuitenkin huomauttaa – kuten edellä esitetyissä esimerkeissä ilmenee – että klassista geopolitiikkaa ei saa pitää homogeenisenä ilmiönä, ja että eri suuntauksille tulee antaa näiden kautta ilmenevä painoarvo.²⁹ Kokonaisuudessaan klassinen geopolitiikka voidaan siis nähdä realismin jatkumona tai siihen sidottuna teoriana, joka tunnustaa anarkkisen maailman olemassaolon ja valtiokeskeisyyden.

Tässä tutkimuksessa klassista geopolitiikka käytetään kuvaamaan Itämeren geopolitiittista asemaa strategisena merikuljetustienä. Kuvaaminen toteutetaan valtiokeskeisesti poliittisen realismin näkökulman mukaisesti, jossa valtion voima muodostuu maantieteellisestä sijainnista, luonnonvaroista, väestön rakenteesta, infrastruktuurista, teknologiasta, taloudesta sekä sotilaallisesta voimasta. Valta perustuu keskeisesti sotilaalliseen kapasiteettiin, joka on tosin voimakkaasti muista tekijöistä riippuvainen. Kansainvälisen politiikan tekeminen onkin jatkuvaa kamppailua vallasta, jolloin valtio pyrkii politiikallaan turvaamaan ensisijaisesti oman valta-asemansa. Valta-aseman turvaamiseksi valtiolla voi olla täydentäviä tavoitteita, esimerkiksi taloudellisen aseman kohentaminen, mutta lopulta kaikki tavoitteet tähtäävät valta-aseman säilyttämiseen tai sen lisäämiseen. Valtakamppailuun liittyy pyrkimys voimatasapainon luomiseen. Tällöin suurvaltaa vastaan toimii suurvalta tai pienempien valtioiden muodostama liittouma. Voimatasapainon ylläpitäminen estää kriisien syntymisen, sillä se ehkäisee tasavertaisten valtioiden välille syntyviä valtapyrkimyksiä. Toisaalta

²⁸ Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, s. 67

voimatasapainon ylläpitämisestä huolimatta kansallisvaltioilla on omia etuja, joita ne pyrkivät turvaamaan.³⁰

Strategista asemaa kuljetustienä tarkastellaan Venäjältä Euroopan unionin alueelle suuntautuvan energiakaupan näkökulmasta. Venäjä nähdään sydänmaan hallitsijana ja resursseja – energiaa – hallitsevana mannervaltiona. Euroopan unioni vastaavasti muodostaa muun läntisen maailman kanssa selkeän merivallan, joka kamppailee Macinderin ja edelleen Cohenin teorioiden mukaisesti maavallan kanssa pienevistä resursseista. Itämeren asema nähdään Spykmanin teorian mukaisena reuna-alueena. Tutkimusasetelmassa kuitenkin tunnustetaan myös Euroopan unionin heterogeenisuus sekä erityisesti isojen jäsenvaltioiden omat ja usein pienten jäsenien kanssa ristiriitaiset tavoitteet.

2.2 Uusi geopolitiikka ja geopolitiikan kritiikki

Klassisen geopolitiikan valtiokeskeisyys koettiin toisen maailmansodan jälkeen vanhentuneeksi. Myös ajatus valtiollisen mahdin perustumisesta maantieteellisten alueiden, kuten esimerkiksi valtamerien, hallintaan menetti merkittävyyttään. Lisäksi geopolitiikkaa keskustelua ja ajattelua vaikeutti näkemys geopolitiikasta militaristisena tieteenalana. Saksan toisen maailmansodan syntyyn johtaneen politiikan katsottiin perustuneen klassisen geopolitiikan teorioiden soveltamiseen. Myös aseteknologinen kehitys ja erityisesti kyky ydinaseiden maailmalaajuiseen käyttöön tukivat ajatusta siitä, että maantieteellinen asema ei ole keskeinen. Ajatus valtion taloudellista omavaraisuudesta ja tuotantolaitosten ja kuljetusteiden hallinnasta menettivät taloudellis-teknologisen kehityksen myötä merkitystään. Tätä taustaa vasten mielenkiinto kohdistuikin alueellisen valtiokeskeisen tarkastelun sijasta talouden globaaleihin kysymyksiin sekä valtioiden ylä- ja alapuolisiin tekijöihin. Syntyi uusi geopolitiikka, joka kokee geopolitiikan ihmisten väliseksi vuorovaikutukseksi sekä maantieteellisessä ympäristössä tapahtuvaksi talouden ja valtioiden toiminnaksi. Uuden geopolitiikan tuloksena syntyneissä skenaarioissa luodaan malleja lähitulevaisuuden maailmanjärjestyksestä, joka perustuu klassisesta geopolitiikasta poiketen taloudelliseen ja teknologiseen ylivoimaan, ei siis maantieteellisten alueiden hallitsemiseen. Uuden geopolitiikan eri suuntauksia korostavat myös muita ei-staattisia tekijöitä, kuten väestön etnisen taustan ja kulttuurisen rakenteen merkitystä.³¹

²⁹ Moisio, Sami: Kriittinen geopolitiikka ja alueelliset uskomusjärjestelmät: uhkakuvatutkimuksen teoriaa empiirisiin esimerkeihin, s. 25. Ks. myös Moisio, Sami: Synnyistä häpeään kautta uudelleenpolitisoitumiseen – Viisi näkökulmaa geopolitiikkaan

³⁰ Lintonen, Raimo: Johdatus kansainvälisen politiikan tutkimukseen, s. 28-31

³¹ Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, s. 169-171

Klassisen geopolitiikan mukaan ainoa argumentoija ja merkittävä toimija oli valtio. Uusi geopolitiikka huomioi taloudelliset riippuvuussuhteet sekä keskinäisriippuvuuden. Uuden geopolitiikan joidenkin määritelmien mukaisesti geopolitiikkaa on eri toimijoiden etu- ja intressipiirien muodostaminen ja niistä käytävä kamppailu. Toimijoiksi käsitetään sellaiset tahot, joilla voidaan katsoa olevan merkitystä politiikan tai talouden tekijöinä. Toimijoita voivat tällöin olla esimerkiksi valtio, yritys, järjestö, aseellinen ryhmittymä tai vaikka terroristijärjestö. Ero klassiseen geopolitiikkaan syntyy myös siinä, että uuden geopolitiikan valta-aseman muodostaminen ja ylläpito eivät edellytä maa-alueen hallitsemista sotilaallisesti. Uusi geopolitiikka kuitenkin muodostuu edellä kuvatun esimerkin valossa hyvin alueelliseksi ja maailmaa jakavaksi. Kehittyneen maan intresseinä on taloudellisen vakauden ja aseman vahvistaminen, kun vastaavasti kehitysmaan asema perustuu nykyisessäkin maailmanjärjestyksessä maantieteellisten alueiden hallitsemiseen.³²

Osana uutta geopolitiikkaa voidaan tarkastella kriittistä geopolitiikkaa, joka syntyi kritiikkinä klassisen geopolitiikan staattisuutta ja rajoja ylläpitävää alueellisuutta kohtaan. Kritiikki kohdistui yleisimmin realismia ja neorealismia kohtaan, josta se levisi myös geopolitiikan kritiikiksi. Kriittisen geopolitiikan taustalla on myös ollut tutkijoiden halu liittää geopolitiikka osaksi kriittistä tutkimusperinnettä.³³ Tämä liittää kriittisen geopolitiikan myös konstruktivistiseen tutkimusotteeseen. Kriittisen geopolitiikan mukaan maailmaa ja sen eri alueita ei enää voi tarkastella tyhjänä ja pysyvänä tilana, vaan se muotoutuu alueella toimivien ihmisten sosiaalisten rakenteiden ja verkostojen sekä toiminnan mukaisella tavalla. Kriittisessä geopolitiikassa lähtökohtana pidetään sitä, että maailmassa tapahtuneista muutoksista johtuen klassisen geopolitiikan teoriat eivät enää ole päteviä. Joiden tutkijoiden näkemyksen mukaan voidaan jopa ajatella, että maantieteellisten alueiden hallitseminen olisi menettämässä tai jo menettänyt merkityksensä. Tulkinnasta on esiintynyt erimielisyyttä, mutta kriittisen geopolitiikan eri haarojen tutkimusperinteestä voidaan kuitenkin löytää yhteinen nimittäjä, jonka mukaan maantieteen ymmärtäminen on vallankäytön edellytys. Tähän liittyen maantietoa on perinteisesti opetettu hallitsijoille, jotta heillä oli ymmärrys ja perusteet hallita maita ja alueita. Toisaalta kriittisen geopolitiikan haastaessa klassista geopolitiikkaa, on muistettava ettei myöskään klassisen geopolitiikan teoriat ole syntyneet tyhjiössä, vaan niidenkin taustalla on ollut maantieteellisen käsityksen luominen.³⁴

³² Tuomi, Osmo: Uusi geopolitiikka. Geopoliittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa, s. 138-141

³³ Moisio, Sami: Synnystä häpeään kautta uudelleenpolitisoitumiseen – Viisi näkökulmaa geopolitiikkaan

³⁴ Moisio, Sami: Kriittinen geopolitiikka ja alueelliset uskomusjärjestelmät: uhkakuvatutkimuksen teoriaa empiirisiin esimerkeihin, s. 27-28. Ks. myös Tuomi, Osmo: Uusi geopolitiikka. Geopoliittisen

Kriittisen geopolitiikan lähtökohtana voidaan pitää Gearóid Ó Tuathailin teosta *Critical geopolitics*, jossa klassinen geopolitiikka esitetään pysähtyneeksi ja kylmän sodan jälkeisessä muuttuvassa maailmassa käyttökelpoisuutensa menettäneeksi. Ó Tuathailin mukaan kriittinen geopolitiikka purkaa klassiseen geopolitiikkaan liitettyjen käsitteiden yhteyksiä. Lisäksi kriittisessä geopolitiikassa painotetaan, että geopolitiikkaa on helpoin ymmärtää sen käyttötilanteen kontekstissa. Kriittinen geopolitiikka esittää, että valtiot käyttävät omaa geovaltaansa hyväksi erityisesti omassa ulko- ja turvallisuuspolitiikassaan. Tästä seuraa, että valtiollisten rajojen ja kansallisen identiteetin merkitys korostuu.³⁵

Kriittinen geopolitiikka voidaan nähdä vastavoimana klassisen geopolitiikan maailmankuvulle. Kriittinen geopolitiikka haastaakin klassisen geopolitiikan valtiokeskeisyyden. Kriittisen geopolitiikan mukaan maailma ei ole staattinen ja pysähtynyt maantieteellinen kenttä, vaan sitä voidaan pitää poliittisesti elävänä ja muuttuvana organismina. Tällöin geopolitiikka ei tarkastele vain maantieteellistä aluetta tai sijaintia, vaan sitä miten alueet sijoittuvat poliittisen retoriikan kentässä. Kriittisen geopolitiikan tarkastelu voidaan ulottaa valtiojohdon diskursseja laajemmallekin alueelle, arkipäiväiseen ja poliittisen toimintakentän ulkopuoliseen keskusteluun. Kriittinen geopolitiikka voidaan nähdä myös maiden ja alueiden tarkoituksenmukaisena tai tahattomana kuvaamisena, jolloin kohteen luonne syntyy diskurssin perusteella. Keskusteluissa syntyvät mielikuvat ovat kuitenkin kulttuurisidonnaisia, kuulija muodostaa merkityksen omien ennakkokäsitystensä kautta. Lisäksi kuulijan ymmärrykseen vaikuttaa voimakkaasti se tietomäärä joka hänellä on aiheesta entuudestaan. Esimerkkien perusteella syntyykin ajatus geopolitiikasta elävänä ilmiönä, joka muotoutuu diskurssien perusteella. Tällöin poliittinen kenttä ja maantieteelliset alueet muuttuvat ja saavat uusia merkityksiä jatkuvasti.³⁶ Ó Tuathail huomauttaakin, että kriittinen geopolitiikka itsessään ei ole suurteoria eikä se korvaa geopolitiikan käsitettä. Ó Tuathail myös korostaa kriittisen geopolitiikan merkitystä geopolitiikan tutkimuksen lähestymistapana.³⁷

Kriittinen geopolitiikka näkee geopolitiikan olevan muuttuva ilmiö, joka muodostuu kielellistä rakenteista ja keskusteluista. Tällöin maantieteelliset alueet syntyvät ja muotoutuvat

perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa, s. 199-121

³⁵ Moisio, Sami: Synnystä häpeän kautta uudelleenpolitisoitumiseen – Viisi näkökulmaa geopolitiikkaan

³⁶ Moisio, Sami: Kriittinen geopolitiikka ja alueelliset uskomusjärjestelmät: uhkakuvatutkimuksen teoriaa empiirisiin esimerkeihin s. 28-31

³⁷ Ó Tuathail, Gearóid: *Critical geopolitics*, Routledge, British Library Cataloguing, 1996, s. 67-68

niistä käytävien keskustelujen ja edelleen keskusteluista syntyvien merkitysten kautta.³⁸ Kriittistä geopolitiikkaa pyrittiin käyttämään poliittisten väärinkäytösten paljastamiseen diskurssianalyysin avulla.³⁹ Kriittinen geopolitiikka muodostuukin tekstuaalisena ja diskursiivisena, identiteettiä luovana käytäntönä. Quentin Skinnerin mukaan konteksti ja teksti voidaan liittää toisiinsa ja että ne rakentavat ja kehittävät toisiaan.⁴⁰ Kriittisen geopolitiikan siis voidaan nähdä muodostuvan poliittiseen kieleen ja niiden rakenteisiin liittyvinä käytäntöinä, jotka tuottavat identiteettejä ja merkityksiä. Tästä syystä johtuen kriittinen geopolitiikka voidaan liittää konstruktivistiseen tutkimusotteeseen ja sitä on mahdollista tarkastella diskurssianalyysin avulla.

Uusi geopolitiikka tunnustaa eri valtioiden välisen keskinäisriippuvuuden. Uuden geopolitiikan näkökulmaa käytetäänkin tässä tutkimuksessa Venäjän ja Euroopan unionin keskinäisriippuvuuden selittämiseen. Yhdistämällä konstruktivistinen teoria ja kriittinen geopolitiikka voidaan tutkittavaa ilmiötä tarkastella diskurssianalyysin kautta, jolloin tutkittavan asian saamat merkitykset voidaan kuvata. Taloudellisen merkityksen lähtökohta liittyy energiakuljetusten muodostamaan merkitykseen ja tätä kautta Nord Stream - kaasuputkihankkeen saamaan merkitykseen.

2.3 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

Kansainvälisen politiikan tutkimuksen teoreettisina lähestymistapoina voidaan nähdä sekä realistinen että liberalistinen lähestymistapa. Realistinen lähestymistapa on erityisesti turvallisuuspolitiikan tutkimukselle tyypillistä. Realismin mukaan kansainvälisen politiikan tutkimus kohdistuu valtioiden käyttäytymiseen. Valtio on kansainvälisen politiikan ainoa merkittävä toimija ja muut alemmalla tasolla sijaitsevat toimijat ovat epäoleellisia tai jopa merkityksettömiä. Edellä mainittu ajatus esiintyy erityisesti Hans Morgenthau'n poliittista realismia kuvanneessa teoksessa *Politics among nations*. Poliittisella realismilla on kuitenkin historialliset juuret antiikin ajoille saakka, mistä johtuen realismissa maailmaa pyritään tarkastelemaan historiallisten kokemusten perusteella. Myös varhainen geopolitiikka on vaikuttanut poliittisen realismin kehittymiseen.⁴¹

³⁸ Ks. esimerkiksi Harle, Vilho ja Moisio, Sami (toim.): Muuttuva geopolitiikka, Gaudeamus kirja/Oy yliopistokustannus, Helsinki, 2003, s. 27-28 ja 47-52

³⁹ Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, WSOY, Juva 1997, s. 169

⁴⁰ Moisio, Sami: Synnystä häpeään kautta uudelleenpolitisoitumiseen – Viisi näkökulmaa geopolitiikkaan

⁴¹ Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, s. 202-207 ja Lintonen, Raimo: Johdatus kansainvälisen politiikan tutkimukseen, s. 26-32

Poliittinen realismi näkee politiikan tekemisen valtioiden välisenä jatkuvana kamppailuna vallasta. Morgenthaun mukaan kansallisvaltio on historian aikana syntynyt ja kansallisesti yhtenäinen tekijä, joka toimii anarkkisessa maailmassa. Maailman anarkkisuus johtuu valtioiden yläpuolella olevan keskusvallan puuttumisesta, valtioiden pyrkimystä saavuttaa valtatavoitteensa ei toisin sanoen siis rajoita mikään. Anarkkisuus pakottaa valtiot ylläpitämään omaa valtaansa, jonka osatekijöitä ovat maantiede, luonnonvarat, teollinen kapasiteetti, sotilaallinen voima sekä väestö, kansanluonne, kansallinen moraalit, diplomatia ja valtion hallinnon laatu. Osatekijät ovat pysyvyydeltään vaihtelevia; teollinen tuotanto on riippuvainen maailmantaloudesta, kansanluonne on luonteeltaan abstrakti ja vaikeasti mitattava ilmiö ja esimerkiksi hallinnon laatu on kehittyvä mutta vastaavasti maantiede on pysyvä tekijä. Vallan osatekijöistä keskeisin on kuitenkin sotilaallinen voima.⁴²

Poliittinen realismi tunnustaa valtioiden sisäiset tekijät ja niiden vaikuttavuuden kansainvälisen politiikan tekemiseen. Tämä voidaan Morgenthaun mukaan nähdä kansalaismielipiteen kontrolloimisena, toisaalta yhteiskunnassa itävän epävakauden kanavoimisena ja kolmantena kansallisen voiman hallitsemisena. Tästä seuraa, että ulkopolitiikkaan vaikuttaa ja sen osaltaan mahdollistaa myös valtioiden sisäiset tekijät ja vallitsevat ilmiöt. Toisaalta poliittisen realismin yleisenä periaatteena on aina nähty, että valtio kykenee erottamaan sisä- ja ulkopolitiikan toisistaan.⁴³ Poliittinen realismi tunnustaa myös kansainvälisten järjestöjen aseman valtioiden välisessä yhteistoiminnassa ja vuorovaikutuksessa. Tämä korostuu erityisesti sotilaallisessa liittoutumisessa, mutta se voi ulottua myös muille aloille, mikäli valtiot kokevat hyötyvänsä yhteistoiminnasta. Myös jonkin vahvemman valtion luoma paine tai vastaavasti myötävaikutus saattaa vaikuttaa kansainvälisessä järjestössä syntyvään jäsenvaltioiden väliseen koheesioon.⁴⁴ Tätä toisten valtioiden muodostaa hyötysuhdetta voidaan käyttää selittämään Euroopan unionin muodostumista Euroopan hiili- ja teräsyhteisöstä kohti nykyisenkaltaista löyhää liittovaltiota. Tämä tekijä lienee myös vaikuttava seikka unionin isojen jäsenvaltioiden haluun tehdä kahdenvälistä politiikkaa muiden merkittävien toimijoiden kanssa. Tutkimuksen aihepiiriin liittyen tämä on nähtävissä esimerkiksi Saksan ja Ranskan Venäjän kanssa tekemien sopimuksien kautta.

⁴² Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, s. 202-207 ja Lintonen, Raimo: Johdatus kansainvälisen politiikan tutkimukseen, s. 26-32

⁴³ Sama

⁴⁴ Lintonen, Raimo: Johdatus kansainvälisen politiikan tutkimukseen, s. 30-32

Poliittisen realismin asema toisen maailmansodan jälkeisessä kansainvälisen politiikan tutkimuksessa on ollut merkittävä. Joidenkin tutkijoiden mukaan kansainvälistä politiikkaa ei voi ymmärtää ymmärtämättä realismin paradigmaa. Poliittista realismia vastaan osoitettu kritiikki kohdistuukin juuri sen hallitsevaan, osin jossakin tutkimusperinteessä jopa dominoivaan asemaan. Kritiikkiä aiheutti merkittävästi muun muassa ydinaseiden kantamatkojen pidentyminen, taloudellinen kehitys ja keskinäisriippuvaisuus sekä muiden tutkimustraditioiden vahvistuminen. Lisäksi realismia pidettiin vain kylmän sodan asetelmaan sopivina ja sitä kuvaavana.⁴⁵ Realismi kykeni torjumaan kritiikin aiheuttaman paineen. Lisäksi realismi kykeni omalla uudistumisellaan ylläpitämään vahvan aseman kansainvälisen politiikan tutkimusperinteenä kylmän sodan päättymiseen saakka. Nykyinen aikakausi on tuonut kritiikkiin uusia ulottuvuuksia, joista keskeisin on kansallisvaltion ensisijaisuuden väistyminen. Tällöin kriitikoiden mukaan valtioiden rinnalle voi nousta muita yhtä merkittäviä toimijoita esimerkiksi kansalaisjärjestöjen kentästä.

Konstruktivistinen lähestymistapa perustuu Nicholas Onufin vuonna 1989 julkaisemaan ajatukseen. Onufin lähtökohdat olivat realismin kritiikissä ja maailman muutoksessa. Kylmän sodan päättymistä ja Neuvostoliiton hajoamisesta seuranneet tapahtumaketjut loivat kuvan jatkuvasti muuttuvasta maailmasta, jossa geopoliittisten, geostrategisten ja taloudellisten muutosten myötä syntyy uudenlainen tapa tehdä politiikkaa. Lähtökohtana on siis ajatus siitä, että maailma on ikään kuin jatkuvassa muutoksessa.⁴⁶ Konstruktivismi on viime aikoina noussut kolmanneksi merkittäväksi kansainvälisen politiikan lähestymistavaksi. Konstruktivismia ei itsessään kuitenkaan voi pitää varsinaisena tutkimuksellisena teoriana eikä sitä sinänsä voi verrata realismiin tai liberalismiin. Onufin ajatusten innoittamana konstruktivistista lähestymistapaa on kehitetty, ja siitä on syntynyt useita erilaisia tulkintoja. Onufin mukaan konstruktivismissa ei anneta yksiselitteistä vastausta siitä, miksi yhteiskunnat ovat keskenään erilaisia eikä se selitä maailman muutosta tai ihmisten toimintaa. Konstruktivismi ei tarkastele valtioiden voimatasapainoa eikä niiden välistä anarkkista suhdetta, vaan pikemmin valtioiden välistä suhdetta sosiaalisten vuorovaikutteiden, kuten puheiden ja sopimusten näkökulmasta. Konstruktivismia voidaan pitää politiikan tutkimuksen lähestymistapana, jonka ihmiset rakentavat ympäröivään maailmaa. Ihmiset nähdään yhteiskunnan sosiaalisina jäseninä, jotka rakentavat yhteiskuntaa ja yhteiskunta

⁴⁵ Hindrén, Rasmus: Tiedonintressit, poliittisen realismin kritiikki ja emansipatorisen realismin mahdollisuudet, Pro gradu, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Yleisen valtio-opin laitos Maailmanpolitiikan linja, 2007, s. 5-7

⁴⁶ Maailman muutoksen tila nähdään jatkuvana prosessina, maailma on pysyvästi *under construction*.

vastavuoroisesti muokkaa kansalaisia. Tämä nähdään kaksisuuntaisena ja päättymättömänä prosessina.⁴⁷

Wendtiläisessä konstruktivismissa valtio on keskeinen toimija, ja sosiaalinen vuorovaikutus koostuu valtioiden välisestä toiminnasta. Valtioiden muodostama kansainvälinen yhteisö toimii jaetun tietoisuuden, materiaaliressurssien ja käytäntöjen muodostamassa maailmassa. Lähestymistapa jättää valtion sisäiset tekijät sekä yksilöiden merkityksen huomioimatta.⁴⁸ Tarkasteltaessa maailmaa sosiologisesta näkökulmasta voidaan esittää kysymys siitä, miten todellisuus on rakentunut ja mistä se koostuu. Berger ja Luckman esittävät väitteen, että todellisuus on aina sosiaalisesti rakentunutta ja että ihminen pitää käsitystään todellisuudesta itsestään selvänä. Käsityksen muodostumiseen vaikuttaa toki ihmisen asema yhteiskunnassa ja yhteiskunnallinen rakenne. Tällöin korostuu yhteiskunnallisen tietämyksen rooli, sillä harva kansalainen osallistuu yhteiskunnalliseen teoretisointiin, mutta jokainen muodostaa oman tiedon perusteella käsityksen yhteiskunnallista asioista. Ihmiset siis itse tuottavat yhteiskunnallisen todellisuuden. Tämä vastaavasti korostaa tiedonsosiologista ajattelua, jonka tutkimuskohteena on yhteiskunnassa esiintyvä tieto. Tiedonsosiologiassa tutkimuskohteena onkin kansalaisten muodostama käsitys, jonka perusteella sosiaalinen todellisuus rakentuu subjektiivisten merkityksien varaan.⁴⁹

Konstruktivismi kritisoi edellä esitetyllä tavalla realismin staattisuutta, mutta kritiikki kohdistuu myös positivististen teorioiden materiaalia painottavaa suuntausta vastaan. Konstruktivismi tunnustaa myös materian, mutta painoarvo huomioidaan eri suuntauksissa eri tavalla.⁵⁰ Myös konstruktivismia kohtaan on esitetty kritiikkiä, huolimatta siitä, että konstruktivismi on erityisesti empiirisen aineiston osalta kyennyt kiistatta osoittamaan arvonsa sosiaalisten suhteiden merkityksen osoittajana kansainvälisessä politiikassa. Kritiikkinä ja jopa puutteena voidaan pitää konstruktivismin puuttuvaa kykyä osoittaa politiikkaan vaikuttavien sosiaalisten tekijöiden alkuperää sekä sitä, kuinka tekijät muuttuvat ajan myötä ja kuinka kansalliset erot vaikuttavat sosiaalisten vaikutteiden syntyyn ja

⁴⁷ Onuf, Nicholas: Constructivism: A User's Manual, teoksessa International relations in a constructed World, M.E. Sharpe, Inc, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data 1998, s. 58-59. Ks. myös teoksen esipuhe, s. X-XI

⁴⁸ Limnéll, Jarno: Suomen uhkavapoliittikka 2000-luvun alussa, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 29, Edita Prima Oy, Helsinki 2009, s. 32-34 sekä Raitasalo, Jyri: Constructing war and military power after the cold war era, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 1, No 21, Edita Prima Oy, Helsinki 2005, s. 99-100

⁴⁹ Berger, Peter L ja Luckman, Thomas: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, Gaudeamus, Kirjapaino-Oy Like, Helsinki 1994, s. 11-13 ja 22-27. Ks. myös Heiskala, Risto: Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa, Gaudeamus, Tammer-Paino, Tampere 2000, s.197-198

tulkintaan.⁵¹ Edellä mainitussa kritiikissä on nähtävillä lähestymistavan nuoruus sekä tutkimuksen vähyys. Tässä tutkimuksessa tunnustetaan konstruktivismiin kritiikki, mutta tutkimuksen lähtökohtana on myös se, että valtiokohtaiset eroavaisuudet kyetään aineiston diskursiivisella ja kansallisella analyysillä kumoamaan. Toisena oletuksena on, että tutkimuksen empiirisen aineiston ajallinen rajaaminen vain viiden vuoden periodille ei tuota aineistoon ajan kulumisesta johtuvia muutoksia. On myös huomattava konstruktivistinen tutkimusperinne, joka mahdollistaa tutkijalle vapauden painottaa taustaoletustensa perusteella tutkimuksen kohteen konstruktivistista sisältöä.

Tässä tutkimuksessa poliittisen realismin näkökulmaa käytetään osana Itämeren strategisen aseman tarkastelua klassisen geopolitiikan näkökulmasta. Poliittisen realismi kritiikki tunnustetaan, mutta tutkimusasetelman viittaus Itämeren strategiseen asemaan tekee poliittisen realismin näkökulman ja siihen liitetyn klassisen geopolitiikan tutkimuksellisesti arvokkaaksi. Strategisen aseman heijastumana tulee nähdä valtion tarve oman intressinsä turvaamiseen voimapolitiikalla. Tällöin keskeisimmäksi voiman osatekijäksi nousee poliittisen realismin teorian mukaisesti sotilaallinen kapasiteetti.

Konstruktivismia tarkastellaan tutkimuksessa teoriana, jolloin se voidaan liittää sosiologiseen tutkimusperinteeseen ja kriittiseen kansainvälisen politiikan tutkimukseen. Konstruktivismi kokonaisuudessaan on tässä tutkimuksessa tulkintatapa, jolla ymmärretään yhteisten merkitysten ja yhteisten tulkintojen sosiaalinen rakentuminen.⁵² Yhteiset merkitykset on kuvattu eri maiden tiedotusvälineissä olemassa olevina totuuksina. Tutkimuksen kohteena olevan Itämeren asema on lähtökohtaisesti rakentunut sosiaalisesti eri maissa eri tavoilla. Yhdistämällä edellisessä kappaleessa esitetyllä tavalla konstruktivistinen teoria kriittiseen geopolitiikkaan ja tutkimalla uutisaineisto diskurssianalyysin kautta, voidaan tutkittavalle ilmiölle antaa merkitykset sekä niille selitykset.

2.4 Tutkimuksen rajaaminen ja kohdevaltioiden valinta

Tutkimuksen kohteena olevan Itämeren asemaa ja merkitystä tarkastellaan eri valtioissa eri lähtökohdista ja erilaisesta asemasta. Tutkimuksen kohdistuminen Itämereen strategisena energian kuljetustienä ja erityisesti tutkimuksen kohdistuminen Nord Stream -kaasuputkeen

⁵⁰ Limnéll, Jarno: Suomen uhkakuva- ja politiikka 2000-luvun alussa, s. 28-29

⁵¹ Checkel, Jeffrey T: The constructivist turn in international relations theory, artikkeli julkaistu *World Politics* -lehdessä, Volume 50, Number 2, January 1998

⁵² Limnéll, Jarno: Suomen uhkakuva- ja politiikka 2000-luvun alussa, s. 28-29

kohdistuviin diskursseihin pakottaa rajaamaan tutkimuksen kohdevaltioiden lukumäärää. Tutkimusasetelman perusteella ensisijaisena kohdevaltioina voidaan pitää Venäjää, jonka energiaviennistä noin kolmannes kuljetetaan Itämeren kautta. Toisena päätutkimuskohteena voidaan pitää Euroopan unionin jäsenmaita, sillä unionin kuluttamasta energiasta vastaavasti noin kolmannes tuodaan Venäjältä.

Euroopan unionin jäsenvaltioiden energiaomavaraisuus ja riippuvuus venäläiseen energiaan vaihtelee merkittävästi, mikä vastaavasti vaikuttaa valtion intressiin Itämeren kohtaan. Tästä johtuen unionin jäsenvaltioista tutkimukseen valittiin tutkimuksellisesti keskeiset maat. Tällöin merkittävää on valittavan kohdemaan kohdistama yleinen mielenkiinto Itämeren aluetta kohtaan. Analogiana tällöin on, että poliittisen tavoitteen asettelun perusteella myös mediassa käytävä diskurssi on olennaista. Keskeistä on jäsenvaltion osoittama mielenkiinto Itämereen kuljetustienä ja merikuljetusten hyödyntämiseen sekä jäsenvaltion intressi Itämeren energiakuljetuksia kohtaan. Vastaavasti mielenkiinto puhtaasti ympäristönäkökohdista Itämeren suojelua kohtaan tai Itämeren hyödyntäminen muulla tavoin, esimerkiksi kalatalouden perusteella, ei ole tutkimusasetelman mukaista intressin osoittamista.

Euroopan unionin jäsenmaiden valintaperusteena päädyttiin käyttämään Euroopan unionin virallisten päätöksentekuelimien dokumentoimien asiakirjojen ja pöytäkirjojen perusteella tehtyä kartoitusta. Euroopan unionin seitsemästä toimielimestä kartoitukseen valittiin Euroopan unionin neuvosto sekä Euroopan parlamentti. Euroopan unionin neuvosto eli ministerineuvosto on unionin keskeisin päätöksentekuelin. Neuvosto edustaa kaikkia Euroopan unionin jäsenvaltioita ja se muodostuu jäsenvaltioiden ministeritason edustajista. Ministerineuvosto kokoontuu käsiteltävän asian perusteella kymmenessä eri kokoonpanossa, joita ovat yleiset asiat, ulkosuhteet, talous- ja rahoitusasiat, oikeus- ja sisäasiat, työllisyys, sosiaalipolitiikka, terveys ja kuluttaja-asiat, kilpailukyky (sisämarkkinat, teollisuus ja tutkimus), liikenne, televiestintä ja energia, maatalous ja kalastus, ympäristö sekä koulutus, nuoriso ja kulttuuri. Yleisten asioiden neuvosto koordinoi ja sovittaa yhteen eri neuvostoissa tehdyt päätökset. Neuvoston päätehtäviä ovat kansainvälisten sopimusten solminen unionin ja muiden maiden välillä sekä Euroopan unionin lainsäädännön ja talousarvion hyväksyminen yhdessä Euroopan parlamentin kanssa. Lisäksi neuvosto vastaa yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittamisestä. Neuvoston puheenjohtajana toimii kulloinkin vuorossa olevan puheenjohtajamaan edustaja. Puheenjohtajakausi on kiertävä ja se kestää kuusi

kuukautta.⁵³ Euroopan unionin päätöksenteossa on tyypillistä, että erityisesti pienet valtiot pyrkivät ajamaan itselle tärkeitä asioita puheenjohtajakaudellaan. Tämä oli nähtävissä erityisesti Suomen puheenjohtajakaudella 2006 sekä Ruotsin puheenjohtajakaudella 2009.

Euroopan parlamentti on unionin jäsenvaltioiden kansalaisia edustava päätöksentekaelin. Parlamentin päätehtävänä on unionin lainsäädännön ja talousarvion hyväksyminen yhdessä Euroopan neuvoston kanssa. Lisäksi parlamentti hyväksyy kansainväliset sopimukset. Parlamentissa on yhteensä 736⁵⁴ jäsentä edustaen kaikkia unionin jäsenmaita. Edustajien lukumäärä on suhteutettu kunkin maan väkilukuun. Parlamentin jäsenet eivät kuitenkaan järjestäydy täysistunnoissa tai valiokunnissa kansallisuuden perusteella vaan poliittisesti. Valiokunnat toimivat parlamentin työn valmistelevinä organisaatioina ja ne ovat erikoistuneet omaan toimialaansa.⁵⁵ Parlamentin toimikausi on viisi vuotta ja ne ovat ajoittuneet vuosiin 2004-2009 sekä 2009-2014.

Kartoituksessa haettiin edellä mainittujen toimielinten pöytäkirjoista kategorioita ”Itämeri”, ”kaasuputki” sekä ”Nord Stream”. Hakukielenä käytettiin suomea, mutta haut varmennettiin englanninkielisellä haulla. Tällä pyrittiin eliminoimaan muun muassa sijamuotovirheet. Hakuajaksi rajattiin vaalikausi 2004-2009, mikä ajoittuu tutkimuksen ajalliseen rajaukseen kohtuullisen hyvin. Euroopan unionin neuvoston asiakirjahaut suoritettiin neuvoston internet-sivulla olevan julkisen asiakirjarekisterin avulla. Rekisterissä on viittaukset kaikkiin neuvoston päätöksentekomenettelyyn sekä valmisteluun vaikuttaviin asiakirjoihin.⁵⁶ Euroopan parlamentin asiakirjahaut suoritettiin parlamentin internet-sivulla olevan hakemiston avulla. Hakemistossa on haettavissa asiasanahaun perusteella parlamentin jäsenten tekemät kirjalliset ja suulliset kysymykset vaalikausittain. Kaikki kysymykset on julkaistu Euroopan parlamentin B-sarjassa.⁵⁷

Tehtyjen hakujen perusteella asiakirjat tarkastettiin ja hakuosuma luokiteltiin merkitsevään tai ei-merkitsevään tulokseen. Merkitsevä osuma kuvasi tutkimuksen aihepiiriä. Vastaavasti ei-merkitsevä hakutulos käsitteli haettua aihepiiriä, mutta ei vastannut sisällöllisesti tutkimuksen aihetta. Tällöin kyseinen osuma liittyi esimerkiksi Itämeren suojeluun, ympäristökysymyksiin,

⁵³ Ulkoasianministeriö, perustietoa EU:sta, luettavissa osoitteessa <http://www.eurooppatiedotus.fi/>, luettu 16.11.2010

⁵⁴ Jäsenten lukumäärä nousee 754 edustajaan vaalikauden 2009-2014 loppuun mennessä.

⁵⁵ Ulkoasianministeriö, perustietoa EU:sta

⁵⁶ Euroopan unionin neuvoston internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.consilium.europa.eu/showpage.aspx?id=1279&lang=FI>, luettu 4.1.2011

⁵⁷ Euroopan parlamentin internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.europarl.europa.eu/QP-WEB/application/search.do?questionType=ALL&questionExpand=NO&leg=6&language=FI>, luettu 10.1.2011

kalatalouteen tai paikallisiin liikennehankkeisiin. Lisäksi muut Euroopan unionin alueella suunnitellut kaasuputkihankkeet⁵⁸ tuottivat paljon ei-merkitseviä hakuosumia. Merkitsevien hakuosumien osalta pääteltiin asiakirjan sisällön perusteella intressivaltiot. Lisäksi Euroopan parlamentin asiakirjojen osalta tarkastettiin aloitteen tekijän kansallisuus, minkä perusteella pääteltiin intressivaltio.

Euroopan unionin neuvostossa käsiteltiin vuosien 2004-2009 välisenä aikana 36 Itämereen ja yhdeksän kaasuputkeen liittyvää asiakirjaa. Lisäksi neuvostossa käsiteltiin yksi suoranaisesti Nord Stream -hanketta koskeva asiakirja. Näistä merkitseviä oli 13 asiakirjaa, joista oli poikkeuksetta tunnistettavissa useita intressivaltioita. Asiakirjoista tunnistetut intressivaltiot jakaantuvat Saksaan lukuun ottamatta tasaisesti eri maiden kesken.

HAKUSANA INTRESSIVALTIO	<i>Itämeri</i>	<i>Kaasuputki</i>	<i>Nord Stream</i>	YHTEENSÄ
Suomi	7	-	-	7
Ruotsi	7	1	-	8
Viro	6	2	-	8
Latvia	6	2	-	8
Liettua	6	2	-	8
Puola	5	-	-	5
Saksa	6	5	-	11
Tanska	6	1	-	7

Taulukko 1. Euroopan neuvostossa käsiteltyjen merkitsevien asiakirjojen intressivaltioiden jakautuminen.

Euroopan parlamentissa tehtiin vaalikauden 2004-2009 aikana 17 Itämeren koskevaa kirjallista tai suullista kysymystä, joista kymmenen tunnistettiin merkitseviksi. Lisäksi parlamentissa tehtiin 85 kaasuputkea ja 18 Nord Stream -hanketta koskevaa kysymystä. Merkitseviä kysymyksiä kaasuputkeen liittyen oli 24 ja Nord Streamiin liittyen yhdeksän kappaletta. Kirjallisista ja suullisista kysymyksistä tunnistetut aktiivisimmat valtiot olivat Suomi, Liettua ja Ruotsi. Kyseiset maat toimivat useimmissa tapauksissa myös kysymyksen asettajina.

⁵⁸ Esimerkiksi Nabucco ja South Stream -hankkeet. Nabucco on Turkin läpi Bulgariaan, Romaniaan, Unkariin ja Itävaltaan rakennettava kaasuputki, jonka tarkoituksena on tuottaa EU:n alueelle maakaasua Turkmenistanista ja täten vähentää riippuvuutta Venäjän kaasutoimituksista. Putken rakentamisen on tarkoitus alkaa vuonna 2012 ja sen tulisi olla valmis vuonna 2015. Ks. <http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en>, luettu 4.5.2011. South Stream on Venäjän ja Italian yhteishanke, jonka toteutuksesta vastaa Gazprom. Putki on suunniteltu rakennettavan Mustanmerelle merenalaisena kaasuputkena Venäjältä Bulgarian Varnaan, ja sieltä edelleen vaihtoehtoisia reittejä pitkin Italiaan. South Stream -hankkeen rakennustöiden tulisi alkaa vuonna 2013 ja sen tulisi olla valmis vuoden 2015 lopulla. Ks. <http://south-stream.info/?L=1>, luettu 4.5.2011.

HAKUSANA INTERSSIVALTIO	<i>Itämeri</i>	<i>Kaasuputki</i>	<i>Nord Stream</i>	YHTEENSÄ
Suomi	9	14	5	28
Ruotsi	6	15	4	25
Viro	5	13	4	22
Latvia	5	11	3	19
Liettua	6	17	5	28
Puola	3	14	3	20
Saksa	4	6	2	12
Tanska	4	9	3	16
Iso-Britannia	-	1	1	2

Taulukko 2. Euroopan parlamentissa tehtyjen suullisten ja kirjallisten kysymysten intressivaltioiden jakautuminen.

Euroopan parlamentissa esitettyjen kysymysten perusteella voidaan tehdä kolme havaintoa. Ensinnäkin, valtaosa esitetyistä kysymyksistä liittyivät energia- ja öljykuljetusten sekä kaasuputkihankkeen ympäristöturvallisuuteen. Toisaalta painotettiin myös energiakuljetusten taloudellista merkittävyyttä sekä kaasuputkihankkeen muodostamaa riippuvuutta venäläisestä maakaasusta. Energia- ja öljykuljetusten sekä Nord Stream -kaasuputken merkitystä turvallisuuspolitiikkaan käsiteltiin vain yksittäisissä kysymyksissä. Toisena havaintoa voidaan tarkastella kansallisia eroavaisuuksia. Euroopan parlamentissa Itämereen sekä kaasuputkihankkeeseen liittyen aktiivisimpia olivat pienten maiden edustajat, eli suomalaiset, ruotsalaiset, liettualaiset sekä puolalaiset parlamentin jäsenet. Puolalaisten parlamentaarikkojen kysymykset tosin liittyivät Puolan ajamaan politiikkaan, jonka mukaan Nord Stream -hanke tulisi toteuttaa mantereelle rakennettavana putkena merenalaisen putkilinjan sijaan. Huomattavaa on myös, että saksalaiset europarlamentaarikot eivät esittäneet kuin yksittäisiä kysymyksiä. Tämä selittynee yleisesti suurten jäsenmaiden halulla tehdä kahdenvälisiä sopimuksia unionin ulkopuolisten valtioiden kanssa, mikä on nähtävissä myös Saksan ja Venäjän kanssakäymisessä. Kolmantena havaintona voidaan tarkastella kansallisten kysymysten sisällöllisiä eroja. Tällöin esille nousee Suomen ja Ruotsin huomion painottuminen ympäristökysymyksiin, kun vastaavasti liettualaisten ja puolalaisten edustajien kysymykset painottuivat ympäristökysymysten lisäksi myös taloudellisiin näkökohtiin.

Kartoituksen tuloksena päädyttiin tutkimuksen kohteeksi valitsemaan Venäjän lisäksi Saksa, Suomi, Ruotsi ja Liettua. Saksan valintaa puoltaa Saksan asema Euroopan unionin suurimpana taloutena, toiseksi suurimpana maakaasun käyttäjänä sekä Saksan ja Venäjän keskinäisriippuvuus.⁵⁹ Suomen, Ruotsi ja Liettuan valintaa puoltaa kyseisten maiden

⁵⁹ Saksa kulutti vuonna 2009 noin 78,1 miljardia kuutiometriä maakaasua, josta noin 35 prosenttia tuotiin Venäjältä. Samana vuonna Saksa kulutti öljyä 113 miljoonaa tonnia, josta myös noin 35 prosenttia tuotiin Venäjältä. Ks. BP Statistical Review of World Energy, June 2010, luettavissa

osoittama mielenkiinto sekä intressi Itämerta ja erityisesti Nord Stream -hanketta kohtaan. Tutkimuksen empiirisen aineiston haku kohdistetaan edellä mainituilla perusteilla venäläiseen, suomalaiseen ja ruotsalaiseen uutisaineistoon.

2.5 Tutkimusongelma, viitekehys ja tutkimusmenetelmät

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Itämeren asemaa strategisena merikuljetustienä. Tarkastelun näkökulmana on Venäjältä Euroopan unionin alueelle suuntautuva energiakauppa, jolloin tarkastelun keskiöön nousee julkisuudessa käydyin keskustelun perusteella Nord Stream - kaasuputki ja sen saamat erilaiset merkitykset.

Tutkimuksessa käytetään realistista lähestymistapaa Itämeren aseman geopoliittiseen määrittelyyn. Tällöin geopolitiikan avulla luodaan kuva siitä, mitkä maantieteelliset, taloudelliset ja sotilaalliset tekijät vaikuttavat Itämeren asemaan strategisena kuljetustienä. Vastaavasti tutkimuksen varsinaiseen tutkimusongelmaan vastataan konstruktivistisen teorian ja lähestymistavan perusteella, jolloin diskurssianalyysin avulla selvitetään Itämeren muodostamat merkitykset strategisena kuljetustienä. Lisäksi selvitetään, mitkä tekijät vaikuttavat näiden merkityksien syntymiseen. Vaikuttavina tekijöinä nähdään uuden geopolitiikan ja kriittisen geopolitiikan tarkastelutapojen mukaisesti energian toimitusten muodostama keskinäisriippuvuus Venäjän ja Euroopan unionin välillä sekä erityisesti energiaturvallisuutta ja tätä kautta riippuvuutta lisäävän kaasuputken saama merkitys. Keskinäisriippuvuudella nähdään vakautta lisäävä vaikutus, mutta se mahdollistaa myös vallan käyttämisen. Merkitykset luovat selityksiä, joita verrataan tutkimuksen ensimmäisen osan geopolitiikan perusteella luotuihin johtopäätöksiin. Synteesinä luodaan kokonaiskäsitys Itämeren asemasta strategisena kuljetustienä.

Tutkimus perustuu olettamukseen, että Euroopan unionin ja Venäjän välillä vallitsee keskinäisriippuvuus. Riippuvuussuhde muodostuu Euroopan unionin heikosta energiaomavaraisuudesta ja Venäjän toimittaman energia suuresta prosentuaalisesta osuudesta. Venäläisen energian osuus vaihtelee eri jäsenmaiden välillä, mikä taas aiheuttaa eriaisteisia riippuvuuksia venäläiseen energiaan. Toisaalta Venäjä on riippuvainen pääsystä Euroopan unionin energiamaarkkinoille. Tätä pyritään turvaamaan rakentamalla vaihtoehtoisia ja toisistaan riippumattomia energiateitä. Olettamuksen mukaan Venäjän intressinä on toimia

vakaana ja luotettavana energiantoimittajana. Asiaa kuitenkin katsotaan eri maissa eri näkökulmista. Venäjä on ajoittain esiintynyt omassa mediassaan osin jopa aggressiivisesti ja omaa suurvalta-asemaansa korostaen. Toisaalta Saksassa rakenteilla oleva kaasuputki koetaan elintärkeänä ja energiaturvallisuutta kohentavana hankkeena. Kaasuputkihanke on kuitenkin saanut hyvinkin ristiriitaisen vastaanoton ja erilaisia tulkintoja eri maissa. Mikä aiheuttaa erilaisia tulkintoja ja onko energiakauppa myös politiikan jatketta ja poliittista vallankäyttöä? Tästä voidaan johtaa tutkimuksen ongelmanasettelu ja muodostaa pääkysymys ja apukysymykset.

Tutkimusongelma ja tutkimuksen pääkysymys: *Minkälaisen merkityksen Itämeren kaasuputki muodostaa aiheesta käytyjen diskurssien perusteella?*

Tutkimusongelmaa tuetaan seuraavilla alakysymyksillä:

1. *Mitkä tahot argumentoivat aihepiiristä ja minkälaisia diskursseja aiheeseen liittyy?*
2. *Minkälaisen merkityksen Itämeri muodostaa Venäjän ja Euroopan unionin välisessä energiakaupassa?*
3. *Minkälaisen merkityksen Itämeri muodostaa strategisena kuljetustienä?*
4. *Minkä merkityksen Itämeren kaasuputki saavuttaa poliittisen vallankäytön välineenä?*

Tutkimuksen hypoteesiksi voidaan asettaa oletama, että Itämeren strateginen asema tulee säilymään. Tähän vaikuttaa muun muassa Itämeren edelleen kasvava merkitys Venäjälle energian kuljetustienä.

Tutkimus muodostuu johdannosta ja neljästä asialuvusta. Johdannossa kuvataan tutkimuksen lähtökohtatilannetta, Itämeren yleistä asemaa sekä asemaa Venäjän ja Euroopan unionin välisessä energiakaupassa. Tutkimuksen toisessa luvussa kuvataan tutkimuksen kannalta keskeiset teoreettiset lähtökohdat sekä lähestymistavat. Teoreettisista lähestymistavoista kuvataan geopolitiikka sen klassisessa muodossa sekä uusi ja kriittinen geopolitiikka. Klassista geopolitiikkaa käytetään tutkimuksen ensimmäisen osan johtopäätösten tekoon poliittisen realismin näkökulmasta. Vastaavasti kriittinen geopolitiikka liittyy tutkimuksen konstruktivistiseen lähestymistapaan. Lisäksi luvussa kuvataan tutkimuksen kohdevaltioiden valinta, viitekehys, tutkimuskysymykset sekä tutkimuksen varsinaisena tutkimusmetodina käytettävä diskurssianalyysi.

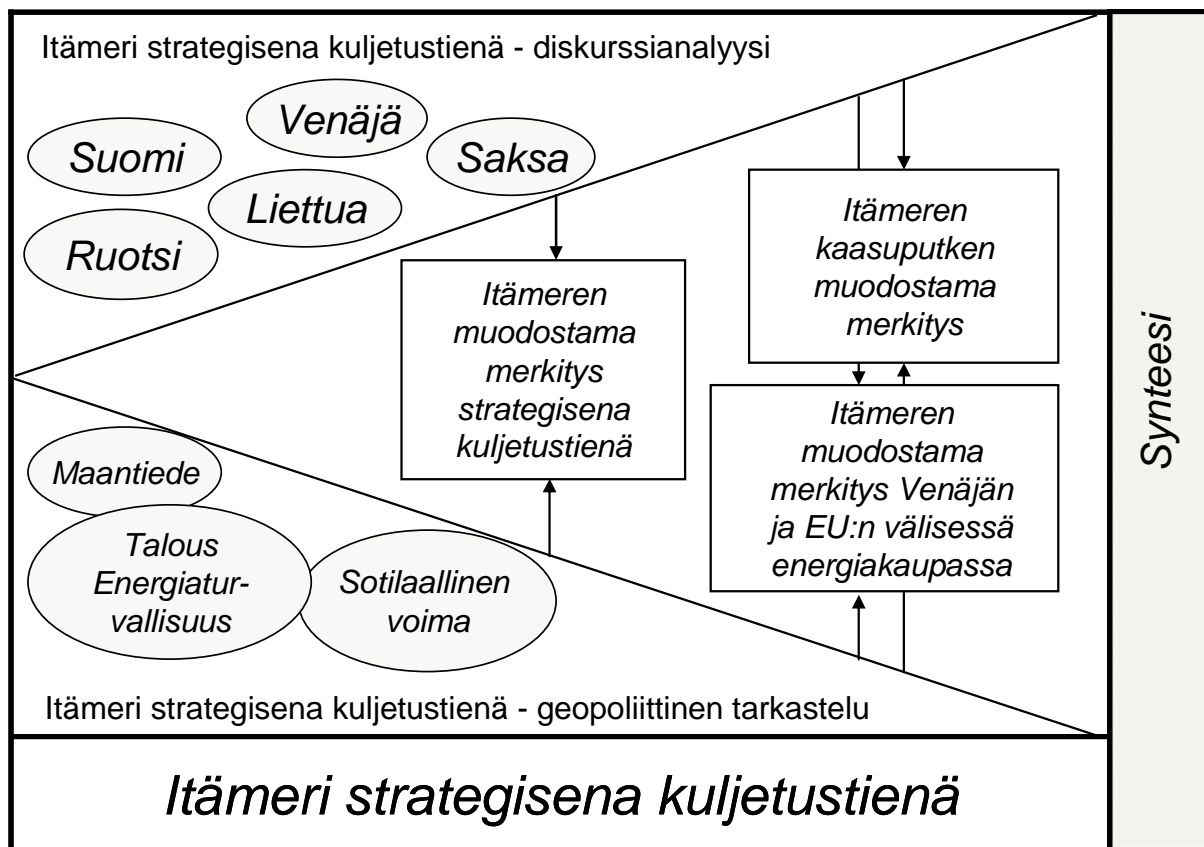
Tutkimuksen kolmannessa luvussa luodaan katsaus sekä Venäjään energian tuottajana että Euroopan unioniin energiamarkkina-alueena. Lisäksi luvussa kuvataan Itämeren vaikuttavuus Venäjän ja Euroopan unionin välisessä energiakaupassa. Luvussa esitellään tutkimuksen kohdevaltiot klassisen geopolitiikan näkökulmasta, jolloin valtioiden vaikutusvaltaa tarkastellaan maantieteen, väestörakenteen, taloudellisen ja sotilaallisen kapasiteetin avulla. Luvun lopussa tehdään johtopäätöksiä Itämeren asemasta strategisena kuljetustienä klassisen geopolitiikan näkökulmasta. Geopoliittinen tarkastelu tuottaa johtopäätöksiä, mutta on osaltaan myös ohjaava tekijä myöhemmin tehtävälle synteeseille.

Tutkimuksen neljännessä luvussa tarkastellaan eri diskurssien perusteella syntyviä merkityksiä. Merkitykset saadaan tulkitsemalla tutkimuksen kohteena olevien valtioiden uutismediaa erilaisten luokittelukenttien avulla. Tutkimuskohteen rajaukset ja valintaperusteet sekä tutkimuksen empiirisen aineiston hakukriteerit, haun suorittaminen sekä aineiston käsittely kuvataan neljännessä luvussa. Käsiteltävä uutisaineisto rajataan ajallisesti vuosien 2005-2010 väliselle ajanjaksolle. Jaksoon sisältyy Nord Stream AG-yhtiön⁶⁰ perustaminen, kaasuputken suunnitteluvaihe, rakentamispäätös sekä rakennusluvan hakuprosessi ja rakennusluvan myöntäminen eri maissa. Kaasuputken ensimmäisen putkilinjan rakennustyöt alkoivat huhtikuussa 2010, mikä rajattiin tutkimuksen empiirisen aineiston ulkopuolelle. Tällä vähennetään rakentamisen alkamista kuvaavien uutisartikkeleiden lukumäärää ja mahdollistetaan aineiston näkökulman sitominen kaasuputkeen kiistanalaisena hankkeena.

Tutkimuksen viimeisessä luvussa luodaan yhdistelmä tutkimuksen asialuvuista sekä laaditaan tutkimuksellisia johtopäätöksiä. Lisäksi luvussa arvioidaan tutkimuksen luotettavuutta diskurssianalyysin käytön näkökulmasta.

Tutkimuksen viitekehys voidaan kuvata alla olevan kuvion avulla. Viitekehyksessä kuvataan tutkimuksen kaksiosainen rakentuminen yhtäältä klassisen geopolitiikan näkökulmasta rakennettuun Itämeren strategista asemaa käsittelevään osioon sekä toisaalta tutkimuksen varsinaisen tutkimusmenetelmän kattavaan diskurssianalyttiseen tarkasteluun, jolla luodaan tutkimuskysymysten perusteella johdetut merkitykset. Kokonaisuus muodostuu merkityksille annettavista selityksistä, jota peilataan geopolitiittisiin johtopäätöksiin. Tämä mahdollistaa käsityksen muodostumisen, joka tuotetaan tutkimuksen synteisivaiheessa.

⁶⁰ Nord Stream AG on Itämeren kaasuputken rakentamisesta vastaava yhtiö, jonka osakkaita ovat Gazprom (51 prosenttia), BASF SE/Wintershall Holding GmbH (15,5 prosenttia), E.ON Ruhrgas (15,5 prosenttia), Gasuni (9 prosenttia) ja GDF SUEZ (9 prosenttia). Yhtiö on perustettu 2.12.2005.

Kuva 2. Tutkimuksen viitekehys

Tutkimuksen varsinaisena tutkimusmenetelmänä on kvalitatiivinen sisällönanalyysi, joka toteutetaan diskurssianalyysin keinoin. Tutkimus kohdistuu tällöin kielen ja kirjoitetun tekstin kommunikaalisiin piirteisiin. Sisällönanalyysin kohteena on käytyjen diskurssien sisältö. Kvalitatiivinen sisällönanalyysi tarkastelee tutkimusaineistoa eritellen, jolloin siitä pyritään tunnistamaan yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia. Sisällönanalyysin perusteella pyritään aineistosta rakentamaan tiivistelmä. Diskurssianalyysillä tarkoitetaan yleisesti kielen ja kirjoitetun tekstin tutkimista ja sen kohteena on sisällönanalyysistä poiketen kommunikaation prosessi.⁶¹ Termin diskurssi määritellyssä voidaan erotella keskusteludiskurssi sekä vakiintunen puhettavan mukainen diskurssi. Keskusteludiskurssi on ihmisten välistä vapaamuotoista puhetta ja elekieltä. Vakiintuneessa puhettavassa diskurssi ymmärretään myös kirjoitettuna tekstinä. Termillä teksti ymmärretään lähinnä kiinteää kirjoitusta. Tämä ei kuitenkaan ole diskurssianalyysin laatimiseksi riittävä määritelmä, sillä diskurssissa tulee kirjallisen ilmaisun lisäksi kyetä tunnistamaan kyseistä diskurssia koskevat institutionalisoituneet tavat ja säännöt. Diskurssiin osallistuvat argumentoijat tulee kyetä erottamaan ja tunnistamaan sekä liittämään oman taustan mukaiseen kontekstiin. Diskurssi

⁶¹ Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä, Vastapaino, Tampere, Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2006, s. 19. Jokinen [et al] määrittelee diskurssianalyysin seuraavasti: "[...] on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä".

voidaankin Husan mukaan määritellä ”tunnistettavaksi ja organisoiduksi tavaksi siirtää tietoa”.⁶²

Diskurssianalyysi pyrkii selvittämään miten tutkittavan ilmiön merkitykset syntyvät kirjoitetussa tekstissä ja miten puhutussa kielessä asioita ilmaistaan kielellisesti. Diskurssianalyysi ei ole varsinainen tutkimusmenetelmä, vaan lähinnä sitä voidaan pitää tutkittavan ilmiön lähestymistapana, joka voi toteutukseltaan olla hyvinkin vaihteleva.⁶³ On myös huomattava, että kvalitatiivisessa tutkimusaineiston analysoinnissa ei välttämättä saavuteta tuloksia ainoastaan yhden analyysitavan käytöllä. Taulukointi saattaa edellyttää esimerkiksi karkeaa teemoittelua tai muutoin diskurssianalyysi saattaa johtaa umpikujaan ja muun analyysitavan valintaan. Analysointitavat siis ovat päällekkäisiä ja keskenään risteäviä.⁶⁴

Diskurssianalyysin käyttö perustuu kielellisen ilmaisun tuottamaan päätelmään vuorovaikutuksen synnyttämästä merkityksestä. Merkitykset taas tuottavat tapaa, jolla todellisuutta tulkitaan. Todellisuus vastaavasti perustuu sopimusjärjestelmään siitä, mikä on todellista ja luotettavaa. Kieli on yleisesti kuvattu todellisuutta ilmentämänä. Diskurssianalyysi pyrkii tekemään näkymättömistä asioista todellisia tai ainakin tuottamaan tietoisuutta piilossa olevista tekijöistä. Kieli ei siis ole tapa tavoittaa todellisia tekijöitä, vaan kieli on itsekin osa todellisuutta.⁶⁵ Diskurssianalyysissa pyritään välttämään liiallista tutkittavien asioiden teemoittelua tai luokittelua, joskin analyysin onnistuminen saattaa edellyttää edellä kuvattua karkeaa teemoittelua. Myöskään asioiden väkivaltaista yhdistämistä ei saa toteuttaa. Diskurssianalyysi ei kohdistu kieleen itsessään, vaan analyysiin täytyy liittää se konteksti, jossa keskustelu on käyty. Analyysin luotettavuus muodostuu keskustelua ympäröivän tilanteen tulkinnasta.⁶⁶ Diskurssianalyysi onkin siis yksinkertaistaen diskurssien – siis keskusteluiden, puheiden ja kirjoitetun tekstin – käytön tutkimista eri yhteyksissä ja erilaisissa tilanteissa. Tällöin diskurssien tulkinnassa hyväksytään, että tuotetun viestin sisällöllä on erilainen merkitys eri ihmisille ja eri tilanteissa. Analyysiin liittyy aina kriittinen

⁶² Husa, Sari: Foucault'lainen metodi, Filosofinen aikakauslehti N&N 3/95, luettavissa osoitteessa http://www.netn.fi/395/netn_395_husa.html, luettu 26.11.2010.

⁶³ Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero: Diskurssianalyysin aakkoset, Vastapaino, Tampere, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004, s. 17, Huttunen, Mika ja Metteri, Jussi (toim.): Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta, Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, julkaisusarja 2, taktiikan asiantietoa n:o 1/2008, Edita Prima Oy, Helsinki, 2008, s. 55-56 ja Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko, Sajavaara, Paula: Tutki ja kirjoita, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 6. painos, Vantaa, 2000, s. 152-154

⁶⁴ Eskola, Jari ja Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen, Osuuskunta Vastapaino, Tampere 2000, s. 161

⁶⁵ Sama, s. 194-195

⁶⁶ Sama, s. 196-199

lähestymistapa tuotetun sanoman tai viestin sisältöön ja kaksoismerkitykseen. Tällöin on merkittävää, kuka on sanonut, mitä on sanonut, missä yhteydessä asia on esitetty ja miten sanotun asian sisältö pyrkii vaikuttamaan.⁶⁷ Tämä seikka korostuu tutkittaessa kotimaista ja ulkomaista uutismediaa, mikä edellyttää tutkijalta kykyä kriittisen medianlukuun. Kriittistä medianlukutaitoa käsitelleen Norman Fairclough'n mukaan sosiaaliset käytännöt sekä tapa tuottaa ja käyttää kieltä asioiden ilmaisuun ovat hyvin voimakkaassa syy-seuraus -suhteessa ilmiöihin, joita tekstin lukija ei huomaa. Diskurssianalyysin intertekstuaalisessa lähestymistavassa kategorisoidaan kielen genre, aktiviteettityyppi, tyyli, muoto ja puheääni sekä diskurssityypit. Kielen genre on tapa käyttää kieltä jotain tiettyä sosiaalista käytäntöä palvelevalla tavalla. Diskurssityyppi taas yhdistää genren ja diskurssin siinä määrin, että lopulta se muuttuu konventionaaliseksi ja pysyväksi – siis totuudeksi. Diskurssi itsessään on tapa, jolla tietty sosiaalinen käytäntö konstruoidaan. Tästä syystä johtuen diskurssianalyysi on vakiintunut viestinnän ja medioiden tutkimuksen lähestymistapana.⁶⁸

Diskurssianalyysin keskeisimmät osiot voi Jokisen ja Juhilan mukaan hahmottaa kolmiona, jonka keskiössä on kielen käyttäminen kommunikaation välineenä ja sen kärkinä ovat kommunikatiivisuus, kulttuurisuus ja merkitykset. Yksikään kolmion kärjistä ei ole itsenäinen, vaan niitä tulee tarkastella toisiinsa kytkeytyneinä ja vaikuttavina tekijöinä. Tämä tarkoittaa, että analyysin tuloksena syntyvät merkitykset eivät ole irrallisia, vaan ne ovat valideja ja elinkelpoisia ainoastaan kulttuurisessa ympäristössä ja ihmisten välisessä kommunikaatiokentässä. Tämä estää osioiden erottamisen toisistaan.⁶⁹

Diskurssianalyysin avulla voidaan siis tarkastella ihmisten välistä tietoisuutta siitä todellisuudesta, jota koemme elävämme. Diskursseja ei käydä pelkästään ihmisten välisenä, vaan myös valtion tai muun merkittävän toimijan ohjauksessa. Tällöin diskursseja voidaan käydä myös yksipuolisesti siten, että toinen osapuoli on keskustelussa passiivinen.⁷⁰ Tämä tilanne korostuu tutkittaessa uutismedioissa käytäviä diskursseja, jolloin aineiston tulkintaan tulee liittää käsitys tekstin tuottajasta ja tuottajan tarkoituseristä. Miksi asia on uutisoitu, mikä on uutisen antama kuva asiasisällöstä ja minkälaisen merkityksen asia uutisoinnin perusteella saavuttaa? Tai onko uutisen taustalla informatiivisen tiedon tuottamisen sijasta tarve ohjata ihmisten käsityksiä ja niin sanottua yleistä mielipidettä? Tässä on nähtävissä

⁶⁷ Metsämuuronen, Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja, International Methelp Ky, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006, s. 106-107

⁶⁸ Lintula, Anna: Diskurssianalyysi lähestymistapana tekstien tarkastelussa – esimerkkinä verkkomateriaalin arvioinnin kriteeristö, luettavissa osoitteessa <http://www.edu.helsinki.fi/media/trio/loppuraportti/lintula.pdf>, luettu 15.11.2010

⁶⁹ Jokinen, Arja ja Juhila, Kirsi teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä, s. 54-55

⁷⁰ Metsämuuronen, Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja, s. 288-289, 296

mahdollisuus politiikan tekemiseen ja vallankäyttöön sosiaalisten merkitysten muodostumisen kautta.

Tutkimuksessa tulee erottaa diskursseissa käytetyt kielet, niiden rakenteet sekä mahdolliset kielen kääntämisestä aiheutuvat tulkintavirheet. Lisäksi tutkijan tulee hahmottaa oma paikka tutkimuksen kohteeseen nähden, siis onko tutkija itse osa käytävää sosiaalista diskurssia tai vastaavasti ymmärtääkö tutkija sitä kulttuurillista sidonnaisuutta, mikä kulloiseenkin diskurssiin liittyy. Nämä tekijät tulee liittää tutkittavan ilmiön diskurssin perusteella saamaan merkitykseen. Tutkijan valmiuksiin kuuluu myös ei-sanallisten viestien tulkitseminen ja niiden liittäminen merkityssuhteiden osaksi.⁷¹ Diskurssianalyysin onnistumiseen edellä mainittujen tutkijan valmiuksien lisäksi vaikuttaa myös tutkijan oma asema. Tutkija voidaan nähdä osana kulttuurista ja sosiaalista vuorovaikutusta ja tutkija myös itse puhuu ja tuottaa tekstiä.⁷² Tutkijan aseman korostuminen ei kuitenkaan ole jo mennyttä uutismediaa tutkittaessa kriittisesti vaikuttava, vaan valitsemalla analyttinen positio voidaan tutkijan roolia häivyttää. Lisäksi tässä tutkimuksessa tutkijan asemaa vahvistaa se seikka, että tutkimuksella ei pyritä minkään teorian todistamiseen tai päämäärän saavuttamiseen.

Tässä tutkimuksessa diskurssianalyysin avulla tuotetaan merkityksiä makroanalyysin keinoin. Analyysissa poistetaan ensin merkityksettömiä tekijöitä, jonka jälkeen tieto yleistetään ja konstruoidaan. Näiden tekijöiden eliminoimisen perusteella jää jäljelle vain kohteen olennaisin tekijä, joka muodostaa kohteen päämerkityksen.⁷³ Tutkimusote tässä tutkimuksessa on induktiivinen, jolloin yksityiskohtia kuvaamalla pyritään kokonaisuuksien selittämiseen. Menetelmä liittää tutkimuksen laadullisen tutkimuksen piiriin. Laadullisen tutkimuksen kannalta olennaista on todellisen elämän kuvaaminen, mikä tarkoittaa että tutkimuksessa tunnustetaan tarkasteltavan maailman kerroksellisuus ja moniulotteisuus.⁷⁴

⁷¹ Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero: Diskurssianalyysin aakkoset, s. 22-29

⁷² Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä, s. 201-221

⁷³ Mäkelä, Klaus (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta, Oy Gaudeamus Ab, Painokaari Oy, Helsinki 1990, s. 146-147

⁷⁴ Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko, Sajavaara, Paula: Tutki ja kirjoita, s. 152-154

3 ITÄMERI VENÄJÄN JA EUROOPAN UNIONIN VÄLISESSÄ ENERGIKAUPASSA

3.1 Itämeren maantiede – sisämeri strategisena kuljetustienä

Itämeri sijaitsee Fennoskandian kilvellä sijaitsevalla painanteella, jonka muodot ovat syntyneet viimeisimmän jääkauden aikana noin 20 000 vuotta sitten. Jääkauden jälkeinen lämmin ilmastovaihe aiheutti painanteen syntyyn vaikuttaneen jäätikön sulamisen, jonka myötä maankuorta painanut massa keveni ja maa alkoi hiljalleen kohota. Kohoaminen jatkuu vieläkin. Itämeri on keskisyvyydeltään matala ja rannikon muodoiltaan rikkonainen sisämeri. Itämeri koostuu Arkonan, Bornholmin ja Gotlannin altaista sekä Gdanskin lahdesta. Tätä aluetta kutsutaan varsinaiseksi Itämereksi. Gotlannin altaan itäinen ja pohjoinen osa muodostavat Itämeren pääaltaan. Varsinaisen Itämeren lisäksi Itämeren merialueeseen kuuluu myös Riianlahti, Suomenlahti ja Pohjanlahti. Itämeren pinta-ala on noin 392 000 km² ja keskisyvyys vain 54 metriä. Pohjois-Itämeren alueiden keskisyvyudet ovat Suomenlahdella 38 metriä ja Ahvenmerellä 77 metriä. Itämeren syvin kohta on Gotlannin itäpuolella oleva Landsortin syväne, jonka syvyys on 459 metriä.⁷⁵

Itämeren asemaan kuljetustienä vaikuttavat maantieteelliset tekijät, sää- ja tuuliolosuhteet sekä talviaikaan erityisesti merialueen jäätyminen. Maantieteellisesti Itämerellä keskeisiä rajoittavia tekijöitä ovat Tanskan salmet sekä Bornholmin ja Gotlannin muodostamat kapeikot. Lisäksi Itämeren pohjoisosissa oleva rikkonainen rannikko rajoittaa merenkulun väyläsidonnaiseksi. Tästä johtuen liikenne kanavoituu useilla alueilla.⁷⁶ Tanskan salmet sulkevat Itämeren Pohjanmerestä lähes kokonaan. Liikenteellisesti merkittävää Tanskan salmien kapeuden lisäksi on niiden mataluus, mikä mahdollistaa korkeintaan 15 metrin syvyyksen omaavien alusten siirtymisen Tanskan salmien kautta Itämerelle. Tanskan salmien lisäksi liikenne Itämerelle on mahdollista myös Kielin kanavan kautta. Maantieteellisistä tekijöistä johtuen Itämerellä on useita kapeikkoja ja merialueita, jossa eri valtioiden aluemerien ulkorajat kohtaavat, ja jolloin aluemerien ulkorajojen väliin ei muodostu kansainvälistä merialuetta. Nämä kapeikot eivät kuitenkaan Yhdistyneiden kansakuntien

⁷⁵ <http://www.itameriportaali.fi/> luettu 11.1.2011

⁷⁶ Sama ja Viitasalo Mikko, Österlund Bo: Muutosten Itämeri, Strategian tutkimuksia, julkaisusarja 1, N:o 5, Maanpuolustuskorkeakoulu, 1995, s. 9-13. Liikenteellisiä kapeikkoja on myös Suomenlahdella ja Ahvenanmerellä.

merioikeusyleissopimuksen perusteella vaikuta kaupallisen merenkulun kauttakulkuun, mutta ne rajoittavat valtionalusten liikkumista.⁷⁷

Itämeren sää- ja tuuliolosuhteet vaihtelevat erittäin jyrkästi. Tuulen syntyyn vaikuttavat Itämeren alueelle tyypilliset lyhyet matalapainejaksot, jotka aiheuttavat usein puuskittaista tai jopa myrskyisää tuulta. Matalapaineet eivät kuitenkaan merkittävästi rajoita merenkulkua, mutta myrskyn nostama aallokko vaikeuttaa merenkulkua ajoittain. Itämeren pitkänomainen muoto korostaa altaan suuntaisen aallokon muodostumista. Pohjois-Itämerellä vallitseva tuuli on lounaistuuli, mikä lisää aallon korkeutta Ahvenanmerellä ja Suomenlahden suulla. Aallokko ei kuitenkaan aina ole samansuuntainen tuulen kanssa. Aaltojen syntyyn vaikuttaa lisäksi matala vedensyvyys ja pohjanmuodot. Korkein mitattu aallonkorkeus on 8,2 metriä, jolloin suurimmat aallot voivat olla lähes 15 metriä korkeita. Yli seitsemän metrin aallokko eivät ole harvinaisia.⁷⁸

Itämerin vesi on vähäsuolaista murtovettä, jonka suolapitoisuus on alle 10 promillea. Itämeri on pinta-alaltaan maailman toiseksi suurin murtovesiallas. Veden suolaisuus vaihtelee alueen eri osissa. Suolaisinta vesi on Tanskan salmissa ja vähäsuolaisinta Itämeren pohjoisosissa Perämerellä ja Suomenlahden pohjukassa. Lisäksi jokien suistoalueilla on useita hyvin vähäsuolaisia alueita. Itämereen laskee useita jokia jotka saavat vetensä noin neljä kertaa Itämerta suuremmalta valuma-alueelta. Makean veden vuosittainen kertymä on Itämeressä poistumaa suurempi. Veden suolaisuuteen kuitenkin vaikuttaa ajoittain esiintyvä suolapulssi, jossa Tanskan salmien kautta kulkeutuu suolaista vettä Pohjanmerestä Itämereen.⁷⁹ Meriveden vähäsuolaisuus vaikuttaa voimakkaasti veden jäätymiseen.

Jäätälvi ajoittuu Itämerellä yleensä vuoden ensimmäisiin kuukausiin. Jäätyminen alkaa kun veden lämpötila alenee -0.2...-0.8 Celsius asteeseen, mikä tyypillisesti ajoittuu lokamarraskuun vaihteeseen. Laajimmillaan jääpeite on tavallisesti helmi-maaliskuussa. Keskimääräisinä talvina jääpeite kattaa Selkämeren, Saaristomeren, Suomenlahden suun ja Pohjois-Itämeren alueen, jolloin jääpeitteen koko on noin 218 000 km². Perämeri ja Suomenlahden pohjukka jäätyvät kaikkina talvina. Pohjois-Itämerellä jäätälvi kestää alle kolme viikkoa, mutta Perämerellä jäätälven kesto saattaa olla jopa viisi kuukautta. Jään

⁷⁷ Yhdistyneiden kansakuntien merioikeussopimus 7§, 8§, 14§ ja 15§, Finlex-tietokanta, luettavissa osoitteesta http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1996/19960050/19960050_2, luettu 18.2.2011

⁷⁸ Ilmatieteen laitoksen internet-sivut, luettavissa osoitteesta <http://ilmatieteenlaitos.fi/>, luettu 18.1.2011

⁷⁹ <http://www.itameriportaali.fi/>, luettu 11.1.2011

sulamisen alkaa Pohjois-Itämerellä yleensä huhtikuussa. Sulamisalue kasvaa etelästä pohjoiseen, jolloin Perämerellä saattaa esiintyä jäätä vielä kesäkuun alussa.⁸⁰

Itämerellä esiintyy kiintojäättä sekä ajojäättä, joka saattaa myös ahtautua ahtojääksi. Kiintojäättä esiintyy tyypillisesti saaristoalueilla sekä rannikoiden läheisyydessä. Se muodostuu ensimmäisenä ja pysyy yleensä paikallaan sulamiseen saakka. Ajojää muodostuu syville merialueille ja ulapoille. Ajojää saattaa olla myös kiintojääkentästä irronnutta jääaineista. Muodostuva ajojää liikkuu merivirtojen ja tuulen mukana. Koska Itämerellä ei ole voimakkaita virtauksia, on tuulen suunnan ja voimakkuuden vaikutus ajojään liikkeeseen määräävä. Ajojään liikenopeus on noin 1-3 prosenttia tuulen nopeudesta. Ajojään liikkuminen kiintojää- tai ajokentästä ulospäin synnyttää railon. Railo saattaa vuorokaudessa kasvaa jopa 10-30 kilometrin levyiseksi. Kohdatessaan esteitä ajojää vastaan ahtautuu. Tyypillinen tilanne syntyy ajojään ahtautuessa kiintojään reunaa tai matalikolla olevia esteitä vastaan. Jääkenttien puristuessa toisiaan vasten saattaa ahtojäättä esiintyä myös avomerialueilla. Tällöin jää rikkoontuu ja jäämassaa puristuu jääkentän alle. Ahtauman näkyvän osan korkeus saattaa olla jopa kymmenen metriä. Ahtojää saattaa matalissa vesissä ulottua pohjaan saakka.⁸¹

Jääpeite vaikeuttaa talvimerenkulkua vuosittain Pohjois-Itämerellä. Suurimmat rajoitteet aiheutuvat Ruotsin keski- ja pohjoisosien satamiin, Suomen satamiin sekä Venäjän Suomenlahdella sijaitseviin satamiin suuntautuvalla liikenteelle. Lisäksi Riianlahdella esiintyvät jäät vaikeuttavat Latviaan suuntautuvaa merenkulkua joka vuosi. Perämeren ja Suomenlahden pohjukan liikenne on kaikkina talvina jäämurtaja-avusteista. Ankarina talvina jääpeite ulottuu koko Itämeren alueelle, mutta jääpeitteen laajuuden lisäksi ahtojäät vaikeuttavat merenkulkua merkittävästi. Leudon talven aikana saattaa esimerkiksi lämpimien mutta tuulisten jaksojen aikana syntyä huomattavia ahtaumia. Ahtaumia esiintyy erityisesti Suomen rannikolla ja Suomenlahden pohjukassa vallitsevista tuuliolosuhteista johtuen. Merenkulkua hyödyttäviä railoja syntyy tyypillisesti Ruotsin ja Viron rannikoille. Jään peittimillä alueilla liikennöivien alusten tulee runkorakenteeltaan ja koneteholtaan olla talvimerenkulkuun soveltuvia. Talvimerenkulkukelpoiset alukset kykenevät murtamaan noin metrin paksuista kiintojäättä, mutta eivät pysty liikkumaan korkeissa ahtojäissä eivätkä

⁸⁰ <http://www.itameriportaali.fi/>, luettu 11.1.2011. Talvet luokitellaan jään esiintymisalueen laajuuden perusteella kolmeen luokkaan, jotka ovat leuto, keskimääräinen ja ankara. Keskimääräisenä talvena jäätä esiintyy 59° N pohjoispuolella. Jäätalven ennustettavuus on erittäin vaikeaa.

⁸¹ <http://www.itameriportaali.fi/>, luettu 11.1.2011

sohjokentissä itsenäisesti. Lisäksi talvimerenkulkuun vaikuttaa jään puristusvoima, mikä saattaa jopa vaurioittaa alusten runkorakenteita.⁸²

Itämeren alueen rantavaltioita ovat Suomi, Ruotsi, Viro, Latvia, Liettua, Latvia, Puola, Saksa, Tanska ja Venäjä. Venäjää lukuun ottamatta kaikki ovat Euroopan unionin jäsenvaltioita ja Venäjää, Suomea ja Ruotsia lukuun ottamatta myös Naton jäseniä. Itämeren alueen vaikutuspiirissä asuu laskentatavasta riippuen 85-90 miljoonaa ihmistä.

Kuva 3. Itämeren alue

3.2 Suomi, Ruotsi, Liettua ja Saksa

Suomi on asukasluvultaan pieni mutta pinta-alaltaan keskisuuri valtio Pohjois-Euroopassa. Maantieteellisesti Suomi sijoittuu Fennoskandian niemimaalla sijaitsevan Fennoskandian kilven tasalle. Etelässä Suomi rajoittuu Suomenlahteen ja lännessä Pohjanmereen. Suomella

⁸² <http://www.itameriportaali.fi/> sekä Liikenneviraston ja Liikenteen turvallisuusviraston (Trafi) internet-sivut, luettavissa osoitteesta http://portal.fma.fi/sivu/www/fma_fi/merenkulun_palvelut/talvimerenkulku, luettu 11.1.2011.

on yhteistä maarajaa Ruotsin, Norjan ja Venäjän kanssa. Rajalinjan pituus Venäjän kanssa on 1313 kilometriä. Itäraja on Euroopan unionin ja Schengen-alueen pisin maaraja Venäjän kanssa. Suomen pinta-ala on 338 424 km² sisältäen maa- ja sisävesialueet. Lisäksi pinta-alaan kuuluvia merialueita on 52 496 km².⁸³ Suomen asukasmäärä on 5 351 427 (31.12.2009).⁸⁴

Suomen tärkeimmät kauppakumppanit ovat Saksa, Ruotsi, Venäjä, Yhdysvallat, Alankomaat, ja Kiina. Suomen talous koostuu palveluista (69 prosenttia bruttokansantuotteesta), teollisuudesta (28,2 prosenttia) ja maataloudesta (2,7 prosenttia). Suomen teollisuus on pääasiassa korkean teknologian teollisuutta, jonka tärkeimmät toimialat ovat metalli-, laivanrakennus- ja konepajateollisuus, elektroniikkateollisuus, paperi- ja selluteollisuus sekä kemianteollisuus.⁸⁵ Suomi on erittäin riippuvainen ulkomaisesta tuonnista. Suomessa ei ole puutavaraa ja joitain mineraaleja lukuun ottamatta luonnonvaroja, mikä tekee Suomesta riippuvaisen tuontienergiasta, raaka-aineista ja teollisuuden komponenteista. Lisäksi Suomen maantieteellinen asema tekee Suomesta erittäin riippuvaisen Itämeren kautta suuntautuvista merikuljetuksista. Esimerkkinä voidaan mainita vuoden 2010 kolme ensimmäistä vuosineljänneistä, jolloin merikuljetuksilla kuljetetun tuonnin määrä oli noin viisinkertainen muihin kuljetusmuotoihin nähden.⁸⁶ Suomen ulkomaankaupan kokonaismäärä ylitti vuonna 2008 100 miljoonaa tonnia. Vuoden 2009 aikana satamien kautta kulki yhteensä 82,6 miljoonaa tonnia, josta tuonnin osuus oli 45,1 miljoonaa tonnia ja viennin osuus 37,5 miljoonaa tonnia. Maakuljetusten osuus saman vuoden aikana oli 24,6 miljoonaa tonnia. Ulkomaankaupan kokonaismäärästä transitioliikenteen osuus oli 6,3 miljoonaa tonnia.⁸⁷ Suomen kauppalaivaston koko vuonna 2009 oli 93 alusta sisältäen muun muassa kuusi kemikaalitankkeria ja viisi öljytankkeria. Lisäksi Suomen lipun alla on kuusi ulkomailta omistettua alusta ja vastaavasti suomalaisomistuksessa on 52 ulosliputettua alusta. Suomen ulkomaankaupan volyyminä kyettiin suomalaisilla aluksilla kuljettamaan vain kolmannes.⁸⁸

⁸³ Maanmittauslaitos, luettavissa osoitteesta

http://www.maanmittauslaitos.fi/sites/default/files/pinta_alat_kunnittain_01012009.pdf, luettu 12.1.2011

⁸⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011

⁸⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011

⁸⁶ Tullin internet-sivut, luettavissa osoitteesta

http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppatilastot/tilastoja/kuljetukset/index.jsp, luettu

12.1.2011. Kyseessä on kuljetusten volyymin tonnimääräinen vertailu.

⁸⁷ Viljanen, Raija: Luento Yleisesikuntaopseerikurssille 2.2.2011, muistiinpanot tekijän hallussa

⁸⁸ Liikenneviraston ja Liikenteen turvallisuusviraston (Trafi) internet-sivut, luettavissa osoitteesta http://portal.fma.fi/sivu/www/fma_fi/, luettu 12.1.2011. Vuonna 2009 tuonnista 44,1% ja viennistä 20,4%, keskimäärin 33,3%. Huomattavaa tosin on, että luku sisältää transitioliikenteen.

Liikenneviraston mukaan on oletettavaa, että tehtyjen vero- ja muiden päätösten johdosta Suomen lipun alla purjehtivien alusten lukumäärä tulee lähitulevaisuudessa kasvamaan.

Ruotsi on asukasmäärältään ja pinta-alaltaan Pohjoismaiden suurin valtio. Ruotsin asukasluku on 9 408 000 asukasta (31.10.2010) ja sen pinta-ala on 449 964 km².⁸⁹ Ruotsi sijaitsee Skandinavian niemimaalla ja se rajoittuu idässä Itämereen ja lounaassa Pohjanmereen. Ruotsilla on yhteistä maarajaa Suomen ja Norjan kanssa. Suurimmat satamat ovat Göteborg, Brofjorden Preemraff (Lysekil), Trelleborg, Malmö, Luleå ja Oxelösund.⁹⁰ Kaksi suurinta satamaa muodostavat yli kolmanneksen koko Ruotsin satamakapasiteetista. Nämä satamat sijaitsevat Tanskan salmien pohjoispuolella ja vähentävät merkittävästi Ruotsin suoraa riippuvuutta Itämerestä.

Ruotsin suurimmat kauppakumppanit ovat Saksa, Iso-Britannia, Tanska, Norja, Yhdysvallat ja Suomi. Ruotsin talous on vahvasti ylijäämäinen, mutta on huomattava, että vienti Venäjälle oli vuonna 2010 noin 15,8 miljardia kruunua ja vastaavasti tuonti Venäjältä oli noin 43,3 miljardia kruunua.⁹¹ Ruotsin talous koostuu palveluista (73,1 prosenttia bruttokansantuotteesta), teollisuudesta (25,1 prosenttia) ja maataloudesta (1,7 prosenttia). Tärkeimmät teollisuudenalat ovat rauta- ja terästeollisuus, korkean teknologian tuotteet (laakerit, puhelin- ja puhelinverkkotuotanto, aseteknologia), puumassa- ja paperituotteet, jalostetut elintarvikkeet ja autoteollisuus. Teollisuuden perustana on kotimaassa tuotettu vesivoima, puutavara sekä rautamalmi.⁹² Ruotsin kauppalaivaston koko vuonna 2009 oli 163 alusta käsittäen muun muassa 31 kemikaalitankkeria ja 12 öljytankkeria. Lisäksi Ruotsin lipun alla mutta ulkomaisessa omistuksessa on 46 alusta ja ulosliputettuna 194 alusta.⁹³

Ruotsin puolustusvoimat koostuvat maa-, meri- ja ilmavoimista sekä kodinturvajoukoista. Puolustusvoimien tehtävänä on puolustaa Ruotsia ja taata Ruotsin turvallisuus aluerajojen sisällä ja lähialueilla sekä havaita ja torjua alueloukkaukset. Lisäksi puolustusvoimien tehtävänä on antaa virka-apua muille viranomaisille sekä kansainvälisen oikeuden salliessa suojata Ruotsin suvereniteettia ja kansallisia intressejä myös aluerajojen ulkopuolella.⁹⁴

⁸⁹ Statistics Sweden, Ruotsin tilastokeskuksen internet-sivut, luettavissa osoitteessa http://www.scb.se/default_2154.aspx, luettu 11.1.2011

⁹⁰ Särkijärvi, Johanna (ed.): Baltic Port List 2008, Annual cargo statistics in the Baltic Sea Region, a publication from the centre for maritime studies, University of Turku, Turku 2009, s. 134

⁹¹ Statistics Sweden, Ruotsin tilastokeskuksen internet-sivut, luettavissa osoitteessa http://www.scb.se/default_2154.aspx, luettu 11.1.2011

⁹² OECDiLibrary, luettavissa osoitteesta http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profiles-key-tables-from-oecd_20752288 sekä <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011

⁹³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011

⁹⁴ <http://www.forsvarsmakten.se/upload/dokumentfiler/publikationer/swedish-armed-forces-2009.pdf>, luettu 14.1.2011.

Ruotsin puolustusvoimat ovat olleet voimakkaassa muutoksessa 1990-luvun lopulta lähtien. Puolustusvoimien kehittäminen vuosina 1997-2001 perustui valtiopäivien vuonna 1992 tekemään päätökseen, jota täydennettiin vuoden 1996 puolustuspäätöksellä. Päätösten mukaisesti puolustusvoimien toimintaa rationalisoitiin sekä sodan ajan joukkojen lukumäärää pienennettiin voimakkaasti. Vuonna 1997 julkaistussa turvallisuusselvityksessä *Totalförsvaret i förnyelse - etapp 2* maavoimien sodan ajan kokoonpanoksi vahvistettiin 165 000 sotilasta. Maavoimien runko muodostui 16 prikaatista. Lisäksi puolustusvoimien sodan ajan vahvuuteen kuuluivat ilma- ja merivoimien joukkoja sekä kodinturvajoukot. Merivoimiin kuului 12 sukellusvenettä sekä 30 pintataistelualusta ja vartioveneettä. Lisäksi rannikkoujoukkojen sodan ajan vahvuuteen kuului muun muassa viisi amfibipataljoonaa, 12 rannikkopataljoonaa ja kolme rannikkotykistö-patteristoa.⁹⁵

Vuonna 1999 julkaistun turvallisuusselvityksen *Förändrad omvärld - omdanad försvaret* mukaan puolustusvoimien tuli kehittyä vastaamaan muuttuvaa turvallisuusympäristöä. Lisäksi puolustusvoimien tuli varautua ja olla toimintavalmiina yhden vuoden kuluessa syntyvien kriisien ennaltaehkäisyyn ja torjuntaan, mikä lähinnä tarkoitti yhteiskunnan ydintoimintojen turvaamista. Aseellisen hyökkäyksen torjuntaan tuli kyetä 10 vuoden ennakkovaroituksen perusteella.⁹⁶ Turvallisuusselvityksen mukaisesti puolustusvoimien kehittämisen painopiste kohdistettiin keskeisten kohteiden suojaamiseen ja uhkien ennaltaehkäisyyn varsinaisten torjuntataistelujen sijaan. Myös sodan ajan joukkojen lukumäärää tarkistettiin merkittävästi.⁹⁷ Samana vuonna annetussa hallituksen puolustuspolitiikkaa käsitelleessä selvityksessä *Det nya försvaret* luotiin suuntalinjat puolustusvoimien jatkokehittämiseksi. Selvityksen mukaan maavoimien joukkoja supistettiin edelleen ja vuoteen 2004 mennessä sodan ajan keskeisimmiksi joukoiksi jäivät kuusi prikaatin johtoporrasta, 16 mekanisoitua pataljoonaa sekä aselajijoukkoja.⁹⁸ Merivoimien taistelukyky koostui viidestä sukellusveneestä, 12 pintataistelualuksesta sekä amfibiprikaatin johtoportaasta ja kolmesta amfibipataljoonasta. Kiinteästä ja liikkuvasta rannikkotykistöstä luovuttiin kokonaan, mutta pintataistelukykyä päätettiin kehittää hankkimalla Visby-luokan monitoimikorvetteja. Merivoimien päätehtäväksi jäi alueellisen koskemattomuuden turvaaminen. Kaikkien joukkojen kehittämisessä pyrittiin täydelliseen Nato-yhteensopivuuteen.⁹⁹

⁹⁵ Totalförsvaret i förnyelse - etapp 2, Regeringens proposition 1996/97:4, s. 63-64

⁹⁶ Förändrad omvärld - omdanad försvaret, Regeringens proposition 1998/99:74, s. 99-101

⁹⁷ Sama, s. 68-69

⁹⁸ Prikaatien lukumäärä oli neljä, joiden lisäksi muodostettiin kaksi prikaatitasoista esikuntaa.

⁹⁹ Det nya försvaret - Regeringens proposition, 1999/2000:30, s. 53-60

Vuoden 2004 puolustuspäätöksen *Försvar för en ny tid* mukaisesti puolustusvoimien joukkorakennetta ja maa- ja merivoimien joukkojen lukumäärää supistettiin edelleen. Päätöksen perusteella Ruotsin puolustusvoimien sodan ajan vahvuudeksi jäi 50 000 sotilasta, joista 28 000 kuuluu operatiivisiin joukkoihin ja 22 000 kodinturvajoukkoihin. Maavoimien vahvuus on 5900 henkilöä ja sen sodanajan yksiköt koostuvat kahdesta prikaatin johtoportaasta sekä seitsemästä pataljoonasta. Pataljoonista kolme on taistelupanssarivaunuilla varustettua raskasta mekanisoitua pataljoonaa, kolme rynnäköpanssarivaunuilla varustettua mekanisoitua pataljoonaa ja yksi pataljoona on Pohjois-Ruotsin oloihin varustettu kevyt pataljoona. Normaalialikana toimivien joukko-osastojen keskeisin tehtävä on yksiköiden kouluttaminen sekä alueella toimivien kodinturvajoukkojen toiminnan tukeminen. Yleinen asevelvollisuus lakkautettiin¹⁰⁰ heinäkuussa 2010, jonka jälkeen rekrytointitarve on noin 4000 vapaaehtoista vuodessa.¹⁰¹

Merivoimien vahvuus on 3950 henkilöä ja se koostuu kahdesta pintataistelulaivueesta, sukellusvenelaivueesta, amfibio-pataljoonasta sekä tukevista yksiköistä. Pintataistelulaivueiden tehtävä on merialueen valvonta, merikuljetusten suojaaminen sekä pinta- ja vedenalaisten maalien torjunta rannikolla ja avomerellä. Pintataistelulaivueilla on myös miinantorjuntakyky. Pintataistelulaivueet muodostuvat viidestä Visby-luokan, kahdesta Göteborg-luokan ja kahdesta Stockholm-luokan korvetista sekä seitsemästä miinantorjunta-aluksesta ja neljästä miinanraivaajasta.¹⁰² Sukellusvenelaivueen tehtävä on merialueen valvonta ja tiedustelu sekä pinta- ja vedenalaisten maalien torjunta. Sukellusvenelaivue muodostuu kolmesta Gotland-luokan ja kahdesta Södermanland-luokan sukellusveneestä.¹⁰³ Amfibio-pataljoonan tehtävänä on saaristo- ja rannikkoalueen valvonta sekä pintamaalien torjunta. Merivoimiin kuuluu lisäksi tiedustelu-, partio-, tuki-, huolto- ja koulutusaluksia. Merivoimien päätukikohta sijaitsee Karlskronassa ja huoltotukikohta Muskössä. Merivoimilla on lisäksi pienehkö tukikohta Göteborgissa.

Ilmavoimien vahvuus on 4300 henkilöä ja se koostuu kolmesta hävittäjä lennostosta, helikopterilennostosta sekä ilmavoimien koulusta. Ilmavoimien keskeisin taistelukalusto muodostuu 165 JAS 39 Gripen hävittäjästä, joista 96 kappaletta on A tai B-sarjan, 56 C-sarjan

¹⁰⁰ Lakia muutettiin siten, että yleinen asevelvollisuus säilyy, mutta sitä ei toistaiseksi panna toimeen.

¹⁰¹ *Försvar för en ny tid*. Ds 2004:30, s. 63 ja 79-81 sekä Huovinen, Leena: Ruotsin, Norjan ja Tanskan kriisivalmiusjärjestelyt ja niiden kehittyminen 2000-luvulla sekä pohjoismaisten mallien vertailu, Puolustusministeriö, Turvallisuus- ja puolustusasian komitea, TPAK sihteeristö, 2009, s. 6-7

¹⁰² Visby-luokan aluksista kaksi on otettu merivoimien palveluskäyttöön, kaksi on luovuttamatta ja yksi on edelleen rakenteilla. Aluksien tulisi saavuttaa operatiivinen valmius vuoteen 2015 mennessä.

Miinanraivaajat ovat Styrso, Landsort ja Koster-luokan aluksia.

¹⁰³ *Jane's Fighting ships 2009-2010*, Ed. by Stephen Saunders, One hundred and Twelfth edition, IHS (Global) Limited, MPG Books Group, Great Britain, s. 768-777

ja 13 D-sarjan konetta. Vuoteen 2012 mennessä 31 A/B-sarjan hävittäjää tullaan modernisoimaan C/D-luokkaan ja hävittäjien kokonaismääräksi tulee jäämään 75 C-sarjan ja 25 D-sarjan konetta. Lisäksi ilmavoimilla on muun muassa kahdeksan C-130 Hercules kuljetuskonetta, tiedustelu- ja yhteyskoneita sekä 45 helikopteria.¹⁰⁴ Ilmavoimien hävittäjätukikohdat sijaitsevat Sätenäsissa, Blekingessa, Rönnerbyssa ja Luleåssa sekä helikopterilaivueen tukikohta Lindköpingissä.¹⁰⁵

Ruotsi on osallistunut kansainväliseen kriisinhallintaan Afganistanissa, Tšadissa ja Kosovossa. Lisäksi Ruotsi on asettanut huomattavasti voimavaroja Euroopan unionin taisteluosastoihin. Ruotsin puolustusvoimien haasteena on edelleen kustannussäästöjen saavuttaminen. Tämä on aiheuttanut leikkauksia erityisesti toimintamenoihin, mikä on näkynyt yksiköiden vähäisenä harjoitustoimintana. Puolustusvoimien rakennemuutoksen ennustetaan jatkuvan.

Liettua on Pohjois-Euroopassa Baltian niemimaalla sijaitseva valtio ja se on asukasmäärältään ja pinta-alaltaan Baltian suurin maa. Liettuan asukasluku on 3 545 319 (1.7.2010) asukasta ja pinta-ala 65 300 km². Liettuan rajanaapureita ovat pohjoisessa Latvia, idässä Valko-Venäjä ja etelässä Puola. Lisäksi Liettualla on 227 kilometriä maarajaa Venäjän kanssa Kaliningradin alueella. Maa rajoittuu lännessä Itämereen, mutta rantaviivaa on vain 90 kilometriä. Liettuan satamat sijaitsevat Butingessa ja Klaipedassa.¹⁰⁶

Liettuan talous on palvelutuotannon kasvusta huolimatta hyvin teollisuus- ja maatalouspainotteinen. Palveluiden osuus oli 69,1 prosenttia, teollisuuden 26,7 prosenttia ja maatalouden 4,2 prosenttia bruttokansantuotteesta vuonna 2009. Vuosittainen talouskasvu vuosina 2004-2008 oli lähes kahdeksan prosenttia. Liettuan talous kärsi huomattavasti maailmalaajuisesta talouskriisistä, jolloin sen bruttokansantuote supistui lähes 15 prosenttia. Pudotus oli maailman suurimpia. Maatalouden keskeisimmät tuotteet ovat vilja, peruna, sokerijuurikas, pellava sekä karja- ja siipikarjatalous. Teollisuuden tärkeimmät toimialat ovat öljynjalostus, laivanrakennus- ja konepajateollisuus, elektroniset laitteet ja komponentit sekä meripihkakorujen tuotanto.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Helikopterityypit ovat NH 90, Super Puma, A-109M ja Bo-105CB

¹⁰⁵ The Military Balance 2010, Volume 110 Issue 1 2010, An IISS (International Institute for Strategic Studies) publication, Routledge 2010, s 192-193

¹⁰⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011

¹⁰⁷ Sama

Liettuan suurimmat kauppakumppanit ovat Venäjä, Saksa, Latvia, Puola sekä viennin osalta Valko-Venäjä ja Iso-Britannia. Venäjän osuus ulkomaankaupasta on säännöllisesti kasvanut, mutta Liettuan Venäjän kauppaa on huomattavan alijäämäinen. Vuoden 2009 tuonnin arvosta Venäjän osuus oli noin kolmannes, mikä muodostui lähes kokonaan Venäjältä tuodusta energiasta. Kokonaisuudessaan energiantuonti muodostaa noin neljänneksen Liettuan tuonnin arvosta.¹⁰⁸ Energiansaannin suhteen Liettua on täysin riippuvainen Venäjältä toimitetusta energiasta.

Liettuan ulkopoliittikkaa voidaan kuvailla realipoliittikaksi, jonka keskeisimpänä tavoitteena on suojata omia intressejä sekä puolustaa yhteisbaltialaisia etuja Venäjän vaikutusvaltaa vastaan. Liettuan tavoitteena on sekä Nato- että Euroopan unionin jäsenyyden myötä lisätä vakautta ja turvallisuutta Baltiassa. Liettua on myös voimakkaasti ajanut Ukrainan ja Georgian jäsenyyttä Natossa. Liettua on ollut Naton jäsenvaltio ja Euroopan unionin jäsen vuodesta 2004 alkaen.

Liettuan asevoimat koostuvat maa-, meri- ja ilmavoimista sekä erikoisjoukoista, kodinturvajoukoista ja sisäministeriön alaisista rajavartiojoukoista. Asevoimien kokonaisvahvuus on 10 000 aktiivisotilasta ja 8000 reserviläistä. Maavoimien vahvuus on 7190 palkattua henkilöä ja reservin vahvuus on 6700 sotilasta. Meri- ja ilmavoimilla ei ole lainkaan reservejä. Maavoimien rungon muodostaa moottoroitu jalkaväkirykmentti, jota voidaan käyttää Naton operaatioissa myös Liettuan ulkopuolella. Asevoimat ovat pysyvässä NRF-valmiudessa, ja sen eri yksiköt ottaneet osaa taistelutehtäviin sekä Irakissa että Afganistanissa. Liettuan asevoimien rahoituksen tavoitteeksi on asetettu kahden prosentin osuus bruttokansantuotteesta, mutta käytännössä tavoite ei ole koskaan täyttynyt.¹⁰⁹

Merivoimien tehtävänä on kansallisten intressien suojaaminen Liettuan aluevesillä ja talousvyöhykkeellä, meripelastus- ja erikoisoperaatioihin osallistuminen, meriyhteyksien suojaaminen ja öljyntorjunta. Merivoimien henkilöstövahvuus on 470 sotilasta. Merivoimien runko muodostuu yhdestä Grisha III-luokan fregatista, kahdesta Strom-luokan ja kahdesta Flyvefisker-luokan partiovenestä. Lisäksi Liettuan merivoimiin kuuluu kaksi Lindau-luokan

¹⁰⁸ Liettuan valtion tilastokeskus, luettavissa osoitteessa [http://www.stat.gov.lt/en/search/?page=2&query=foreign trade&Array](http://www.stat.gov.lt/en/search/?page=2&query=foreign%20trade&Array), luettu 12.1.2011 ja <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011. Esimerkiksi vuoden 2010 kahden ensimmäisen vuosineljänneksen osalta energiantuonnin osuus oli 24,3 prosenttia.

¹⁰⁹ Global Security, luettavissa osoitteessa <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/lt.htm>, luettu 13.1.2011

miinantorjunta-alusta, jotka on asetettu monikansalliseen Baltron-miinantorjuntalaivueeseen. Merivoimien tukikohta sijaitsee Klaipedassa.¹¹⁰

Ilmavoimien tehtävänä on ilmatilan valvonta ja puolustaminen, maa- ja merivoimien tukeminen, pelastus- ja erikoisjoukko-operaatioihin osallistuminen sekä ilmakuljetustehtävät. Ilmavoimat operoivat 17 kiinteäsiipisellä lentokoneella ja yhdeksällä helikopterilla.¹¹¹ ja sen henkilöstövahvuus on noin tuhat palkattua henkilöä. Ilmavoimien tukikohta on Šiauliaissa, joka toimii myös Baltian ilmatilan valvonnasta vastaavien Naton hävittäjien tukikohtana.¹¹² Nato vastaa Liettuan ja koko Baltian alueen ilmavalvonnasta ja -puolustuksesta. Jäsenvaltioiden ilmavoimat asettavat tehtävään tyypillisesti neljä hävittäjää ja noin 50-100 henkilöä neljän kuukauden päivystysvuoron ajaksi. Viimeisin rotaatio on toteutettu 5.1.2011, jolloin päivystysvuoro siirtyi Yhdysvalloilta Saksalle.¹¹³

Saksa on Euroopan unionin väkirikkain valtio, maailman viidenneksi suurin ja Euroopan suurin talous. Saksaa usein kutsutaankin Euroopan unionin talousveturiksi. Saksa sijaitsee Keski-Euroopassa ja se rajoittuu luoteessa Pohjanmereen ja pohjoisessa Itämereen. Saksan rajanaapureita ovat pohjoisessa Tanska, lännessä Alankomaat, Liechtenstein, Belgia, Luxemburg ja Ranska, etelässä Sveitsi ja Itävalta sekä idässä Tšekki ja Puola. Saksan väkiluku on 82 282 988 (1.7.2010) ja pinta-ala 357 022 km². Keskeisimmät satamat ovat Bremen, Bremerhaven, Duisburg, Hampuri, Karlsruhe sekä Wilhemshaven.¹¹⁴ Itämeren alueen suurimmat satamat ovat Lübeck ja Rostock.

Saksan talous koostuu monipuolisesta korkean teknologian teollisuustuotannosta sekä voimakkaasta palvelusektorista. Palveluiden osuus oli 72,6 prosenttia, teollisuustuotannon osuus on 26,6 prosenttia ja maatalouden 0,8 prosenttia bruttokansantuotteesta vuonna 2009. Teollisuuden keskeisimmät tuotannon alat ovat rauta- ja terästeollisuus, sementtiteollisuus, kemikaaliteollisuus, koneet ja ajoneuvot sekä elektroniikka-, elintarvike-, laivanrakennus- ja tekstiiliteollisuus. Maatalouden suurimmat tuotannonalat ovat peruna, vehnä, ohra, sokerijuurikas, hedelmät ja viininviljely sekä sianlihan, karjan ja siipikarjan tuotanto. Saksan suurimmat kauppakumppanit ovat Ranska, Alankomaat, Yhdysvallat, Kiina, Italia, Iso-

¹¹⁰ Jane's Fighting ships 2009-2010, s 146-147

¹¹¹ Lentokoneita on useita eri tyyppisiä, muun muassa An-24 ja An-26, helikopterien tyyppi on MI-8

¹¹² Global Security sekä Liettuan asevoimien internet-sivut, luettavissa osoitteessa

<http://kariuomene.kam.lt/en/home.html>, luettu 13.1.2011

¹¹³ Ks. esimerkiksi <http://www.aco.nato.int/page142085426.aspx> ja

<http://www.luftwaffe.de/portal/a/luftwaffe/>. Baltian maiden puolustusministerit toivat julkilausumassaan 10.5.2010 halun jatkaa nykyistä käytäntöä myös tulevaisuudessa, ks. <http://www.mod.gov.ee/en/baltic-ministers-of-defence-discussed-the-future-of-air-policing>, luettu 14.1.2011

¹¹⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011

Britannia, Itävalta ja Sveitsi.¹¹⁵ Tuonnin arvo Venäjältä vuonna 2007 oli 28,8 miljardia euroa. Tästä energiatuonnin (maakaasu ja raakaöljy) osuus oli 20,0 miljardia euroa eli 69 prosenttia. Muita tuontinimikkeitä olivat metalliteollisuuden tuotteet sekä puolivalmisteet.¹¹⁶ Venäjän tuonnin suhteellinen arvo jää kuitenkin Saksan talouden kannalta vähäiseksi, euromääräistä arvoa voidaan verrata esimerkiksi tuonnin arvoon Ranskasta, mikä samana vuonna oli 64,9 miljardia euroa. Saksalaisessa omistuksessa on laaja kauppalaivasto, jonka koko on 421 alusta sisältäen muun muassa 15 kemikaali- ja 10 öljytankkeria ja seitsemän nesteytetyn kaasun kuljetukseen soveltuvaa tankkeria. Ulkomaisessa omistuksessa on 10 alusta ja ulosliputettuja aluksia on 3 287.¹¹⁷

Saksan asevoimat koostuvat maa-, meri- ja ilmavoimista. Asevoimien vahvuus on 250 600 sotilasta, joista maavoimissa palvelee 163 960, merivoimissa 24 400 ja ilmavoimissa 62 200 henkilöä. Saksa ylläpitää käytännössä vapaaehtoisuuteen perustuvaa asevelvollisuusjärjestelmää ja kohtuullisen laajaa reserviä. Maavoimien reservin vahvuus on 144 550, merivoimien 3300 ja ilmavoimien 13 960 henkilöä.¹¹⁸

Merivoimien tehtävänä on kansainväliseen kriisinhallintaan osallistuminen, Saksan ja sen kansalaisten suojeleminen sekä Saksan ja sen liittolaisten puolustaminen.¹¹⁹ Merivoimien operatiivinen osa koostuu kahdesta lippueesta ja kahdesta itsenäisestä laivaston lentolaivueesta. Ensimmäisen lippueen esikunta on Kielissa ja sillä on tukikohdat muun muassa Rostockissa ja Warnermundessa. Lippue toimii pääosin Itämeren alueella ja sen taistelualuskalusto kykenee toimimaan matalilla merialueilla. Lippueen organisaatioon kuuluu kaksi pintataistelulaivuetta, sukellusvenelaivue sekä kaksi miinantorjuntalaivuetta. Lippueeseen kuuluu lisäksi erikoisjoukko-, koulutus- ja huolto-osia. 1. Korvettilaivueen kokoonpanoon kuuluu viisi K-130-luokan korvettia. 7. Ohjuslaivue koostuu kymmenestä Gepard-luokan ohjusveneestä. Sukellusvenelaivueen organisaatioon kuuluu kuusi 206 A-luokan rannikkosukellusvenettä ja neljä 212 A-luokan sukellusvenettä. Lisäksi kaksi 212-luokan sukellusvenettä on rakenteilla. Miinantorjuntalaivueiden tehtävänä on meriyhteyksien ja rannikkoväylien suojaaminen ja niiden kalustona on yhteensä 13 miinantorjunta-alusta¹²⁰

¹¹⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011

¹¹⁶ Saksan valtion tilastokeskus, luettavissa osoitteessa http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/EN/press/pr/2008/06/PE08_204_5_1_psmI, luettu 12.1.2011

¹¹⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, luettu 12.1.2011

¹¹⁸ The Military Balance 2010, Volume 110 Issue 1 2010, s 134-137

¹¹⁹ Saksan merivoimien internet-sivut, luettavissa osoitteesta <http://www.marine.de/fileserving/PortalFiles/02DB070000000001/W27XHDS2011INFODE/Die%20Deutsche%20Marine.pdf>, luettu 14.1.2011

¹²⁰ Frankenthal, Kulmbach ja Ensdorf -luokat

sekä miinanraivaajia. Toisen lippueen esikunta on Wilhemshavenissa ja lippueen toiminta-alue on pääosin Pohjanmerellä ja Atlantilla. Lippueeseen kuuluu kaksi pintataistelulaivuetta sekä huoltolaivue. 2. Fregattilaivueeseen kuuluu kahdeksan F-122-luokan (Bremen-luokka) ja neljä F-123-luokan (Branderburg-luokka) fregattia. 4. Fregattilaivueeseen kuuluu kolme F-124 (Sachsen-luokka) fregattia.¹²¹ Huomattavaa on, että laivueiden organisaatiot ovat normaaliajan kokoonpanoja ja että osastojen taistelujaotukset tehdään kutakin operaatiota varten erikseen. Molempien lippueiden kykyä toimia Itämerellä voidaan pitää erittäin hyvänä. Saksa kykenee muodostamaan kuudesta kahdeksaan Itämerellä itsenäisesti toimimaan kykenevää taisteluosastoa. Saksan merivoimat osallistuvat pysyvästi kaikkiin neljään Naton pysyvän valmiuden merelliseen taisteluosastoon.

3.3 Venäjä

Venäjä on väkiluvultaan Euroopan suurin valtio ja pinta-alaltaan maailman suurin valtio. Venäjä sijaitsee Pohjois-Aasiassa Euraasian mantereella ja se ulottuu Itämereltä Tyynelle valtamerelle. Pinta-alasta suurin osa kuuluu Aasiaan, Eurooppaan lasketaan kuuluvaksi Uralin länsipuoliset alueet. Luoteis-Venäjällä ja Itämeren alueella Venäjän rajanaapureita ovat Norja, Suomi, Viro, Latvia, Liettua ja Valko-Venäjä. Venäjän asukasluku on 139 390 205 (1.7.2010) ja sen pinta-ala on 17 098 242 km².¹²²

¹²¹ The Military Balance 2010, Volume 110 Issue 1 2010, s 134-137 ja Jane's Fighting ships 2009-2010, s. 280-291

¹²² <http://www.citypopulation.de/Russia.html>, luettu 12.1.2011

Kuva 4. Venäjän maantieteellinen alue

Venäjän talous nojaa voimakkaasti energian tuotantoon. Venäjä on maailman suurin maakaasun ja maailman toiseksi suurin öljyn viejä. Venäjän elinkeinoelämän haasteena on heikko infrastruktuuri, teollisuustuotannon vanhanaikaisuus ja yksipuolisuus sekä viedyn raaka-aineen alhainen jalostusaste. Lisäksi Venäjän talous on riippuvainen energian maailmanmarkkinahintojen vaihteluista. Pyrkimyksenä on ollut lisätä korkean teknologian osuutta ja pienentää riippuvuutta energiantuotannosta. Vuonna 2009 Venäjän bruttokansantuotteesta palveluiden osuus oli 62,4 prosenttia, teollisuuden 32,9 prosenttia ja maatalouden 4,7 prosenttia. Teollisuuden keskeisimmät toimialat energian tuotannon lisäksi olivat kaivosteollisuus, koneenrakennus- ja lentokoneteollisuus, avaruus- ja aseeteollisuus, elintarviketeollisuus, tekstiiliteollisuus sekä kestokulutushyödykkeitä tuottava teollisuus. Maatalouden tärkeimmät tuotteet ovat vilja, sokerijuurikas, vihannekset ja hedelmät sekä naudanlihan ja maidon tuotanto. Venäjän tärkeimmät vientituotteet vuonna 2009 olivat raakaöljy, petrokemian tuotteet, maakaasu, vilja, raakapuu ja metsäteollisuuden tuotteet. Venäjän tärkeimmät kauppakumppanit ovat Alankomaat, Italia, Saksa, Kiina, Turkki, Ukraina ja Yhdysvallat.¹²³ Venäjän ulkomaankauppa on vahvasti ylijäämäinen.¹²⁴

¹²³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sw.html>, luettu 12.1.2011

¹²⁴ Vuonna 2009 ylijäämä oli 111,6 miljardia dollaria ja vuonna 2008 179,7 miljardia dollaria. Huomattavaa kuitenkin on, että tuonti Venäjälle on kasvanut koko 2000-luvun vieniä nopeammin.

Venäjän asevoimat joutuivat kylmän sodan päättymisen ja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen täysin uuteen tilanteeseen. Neuvostoliiton perintönä Venäjälle jäi miesmäärältään vahva armeija, huomattavan paljon aseistusta sekä ainakin rajoitettu kyky asemateriaalin uustuotantoon. Kuitenkin joukkojen vetäminen pois itäisestä Keski-Euroopasta ja Baltian maista, samanaikainen TAE-sopimukseen sitoutuminen sekä valtion sisäiset ja taloudelliset ongelmat raunioittivat asevoimien tilan. Edellä mainittuihin ongelmiin liittyi myös asevoimien henkilöstön heikentynyt moraalitilanne sekä vaikeudet kutsuntojen toteuttamisessa ja värväyksessä. Syiden seurauksena Venäjän asevoimissa aloitettiin 1990-luvun puolivälissä laaja, yli 10 vuotta kestänyt reformi.¹²⁵

Venäjän asevoimien normaaliajan vahvuus on 1 027 000 henkilöä, joista maavoimissa palvelee 360 000, merivoimissa 142 000, ilmavoimissa 160 000 ja strategisissa ohjuspuolustusjoukoissa 80 000 sotilasta. Käytettävän reservin koko on noin kaksi miljoonaa henkilöä. Asevoimat on jaettu toimintavalmiuden mukaan kolmeen kategoriaan, eli pysyvän valmiuden joukkoihin, liikekannallepanojoukkoihin sekä strategisiin joukkoreserveihin. Pysyvässä valmiudessa on arviolta 170 000 sotilasta. Liikekannallepanojoukkojen valmius on 7-10 vuorokautta ja strategisten reservien valmius on 1-3 kuukautta. Esitettyjen arvioiden mukaan Venäjän asevoimien nykyinen kokonaisvahvuus tulee säilymään, mutta pysyvän valmiuden joukkojen määrästä on esitetty eri arvioita. Venäjä jatkaa asevelvollisuuden ylläpitämistä toistaiseksi ja vuosittainen tarve on kouluttaa noin 300 000 varusmiestä.¹²⁶

Maa-, meri- ja ilmavoimat on operatiivisesti jaettu neljään voimaryhmään, jotka ovat läntinen, eteläinen, keskinen ja itäinen voimaryhmä. Voimaryhmät muodostettiin yhdistämällä ja uudelleen organisoimalla sotilaspiirien vastuualueita sekä alistamalla myös alueella toimivien meri- ja ilmavoimien joukot voimaryhmän komentajalle. Uudistuksella pyrittiin luomaan kustakin voimaryhmästä itsenäiseen taisteluun ja puolustushaarojen yhteistoimintaan kykenevä yhtymä. Uudistus astui voimaan 1.12.2010.¹²⁷ Luoteis-Venäjällä uudistuksessa yhdistettiin Leningradin ja Moskovan sotilaspiirit sekä liitettiin Itämeren laivasto ja Pohjoinen

¹²⁵ Ks. esimerkiksi <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/doctrine.html>, luettu 8.1.2010 ja Tavaila, Arvi (toim.): Venäjän asevoimat ja sotilasstrategia, Strategian laitoksen Julkaisusarja 2, Tutkimuslauseita No 28, Strategian laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki, 2004, s. 13-14

¹²⁶ The Military Balance 2010, Volume 110 Issue 1 2010, s. 222-232, Kuusi, Osmo, Smith, Hanna ja Tiihonen, Paula (toim.) Venäjä 2017: kolme skenaariota, Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, Helsinki 2007, s. 30-31. Arvioiden mukaan pysyvän valmiuden joukkojen määräksi vakiintuu 140-170 000 ja liikekannallepanojoukkojen määräksi noin 500 000 sotilasta.

¹²⁷ Venäjän federaation asevoimien internet-sivut, luettavissa osoitteesta

<http://www.mil.ru/848/1045/1272/1365/index.shtml>,

<http://en.rian.ru/infographics/20100924/160713452.html>, luettu 16.1.2011 sekä Strategian laitoksen luentomateriaali, materiaali tekijän hallussa. Voimaryhmistä käytetään joissakin yhteyksissä edelleen nimeä sotilaspiiri.

laivasto läntisen voimaryhmän kokoonpanoon. Kaliningradin alue kuuluu voimaryhmän vastuualueeseen.

Venäjän maavoimien ja maahanlaskujoukkojen vahvuus entisen Leningradin sotilaspiirin alueella on 28 700 sotilasta. Itämeren lähialueella toimii muun muassa kaksi moottoroitua jalkaväkiprikaatia, erikoisjoukkoprikaati sekä tykistö-, tykistöohjus- ja aselajijoukkoja.¹²⁸ Ilmavoimien joukoista alueella toimii 1. Ilma- ja ilmapuolustusarmeija, jonka kalustona on Su-24, Su-27 ja Mig-31 hävittäjiä, Mi-24 taisteluhelikoptereita sekä An-12, An-26 ja Mi-8 kuljetuskoneita ja -helikoptereita. Ilmavoimien tukikohtia on muun muassa Kluchevoyessa, Levashovossa sekä Pskovissa.¹²⁹

Itämeren laivasto koostuu taistelualusyksiköistä, kahdesta tukikohdasta sekä laivaston ilmavoimista. Organisaatioon kuuluu lisäksi merijalkaväkiprikaati sekä rannikkopuolustus-, ilmapuolustus- ja huolto- ja tukiyksiköitä.¹³⁰ Henkilöstövahvuus on noin 32 500. Itämeren laivaston tukikohdat sijaitsevat Baltiyskissa Kaliningradin alueella sekä Kronstadtissa Pietarin edustalla. Tukikohdissa on kattava huolto- ja tukeutumisyjärjestelmä. Itämeren laivaston tehtävänä on voimaryhmän taistelun tukeminen sekä meri- ja maihinnousuoperaatioiden toteuttaminen Itämeren alueen hallitsemiseksi. Laivaston alukset osallistuvat myös vastuualueen ulkopuolisiin operaatioihin sekä harjoituksiin muiden laivastojen kanssa.¹³¹ Itämeren laivaston tehtävät 2000-luvun alussa olivat selvästi puolustuksellisemmat. Tällöin toimintaperiaatteina painottui hyökkäyksen torjunta sekä oman toiminnan suojaaminen. Laivastolle käskettyjä rauhanaikaisia tehtäviä olivat muun muassa muiden valtioiden merivoimien valvonta ja Venäjän alueiden ja merirajojen valvonta. Lisäksi laivasto osallistui meripelastukseen ja alusten saatto- ja suojaustoimintaan. Laivaston johdon silloisen arvion mukaan Itämeren laivaston kannalta merkittävää oli ylläpitää kyky turvata Venäjän kauppa Länsi-Euroopan kanssa sekä taata Itämeren häiriöttömyys.¹³² Tämä kehityssuunta on Itämeren laivaston tehtäväkentässä vahvistunut.

¹²⁸ The Military Balance 2010, Volume 110 Issue 1 2010, s 222-232 sekä Strategian laitoksen luentomateriaali

¹²⁹ Jane's tietokanta, luettavissa osoitteessa

https://www.milnet.fi/www4.janes.com/subscribe/jwaf/doc_view.jsp?K2DocKey=/content1/janesdata/bin/der/jwaf/jwafa228.htm@current&Prod_Name=JWAF&QueryText#toclink-j3302001273242768298,

luettu 16.1.2011

¹³⁰ The Military Balance 2010, Volume 110 Issue 1 2010, s. 225-226

¹³¹ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mf-baltic.htm>, luettu 16.1.2011

¹³² Iso-Lauri, Sami ja Vähäkangas, Petri: Venäjän Itämeren laivaston kehitysnäkymät – Arvio suorituskyvystä, Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 3, työpapereita, 2000, s. 3-4 ja 20

Itämeren laivaston keskeisimmän taistelulakaluston muodostaa kaksi taktista Kilo-luokan sukellusvenettä¹³³, kaksi hävittäjä-luokan ja neljä fregatti-luokan pintataistelualusta sekä 19 korvetti-luokan pintataistelu-, sukellusveneentorjunta- ja partioalusta. Lisäksi Itämeren laivastoon kuuluu 10 miinantorjunta-alusta sekä maihinnousu- ja ilmatyynyaluksia.¹³⁴ Taistelualusten lukumäärä on laskenut 2000-luvun alusta, mutta vähennykset ovat kohdistuneet vanhimpiin ja taistelukyvyltään heikkoihin alusluokkiin. Laivaston suorituskykyä voidaan uusien alusluokkien käyttöönoton myötä pitää kohentuneena. Laivaston ilmavoimien keskeisintä taistelulakalustoa ovat Su-27 ja Su-24 hävittäjät. Itämeren laivaston ilmavoimien kokoonpanoon kuuluu myös Mi-24 Hind taisteluhelikoptereita ja Ka-28 sukellusveneentorjuntahelikoptereita sekä kuljetuslentokoneita ja -helikoptereita. Laivaston ilmavoimien tukikohdat sijaitsevat Tsherjahovskissa ja Kaliningradissa.¹³⁵

Kaliningradin alueen joukot on alistettu Itämeren laivastolle ja niiden päätehtävät lienevät puolustuksellisia sekä tukikohdan suojaamiseen liittyviä. Alueella olevien merijalkaväki- sekä maa- ja ilmavoimien joukkojen kokonaisvahvuus on noin 11 600 sotilasta.¹³⁶ Merijalkaväkiprikaatin taistelukyky on ollut kyseenalainen, mutta nykyisellään se lienee uuden kaluston käyttöönoton ja sopimussotilasjärjestelmän myötä korkea. Maihinnousualusten lukumäärä mahdollistaa noin kahden merijalkaväkipataljoonan yhdenaikaisen operaation. Kaliningradin merkitys on säilynyt laivaston toimintavapauden ja sotilaallisen tasapainon ylläpitäjänä. Lisäksi Baltijskin jäätymättömyys tekee siitä laivaston operatiivisen toiminnan kannalta merkittävän.

Venäläisen sotilasdoktriinin muutos aloitettiin jo ennen Neuvostoliiton hajoamista. Pyrkimyksenä oli mukauttaa doktriini enemmän puolustukselliseksi. Alkanut kehitys jatkui 1990-luvun puolivälistä vuosikymmen loppuun saakka.¹³⁷ Vuonna 2000 vahvistetun sotilasdoktriinin mukaan Venäjän asevoimien tehtävät olivat Venäjää vastaan kohdistuvien sotilaallisten uhkien torjuminen, Venäjän taloudellisten ja poliittisten intressien turvaaminen, sotilasoperaatioiden johtaminen sekä aseellisen voiman käyttö Venäjän turvallisuuden takaamiseksi.¹³⁸ Doktriini oli luonteeltaan puolustuksellinen, mikä tarkoitti, että Venäjä ei aloita voimankäyttöä, ja että taistelutoimet toteutetaan puolustustaisteluna ja

¹³³ Joissakin lähteissä sukellusveneiden lukumäärä Itämerellä on kolme, tällöin luku sisältää ensimmäisen Lada-luokan sukellusveneeseen. Ks. esim. Jane's Fighting ships 2009-2010, s. 648

¹³⁴ Sama. Tiedot alusten lukumääristä ja tyypeistä vaihtelevat. Aluksia voidaan siirtää Itämerelle myös muista laivastoista.

¹³⁵ The Military Balance 2010, Volume 110 Issue 1 2010, s 225-226

¹³⁶ Sama, s 228-229

¹³⁷ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/doctrine.html>, luettu 8.1.2010

¹³⁸ <http://www.finland.org.ru/public/default.aspx?nodeid=41787&contentlan=1&culture=fi-FI>, luettu 8.1.2010

vastahyökkäysoperaatioina. Puolustuksellisuus ei kuitenkaan tarkoittanut passiivisuutta, vaan Venäjällä oli oikeus käyttää sotilaallista voimaa ennakoivasti, mikäli sen strateginen turvallisuus vaarantui.¹³⁹

Venäjän uudistettu sotilasdoktriini vahvistettiin 5.2.2010. Ennakkoon tehtyjen arvioiden mukaan doktriiniin tulisi laajoja muutoksia ja sen luonne tulisi olemaan aikaisempaa offensiivisempi. Julkaisun jälkeen kuitenkin todettiin, että doktriini ei merkittäväällä tavalla poikennut edellisestä ja sitä kritisoitiin vanhentuneeksi.¹⁴⁰ Sotilasdoktriinin mukaan Venäjää vastaan kohdistuu sekä sotilaallisia vaaroja että sotilaallisia uhkia. Itämeren piirissä keskeisimpiä sotilaallisia vaaroja ovat Naton laajeneminen Venäjän lähialueille, alueellisten voimatasapainojen järkyttäminen sekä vieraiden valtioiden tai näiden muodostaminen liittoumien toiminta Venäjän alueen tai merialueen läheisyydessä. Lisäksi meriyhteyksien suojaamiseen liittyen voidaan doktriinissa mainituista vaaroista huomionarvoisena pitää terrorismia sekä laittomien aseellisten ryhmien toimintaa. Doktriinin keskeisimpiä sotilaallisia uhkia ovat sotilaspoliittisen tilanteen heikentyminen ja sotilaallisen voimankäytön uhka, Venäjälle keskeisten ydinase-, avaruuspuolustus-, ennakkovaroitus- ja energiatuotantojärjestelmien vaarantuminen sekä provokatiivinen harjoitustoiminta ja joukkojen mobilisointi Venäjän lähialueilla. Doktriinin mukaan Venäjällä on oikeus käyttää asevoimiaan ulkomailla federaation etujen puolustamiseksi sekä ulkomailla asuvien kansalaisten suojaamiseksi. Venäjän asevoimien rauhanaikaiset tehtävät käsittävät muun muassa Venäjän federaation itsemääräämisoikeuden puolustamisen, strategisen tasapainon ja strategisten ase- ja johtamisjärjestelmien toimintavalmiuden ylläpitämisen sekä riittävän ennakkovaroituksen antamisen. Lisäksi on huomattava, että rauhanaikaiset tehtävät sisältävät erikseen mainittuina tehtävinä terrorismin ja merirosvouden torjunnan, merenkulun turvallisuuden varmistamisen sekä strategisen logistiikan ja kuljetusteiden suojaamisen.¹⁴¹

Venäjän meridoktriini käsittelee Venäjän kansallisia etuja merialueilla, rannikoilla ja sisävesillä. Doktriinissa määritetään Venäjän merellinen politiikka, ohjataan merellisten toimijoiden toimintaa taloudellisten ja tieteellisten intressien mukaisesti sekä arvioidaan kansainvälisen meripolitiikan vaikuttavuutta. Meridoktriinissa tarkastellaan maailman eri merialueita, ja kullekin merialueelle luodaan doktriinin mukaisesti erilliset tavoitteet. Lisäksi

¹³⁹ Tavaila, Arvi (toim.): Venäjän asevoimat ja sotilasstrategia, s. 8-9

¹⁴⁰ Ks. esimerkiksi Naton pääsihteerin pääsihteerin Anders Fogh Rasmussenin puhe 6.2.2010. Toisaalta doktriinin voidaan nähdä kuvaavan myös Venäjän asevoimien toimintakykyä ja vain vähän muuttuneen doktriinin johdosta voidaan esittää kysymys, onko asevoimien reformi ja taistelukykyyn kehittäminen edenneet arvioiden mukaisesti?

¹⁴¹ Venäjän sotilasdoktriini 2010, epävirallinen englanninkielinen käännös, luettavissa osoitteesta http://merln.ndu.edu/whitepapers/Russia2010_English.pdf, luettu 16.1.2011

meridoktriinissa käsitellään useita yleisiä periaatteita, joita ovat muun muassa Venäjän lipun alla purjehtivien kauppaja- ja kalastusalusten hallinta ja niiden kehittäminen kaupallisia tarpeita vastaavaksi. Yleisenä tavoitteena doktriinissa mainitaan Venäjän sisä- ja aluevesien sekä näiden yläpuolisen ilmatilan sekä näillä alueilla olevan merenpohjan suvereniteetin säilyttäminen, Venäjän talousvyöhykkeellä olevan merialueen sekä Venäjän mannerlaatan alueella olevan merialueen ja näillä alueilla olevien luonnonvarojen hyödyntäminen, merenkulun vapauden puolustaminen sekä Venäjän merialueen ja merirajojen puolustaminen.¹⁴² Huomattavaa on, että doktriinissa määritetään merenkulun vapauden piiriin kuuluvaksi muun muassa kalastus, tutkimustoiminta sekä kaapeleiden ja putkien laskeminen.

Meridoktriinissa määritellään Venäjän kannalta viisi elintärkeää merialuetta, jotka ovat Atlantti, Jäämeri, Tyynivaltameri, Intian valtameri sekä Kaspianmeri. Itämeri katsotaan osaksi Atlantin aluetta. Atlantin alueelle tyypillisiä piirteitä ovat taloudellisen kasvun sekä Venäjään Nato-maiden taholta kohdistuvan poliittisen ja sotilaallisen paineen aiheuttamat vaatimukset. Itämeren alueelle määritetään erillisiä tavoitteita, joita ovat alueellisen satamakapasiteetin kehittäminen, Itämeren valtioiden välisen taloudellisen yhteistyön, merikuljetusten sekä merellisten resurssien hyväksikäytön kehittäminen, Kaliningradin alueen taloudellinen ja sotilaallisen turvallisuuden kehittäminen sekä Venäjän etujen ja suvereniteetin puolustaminen. Itämeren alueella uhkana on myös Venäjän sisäisen yhteyden säilyminen Kaliningradin ja muun Venäjän välillä.¹⁴³ Juntusen mukaan meridoktriinissa Itämeri on ennen kaikkea kuljetustie, jota korostaa erittäin laajat investoinnit satama- ja muuhun infrastruktuuriin. Meridoktriiniin pohjaa myös Venäjän Itämeren strategia, joka ohjaa Venäjän politiikkaa Itämeren piirissä.¹⁴⁴ Meridoktriini siis myöntää Venäjän tarpeen hyödyntää Itämerta merikuljetustienä. Toisaalta doktriini myös tunnustaa Venäjän intressin puolustaa omia strategisia intressejään tarvittaessa jopa sotilaallisilla voimakeinoin.

Sotilasdoktriinissa ja meridoktriinissa on nähtävissä useita samankaltaisuuksia ja päällekkäisyyksiä. Kuvaavaa on, että meridoktriinissa käsitellään laajalti myös merisodankäyntiä. Keskeisin yhtäläisyys on Venäjän intressien tunnustaminen ja tarve niiden puolustamiseen. Tämä heijastuu erityisesti Itämeren piirissä, jossa Venäjän puolustettavia etuja ovat merenkulun vapaus, merikuljetusten ja kasvavan satamakapasiteetin suojaaminen sekä Kaliningradin alueen sotilaallisen aseman turvaaminen. Sotilasdoktriini mahdollistaa

¹⁴² Venäjän meridoktriini 2001, epävirallinen englanninkielinen käännös: Maritime Doctrine of Russian Federation 2020, s. 2-5

¹⁴³ Sama, s. 10

¹⁴⁴ Juntunen, Alpo: Itämeri Venäjän strategiassa, artikkeli, materiaali tekijän hallussa

aseellisen voiman käytön Venäjän etujen puolustamiseksi. Tästä voidaan tehdä johtopäätös, että Itämeren kaasuputken suojaaminen tulee olemaan Itämeren laivaston tehtävä.

Venäläisen näkemyksen valtakunnan puolustaminen ei ole mahdollista oman valtakunnan sisällä. Tämä johtuu lähinnä Naton laajenemisen aiheuttamasta uhkakuvan muutoksesta. Yleisen käsityksen mukaan Venäjä käyttää tarvittaessa voimaa ja ensi-isku-oikeutta, mikäli sen edut tai venäläinen väestö (ulkovenäläiset mukaan lukien) ovat uhattuna.¹⁴⁵ Venäjän puolustusmäärärahoille on asetettu 3,5 prosentin tavoitteellinen osuus bruttokansantuotteesta. Tästä tavoitetasosta on toistuvasti jääty jälkeen ja prosenttiosuus on 2000-luvun ajan ollut selkeästi alle kolmen. Venäjän nopea talouskasvu aiheutti kuitenkin puolustusmäärärahojen huomattavan absoluuttisen kasvun.¹⁴⁶ Maailmanlaajuinen taantuma pienensi asevoimien rahoitusta vuosien 2009 ja 2010 aikana, mutta energian korkeasta maailmanmarkkinahinnasta johtuen Venäjän puolustusmäärärahojen arvioidaan kuitenkin jatkavan noin 3-5 prosentin kasvua vuoteen 2017 saakka.¹⁴⁷ Tästä voidaan tehdä yleinen johtopäätös, että Venäjä tulee saattamaan loppuun vuoteen 2015 ulottuvan asevoimien kehitysohjelman.

Tarkasteltaessa Luoteis-Venäjälle sijoitetun sotilaallisen voiman kehittymistä voidaan tehdä kaksi arviota: (1) Venäjän Itämeren laivaston taistelukyky tulee edelleen kehittymään ja (2) Luoteis-Venäjällä olevien pysyvän valmiuden joukkojen lukumäärä tulee säilymään ennallaan. Itämeren laivaston kehittyminen on alkanut noin 10 vuotta sitten, ja se tulee edelleen jatkumaan. Kyvyn ylläpitämiseen liittyen harjoitustoiminta tulee olemaan aktiivista ja se tulee kattamaan laajemmin koko Itämeren alueen. Baltijskin tukikohdan ja Kaliningradin asema tulee säilymään. Lisäksi Venäjän Itämeren laivaston toimintaan tulee vaikuttamaan energiatoimitusten turvaaminen sekä tähän liittyvät operaatiot. Tämä on nähtävissä myös Venäjän meridoktriinissa, jonka mukaan laivastojen yhtenä päätehtävänä on Venäjän taloudellisen suvereniteetin suojaaminen sekä aluevesillä ja talousvyöhykkeellä että kansainvälisillä merialueilla.

Itämeren vaikutuspiiri Luoteis-Venäjällä ulottuu kolmeen Venäjän federaation liittovaltiosubjektiin, jotka ovat Kaliningradin alue, Leningradin alue ja Pietarin kaupunki. Itämeren alueella taloudellisesti ja liikenteellisesti merkittäviä kaupunkeja Pietarin lisäksi ovat

¹⁴⁵ Salomaa, Markku: Venäjä aseistautuu, artikkeli, Suomen Kuvalehti 9/2007

¹⁴⁶ Juntunen, Alpo: Venäjän imperiumin paluu, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia, No 25, Edita Prima Oy, Helsinki 2009, s. 118-119

¹⁴⁷ Kuusi, Osmo, Smith, Hanna ja Tiihonen, Paula (toim.) Venäjä 2017: kolme skenaariota, s. 30

Kaliningrad, Pihkova ja Viipuri. Lisäksi Itämeren alueella sijaitsee useita Venäjän kannalta strategisia satama- ja terminaali-alueita.

Kuva 5. Luoteis-Venäjän alue

Kaliningradin alue on Venäjän läntisin osa. Sillä ei ole maayhteyttä federaation muihin osiin ja se on täten enklaavi Puolan ja Liettuan välissä. Lännessä alue rajoittuu Itämereen. Kaliningradin alueen asukasluku on noin 940 000¹⁴⁸ asukasta ja alueen pinta-ala on 15 000 km². Alueella on laivanrakennus- ja metalliteollisuutta sekä maa- ja karjataloutta. Alueen suurimman kaupungin Kaliningradin asukasmäärä on 419 150 (1.1.2010). Muita merkittäviä kaupunkeja ovat Baltijsk 34 057 (1.1.2010), Černjachovsk 39 369 ja Gusev 28 077 asukasta. Kaliningradiin johtaa Baltijskista 42 kilometriä pitkä merikanava, mikä mahdollistaa merikuljetusten ulottamisen Kaliningradin satamaan saakka.¹⁴⁹

Leningradin alue sijaitsee Luoteis-Venäjällä Suomenlahden pohjukan ympärillä. Alueeseen kuuluu aikaisemmin Suomelle kuuluneita maa-alueita Karjalan kannaksella. Alueella on suomensukuista väestöä muun muassa Inkerinmaalla. Alueen väkiluku on noin 1 700 000 asukasta ja sen pinta-ala 85 900 km². Alueen hallintokaupunkina toimii Pietari huolimatta

¹⁴⁸ Tiedot asukasluvusta vaihtelevat 938 000-968 000 välillä. Asukkaiden määrä on kuitenkin eri lähteiden mukaan pienentynyt koko 2000-luvun ajan. Tämä johtuu erityisesti alueella palvelevien sotilaiden lukumäärän pienentymisestä.

siitä, että hallinnollisesti Pietarin kaupungin alue ei kuulu Leningradin alueeseen. Leningradin alue on Venäjän tärkeimpiä teollisuusalueita, taloudellinen keskittymä ja yksi Venäjän vauraimmista alueista. Leningradin alueen bruttokansantuote henkeä kohden vuonna 2009 oli 252 500 ruplaa. Alueen suurimpia kaupunkeja ovat Hatsina 82 400 (1.1.2009), Viipuri 80 600 ja Tihvinä 68 100 asukasta. Leningradin alueella sijaitsee merkittäviä satamia muun muassa Ust-Lugassa, Vysotskissa (Uuras), Primorskissa (Koivisto) ja Viipurissa. Satamissa on suuri nestebulkin käsittelykyky. Kuvaavaa on, että energiatuotteiden osuus Leningradin alueen kokonaisviennistä vuonna 2009 oli 81,5 prosenttia.¹⁵⁰ Pietarin liittokaupunki on Venäjän toiseksi suurin kaupunki. Kaupungissa sijaitsee runsaasti kone- ja laivarakennusteollisuutta, metallurgiaa sekä öljynjalostus- ja kemianteollisuutta. Kaupungissa sijaitsee viisi suurta telakkaa sekä seitsemän pienempää korjaus- ja huoltotelakkaa. Venäjän sotalaivojen ja sukellusveneiden telakkateollisuus on keskittynyt Pietariin.

Itämeren alueella sijaitsee kuusi kaupallisesti merkittävää satamaa, jotka ovat suuruusjärjestyksessä Primorsk, Pietari, Vysotsk, Kaliningrad, Ust-Luga ja Viipuri. Satamat käsitelivät vuonna 2007 yhteensä 175,1 miljoonaa tonnia rahtia, josta nestebulkin osuus oli 110 miljoonaa tonnia. Nestebulkki oli käytännössä kokonaan raakaöljyä ja öljyjalosteita. Öljykuljetukset keskittyvät pääosin Primorskiin, Vysotkiin ja Pietariin, joiden yhteenlaskettu osuus on 93 prosenttia. Yksin Primorskin osuus Itämeren alueen öljykuljetusten kokonaisvolyymista on 69 prosenttia.¹⁵¹

Primorskin (Koivisto) satama sijaitsee Suomenlahden pohjoisrannalla noin 45 kilometriä Viipurista etelään. Satamassa käsiteltiin vuonna 2008 76 miljoonaa tonnia tavaraa, mikä muodosti 43 prosenttia Venäjän Itämeren satamien kokonaisvolyymista. Primorskin sataman käsittelemä tavara on kokonaisuudessaan öljyä ja öljytuotteita. Sataman tavaraliikenne on täysin yksisuuntaista, eli satamasta toimitettiin tavaraa vain vientiin.¹⁵² Primorskissa on käynnissä uudistus- ja laajennustyöt. Laajennustöiden tarkoituksena on syventää satamaan johtavia meriväyliä ja satama-altaita sekä rakentaa maakaasun jalostuslaitos ja öljyterminaali. Töiden valmistumisen jälkeen sataman kapasiteetti on noin 200 miljoonaa tonnia, mikä tarkoittaa noin 110-120 miljoonan tonnin kasvua. Lisäksi laajennusten jälkeen Primorskiin

¹⁴⁹ Ks. esimerkiksi Factum, Uusi tietosanakirja, osa 3, Weilin+Göös, WS Bookwell Oy, Porvoo 2004, s. 215 ja <http://geography.about.com>, luettu 13.1.2011

¹⁵⁰ Helsingin kauppakorkeakoulu, Luoteis-Venäjän talousseuranta, luettavissa osoitteessa <http://www.hse.fi/FI/cemat/projects/economicmonitoring/>, luettu 22.2.2011 sekä Factum, Uusi tietosanakirja, osa 4, Weilin+Göös, WS Bookwell Oy, Porvoo 2004, s. 205

¹⁵¹ Särkijärvi, Johanna (ed.): Baltic Port List 2008, s. 126-129

¹⁵² Sama ja SMU:n internet-sivut, luettavissa osoitteesta <http://www.smu.fi/itameri/>, luettu 13.1.2011

kyetään liikennöimään nykyisten 150 000 tonnin tankkereiden sijasta 200 000 tonnin aluksilla.¹⁵³

Pietarin satamassa käsiteltiin vuonna 2008 60 miljoonaa tonnia tavaraa, josta yleisrahtia oli 58 prosenttia, kuivabulkkia 17 prosenttia ja nestebulkkia 25 prosenttia. Nestebulkki oli pääosin öljyä ja öljytuotteita, joiden kokonaismäärä samana vuonna oli 14,7 miljoonaa tonnia. Lisäksi satamassa käsiteltiin vähäisiä määriä nestemäisiä kemikaaleja.¹⁵⁴ Pietarin satama on erittäin merkittävä vienti- ja tuontisatama ja sen infrastruktuuri painottuu kontti- ja kappaletavaran käsittelyyn. Satama-alue kärsii ahtaudesta ja sen toimintaa rajoittaa satamaan johtavan meriväylän kapeus.

Vysotskin (Uuras) satama sijaitsee noin 15 kilometriä Viipurista lounaaseen. Vuonna 2008 satamassa käsiteltiin 16 miljoonaa tonnia tavaraa, josta nestetuotteiden osuus oli 12,5 miljoonaa tonnia eli 82 prosenttia. Muu tavara oli kuivabulkkia. Nestebulkki on kokonaisuudessaan öljyä ja öljytuotteita.¹⁵⁵ Satama ei pysty lainkaan käsittelemään kontteja ja se on infrastruktuuriltaan selkeästi painottunut nestetavaran käsittelyyn. Vysotsk on Primorskin ohella merkittävä energiaviennin satama ja sataman volyyymi suuntautuu kokonaisuudessaan vientiin.

Kaliningradin satama on Venäjän Itämeren satamista neljänneksi suurin ja ainoa jäätymätön satama. Satamassa käsiteltiin vuonna 15,4 miljoonaa tonnia tavaraa, josta viennin osuus oli 76 prosenttia ja tuonnin osuus 21 prosentti. Tonnistosta nestebulkin osuus oli 7,4 miljoonaa tonnia eli noin 48 prosenttia.¹⁵⁶ Satama on merkittävä Kaliningradin alueen taloudelle ja tuonnille, mutta Venäjän energianviennin kannalta sataman merkitys on olematon.

Ust-Lugan satama sijaitsee Suomenlahden etelärannalla noin 110 kilometriä Pietarista länteen. Sataman ensimmäisen vaiheen rakennustyöt on aloitettu vuonna 2001 ja toisen vaiheen työt vuonna 2005. Vuonna 2008 samassa käsiteltiin 6,7 miljoonaa tonnia kuivabulkkia ja kappaletavaraa.¹⁵⁷ Satama on infrastruktuuriltaan kontti- ja bulkkisatama, mutta alueella on rakenteilla myös öljyjalostamo ja öljy- ja kemikaaliterminaaleja. Lisäksi suunnitelmissa on rakentaa maakaasun nesteytyslaitos. Rakennustöiden päätyttyä Ust-Lugan on tarkoitus olla Venäjän Itämeren suurin kontti- ja autosatama, jonka konttien käsittelykapasiteetti on 3,0

¹⁵³ Ruutikainen, Pentti ja Tapaninen, Ulla: Development of Russian ports in the Gulf of Finland, s. 37

¹⁵⁴ Särkijärvi, Johanna (ed.): Baltic Port List 2008, s. 126-129 ja SMU:n internet-sivut

¹⁵⁵ Sama

¹⁵⁶ Sama

¹⁵⁷ Sama

miljoonaa TEU:ta ja autojen käsittelykapasiteetti 360 000 ajoneuvoa vuosittain Sataman tuleva nestebulkin käsittelykyky tulee olemaan noin 26 miljoonaa tonnia.¹⁵⁸ Sataman kokonaiskapasiteetiksi ennustetaan 120-150 miljoonaa tonnia vuoteen 2015 mennessä. Tarkoituksen on siirtää Suomen ja Baltian maiden kautta Venäjälle suuntautuvaa transitioliikennettä Ust-Lugaan. Sataman toimintaa rajoittaa toistaiseksi ahtaat ja matalat meriväylät, mutta tulevaisuudessa meriväyliä ja satama-altaan syväykset mahdollistavat 75 000 tonnin kuivarahtialusten ja 120 000 tonnin tankkereiden liikennöinnin. Sataman arvion mukaan se kykenee toimimaan ilman jäänmurtoavustusta noin 290-300 päivää vuodessa.¹⁵⁹ Ust-Lugan satamahanke on Venäjälle suuntautuvan tuonnin ja transitioliikenteen ohjaamisen kannalta merkittävä, mutta sen merkitys energiakuljetuksille tulee säilymään vähäisenä. Keskeisin syy tähän on tarvittavan kiinteän infrastruktuurin puuttuminen ja putkistojen epäsuotuisat linjaukset. Tulevaisuuden kannalta merkittävin seikka on maakaasun nesteytyslaitoksen mahdollistama nesteytetyn maakaasun kuljetus.

Viipurin satama on pieni kuivabulkin ja kappaletavaran käsittelyyn keskittynyt satama. Satamassa ei pystytä käsittelemään lainkaan kontteja. Sataman kapasiteetti vuonna 2008 oli 1,3 miljoonaa tonnia tavaraa, josta 92 prosenttia suuntautui vientiin.¹⁶⁰ Satamaa suunnitellaan laajennettavaksi sekä modernisoitavaksi myös konttien käsittelykykyiseksi. Laajennusten jälkeen sataman kapasiteetti nousisi noin 2,5 miljoonaan tonniin ja konttien käsittelykyky olisi noin 140 000 TEU:ta. Laajennusten tavoitteena on tehdä Viipurin satamasta merkittävä raakapuun ja metsäteollisuuden tuotteiden kuljetussatama.

Kokonaisuudessaan Itämeren vaikutuspiirissä Luoteis-Venäjällä asuu noin seitsemän miljoona ihmistä. Aluetta voidaan pitää Venäjän taloudelle ja ulkomaan kaupalle erittäin keskeisenä. Itämeren alue on myös sotilaallisesti Venäjälle tärkeä. Itämeren suuri merkitys muodostuu kolmesta tekijästä. Ensinnäkin, se muodostaa tärkeimmän kaupallisen kuljetustien Venäjältä läntisen Euroopan teollisuusalueille ja Keski-Euroopan satamiin. Toisaalta Itämeren alue on Venäjälle sotilaallisesti merkittävä, sillä se muodostaa läntisen voimaryhmän vastuualueen läntisen sivustan. Merellinen sivusta on vaikeasti hallittavissa Itämeren alueen pienestä koosta sekä Itämeren laivaston toimintavapauden rajoitteista johtuen. Toimintavapautta rajoittavat Tanskan salmet sekä Bornholmin, Gotlannin ja Suomenlahden muodostamat kapeikot,

¹⁵⁸ U.S Energy Information Administration, luettavissa osoitteessa <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/pdf.pdf>, luettu 26.1.2011. Lähteessä mainitaan käsittelykyvyksi 500 000 barreilia vuorokaudessa.

¹⁵⁹ Ust-Lugan sataman internet-sivut, luettavissa osoitteesta <http://www.ust-luga.ru/projects/?s=port&lang=en>, luettu 13.1.2011 ja Aaltonen, Matti: Luento Yleisesikuntaupseerikurssille 1.2.2011, muistiinpanot tekijän hallussa

¹⁶⁰ Särkijärvi, Johanna (ed.): Baltic Port List 2008, s. 126-129 ja SMU:n internet-sivut

alueella olevat useat matalikot sekä vuosittain toistuvat jäätalvi. Sotilaallisesti Itämeri on muuttunut Euroopan unionin ja Naton ympäröimäksi sisämereksi. Itämeren alueen valtioissa toimeenpannut asevoimiin kohdistuneet laajat supistukset ovat kuitenkin mahdollistaneet Venäjälle paikallisen sotilaallisen ylivoiman ylläpitämisen. Tässä yhteydessä tulee myös huomata, että läntinen voimaryhmä on Venäjän sotilaspiireistä ainoa, jolla on yhteistä maarajaa Naton kanssa. Kolmantena seikkana voidaan mainita Pietarin kiistaton merkitys Venäjän ”toisena pääkaupunkina” sekä merkittävänä taloudellisena ja kaupallisena keskuksena.¹⁶¹

3.4 Venäjä energian tuottajana

Venäjä on maailman suurin energian tuottaja ja sillä on maailman suurimmat todetut kaasuvaramat. Venäjän osuus maailman öljyntuotannosta vuonna 2009 oli 12,9 prosenttia ja kaasuntuotannosta 17,6 prosenttia. Energian tuotanto ja energiateollisuus ovat Venäjän taloudelle elintärkeitä, sillä valtion budjetista noin 50 prosenttia katetaan suoraan energian viennistä saatavilla tuloilla. Myös Venäjän sisämarkkinat perustuvat energiatuotannon ja -teollisuuden varallisuuteen. Venäjän viennin arvosta vuonna 2008 raakaöljyn osuus oli 63 prosenttia ja maakaasuun osuus 14 prosenttia. Muiden tuotteiden osuudet olivat merkittävästi pienempiä, esimerkiksi metalliteollisuuden osuus oli yhdeksän prosenttia, kemianteollisuuden viisi prosenttia ja kone- ja konepajateollisuuden viisi prosenttia viennin arvosta.¹⁶² Venäjän suurin energian viennin markkina-alue on Euroopan unioni, jossa venäläisen öljyn markkinaosuus on noin 50 prosenttia, itäisessä Keski-Euroopassa jopa 90 prosenttia. Venäläisen maakaasuun markkinaosuus Euroopan unionin alueella on vastaavasti noin 25 prosenttia.¹⁶³

Venäjä tuotti öljyä vuonna 2009 yhteensä 494,8 miljoonaa tonnia, mikä oli 1,5 prosenttia enemmän kuin vuonna 2008. Venäjän öljyntuotannon kapasiteetti on noussut koko 2000-luvun ajan, esimerkiksi vuonna 2000 öljyn vuosituotanto oli 323,3 miljoonaa tonnia ja vuonna 2005 jo 470,0 miljoonaa tonnia. Vuosien 1999-2006 välinen tuotannon vuosikasvu on keskimäärin ollut 6,6 prosenttia. Vuoden 2010 aikana tuotettiin keskimäärin 10,2 miljoonaa barrelia päivässä, mikä on noin 2,2 prosenttia enemmän kuin vuonna 2009. Tuotantomäärä on

¹⁶¹ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mf-baltic.htm>, luettu 16.1.2011

¹⁶² Ruutikainen, Pentti ja Tapaninen, Ulla: Development of Russian ports in the Gulf of Finland, s. 20

¹⁶³ Terva, Jyrki: Venäjän kyky käyttää energiamahdiaan, raportti, luettavissa osoitteessa <http://www.formin.finland.fi/public/?contentid=104535&contentlan=1&culture=fi-FI>, luettu 25.1.2011

suurin sitten Neuvostoliiton hajoamisen.¹⁶⁴ Päivätuotannon on ennustettu kasvavan vuoteen 2030 mennessä noin 10,4 miljoonaa barreliin. Tuotannon kasvua kuitenkin rajoittaa nykyisten esiintymien ehtyminen ja tuotantoalueiden siirtyminen vaikeampaan ympäristöön. Lisäksi lyhytaikaisesti tuotannon kasvuun vaikuttaa korkea maailmanmarkkinahinta, jolloin vähemmälläkin tuotannolla saavutetaan riittävä tuotto. Venäjä tulee saavuttamaan öljyntuotannon huipun jo ennen vuotta 2020.¹⁶⁵ Tuotannon pitkäaikainen lisääminen edellyttää laajoja investointeja. Vientiin suunnattavan raakaöljyn määrää pienentää myös kasvava kotimainen kulutus. Viennin kasvu tullaan suuntaamaan pääosin Kaukoidän markkinoille. Venäjän todetut öljyvarat ovat yhteensä 10,2 miljardia tonnia, mikä on noin 5,6 prosenttia maailman öljyvarannosta. Venäjän R/P-indeksi¹⁶⁶ vuoden 2009 lopussa oli 20,3 vuotta.¹⁶⁷

Venäjä vei vuonna 2008 öljyä ja öljyjaloiteita yhteensä 356,9 miljoonaa tonnia, josta raakaöljyä oli 243,1 miljoonaa tonnia. Raakaöljystä 81 prosenttia vietiin Euroopan unionin markkinoille, mikä tarkoittaa 5,67 miljoonaa barreliä päivässä. Raakaöljyä vietiin myös Aasian (12 prosenttia kokonaisviennistä) ja Pohjois- ja Etelä-Amerikkaan (kuusi prosenttia). Euroopassa suurimmat ostajat vuonna 2009 olivat Saksa, Alankomaat ja Puola. Saksa osti keskimäärin 700 000 barreliä raakaöljyä päivässä.¹⁶⁸

Venäjän viemästä öljystä pääosa kuljetetaan meritse. Itämeren kautta vietiin noin 31 prosenttia ja Mustanmeren kautta noin 28 prosenttia vientiöljystä. Keski-Eurooppaan ulottuvan Druzhba-putken kautta vietiin öljyä 1,4 miljoonaa barreliä päivässä eli vuositasolla noin 65 miljoonaa tonnia. Tämä vastaa 27 prosenttia koko öljyviennistä ja se on myös noin neljännes Venäjän Euroopan unionin alueelle viemän öljyn määrästä. Lisäksi Venäjä vie öljyä rautateitse noin 450 000 barreliä päivässä, mikä vastaa noin 22 miljoonaa tonnia öljyä

¹⁶⁴ Rusgate, luettavissa osoitteessa <http://www.rusgate.fi/uutiset/venajalla-uusi-oljyntuotannon-ennatys/03012011-2600>, luettu 26.1.2011

¹⁶⁵ Gnesetto, Nirole ja Grevi, Giovanni: The New Global Puzzle, What World for the EU in 2025, EU Institute for Security Studies, 2006, s. 62, Kuusi, Osmo, Smith, Hanna ja Tiihonen, Paula (toim.) Venäjä 2017: kolme skenaariota, s. 23 ja Ulkoasianministeriö, Suomen Moskovan suurlähetystön lehdistökatsaus, luettavissa osoitteessa <http://213.214.149.59/public/default.aspx?contentid=203863&nodeid=36881&contentlan=1&culture=fi-FI>, luettu 26.1.2011. Venäjän energiainisteriön ennusteen mukaan öljyntuotanto saattaa kasvaa 547 miljoonaa tonniin (10,9 miljoonaa barreliä päivässä) vuoteen 2020 mennessä. Vastaavasti investointien laiminlyönti aiheuttaisi tuotannon supistumisen 388 miljoonaa tonniin (7,8 miljoonaa barreliä päivässä).

¹⁶⁶ Reserves-to-production (R/P) -indeksi kuvaa aikaa, mikä kuluu kun todetut varannot jaetaan nykyisellä öljyn vuosituotannolla.

¹⁶⁷ BP Statistical Review of World Energy, June 2010, luettavissa osoitteessa <http://www.bp.com/statisticalreview>, luettu 25.1.2011

¹⁶⁸ U.S Energy Information Administration, luettavissa osoitteessa <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/pdf.pdf>, luettu 26.1.2011

vuodessa. Tästä määrästä Suomeen tuotiin noin 0,4 miljoonaa tonnia raakaöljyä.¹⁶⁹ Öljyn siirtokuljetukset Venäjän sisällä toteutetaan yli 90 prosenttisesti öljyputkien välityksellä. Lähes kaikkia öljyputkia hallinnoi valtion omista Transneft-yhtiö, mikä takaa putkiston käytettävyyden myös poikkeusaikoina ja mahdollisissa kriisitilanteissa. Toisaalta tämä myös edellyttää valtion investointeja putkiston ylläpitoon ja kehittämiseen.

Maakaasua tuotettiin vuonna 2009 527,5 miljardia kuutiometriä. Huomattavaa kuitenkin on, että maakaasun tuotanto laski edellisen vuoden 601,7 miljardista kuutiometristä.¹⁷⁰ Tuotanto on kuitenkin kasvanut vuodesta 2002 alkaen noin 1,4 prosenttia vuosittain ja tuotannon laskua voidaan pitää tilapäisenä. Maakaasun tuotantoa dominoi valtion pääosin omistama Gazprom, jonka markkinaosuus tuotannosta on yli 90 prosenttia. Lisäksi Gazpromilla on oikeudet suurimpiin kaasukenttiin.¹⁷¹

Venäjä vei maakaasua vuonna 2009 yhteensä 183,1 miljardia kuutiometriä. Myös vienti laski edellisestä vuodesta, mutta viennin lasku oli suhteellisesti vähäisempää kuin tuotannon lasku. Viennistä 176,5 miljardia kuutiometriä toimitettiin kaasuputken välityksellä ja vain 6,6 miljardia kuutiometriä nesteytettynä kaasuna. Nesteytettyä kaasua vietiin pääosin Kaukoidän markkinoille. Euroopan markkinoille suunnattu kaasu toimitettiin kokonaisuudessaan kaasumaisessa muodossa. Euroopan unionin jäsenmaihin maakaasua vietiin yhteensä 109,6 miljardia kuutiometriä, mikä on noin 60 prosenttia kaasun kokonaisviennistä.¹⁷² Maakaasun tuotannon kasvu suuntautuu osin kotimarkkinoille, mutta julkaistun arvion mukaan Venäjä kykenee vuonna 2030 viemään maakaasua jopa 500 miljardia kuutiometriä.¹⁷³ Tästä määrästä Euroopan unionin alueelle tullaan viemään maakaasua noin 200 miljardia kuutiometriä.¹⁷⁴

¹⁶⁹ U.S Energy Information Administration, luettavissa osoitteessa

<http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/pdf.pdf>, luettu 26.1.2011 ja Ruutikainen, Pentti ja Tapaninen, Ulla: Development of Russian ports in the Gulf of Finland, s. 18 sekä Österlund, Bo: Energia riippuvuudesta ja huoltovarmuudesta, Sotilasaikakauslehti, 5/2010, s.13

¹⁷⁰ BP Statistical Review of World Energy, June 2010, luettavissa osoitteessa <http://www.bp.com/statisticalreview>, luettu 25.1.2011

¹⁷¹ U.S Energy Information Administration, luettavissa osoitteessa <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/pdf.pdf>, luettu 26.1.2011 sekä Gazpromin internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/nord-stream/>, luettu 27.1.2011. Gazpromin oman ilmoituksen mukaan sen markkinaosuus kaasun tuotannosta on 84 prosenttia.

¹⁷² BP Statistical Review of World Energy, June 2010, luettavissa osoitteessa <http://www.bp.com/statisticalreview>, luettu 25.1.2011

¹⁷³ Ulkoasianministeriö, Suomen Moskovan suurlähetystön lehdistökatsaus, luettavissa osoitteessa <http://213.214.149.59/public/default.aspx?contentid=203863&nodeid=36881&contentlan=1&culture=fi-FI>, luettu 26.1.2011

¹⁷⁴ Gazpromin internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/nord-stream/>, luettu 27.1.2011

Venäjä on kuluneen 20 vuoden aikana määrätietoisesti rakentanut ja laajentanut Itämeren alueen satamakapasiteettia. Satamien kapasiteetin lisäämisellä ja satamien modernisoinnilla on ollut useita tavoitteita. Ensinnäkin, Venäjän tavoitteena on turvata kasvava energianvienti meritse. Merikuljetukset suunnataan pääsääntöisesti Primorskin ja Vysotskin satamien kautta Euroopan unionin markkinoille. Toisena tavoitteena on pienentää transiitioriippuvuutta, mistä johtuen Venäjä pyrkii saavuttamaan satamien käytön omavaraisuuden vuoteen 2020 mennessä. Tämä tarkoittaa, että satamien tulee kyetä käsittelemään noin 95 prosenttia viennin- ja tuonnin kokonaiskapasiteetista. Huomattavaa on, että vuonna 2003 luku oli noin 75 prosenttia. Tavoitetta on tuettu muun muassa alentamalla rautateiden käyttömaksuja venäläisissä satamissa, jolla pyritään pienentämään kuljetuskustannuksia. Lisäksi on huomioitava, että tuonti Venäjälle kasvaa vientiä nopeammin, mikä edelleen lisää satamakapasiteetin tarvetta.¹⁷⁵ Kolmantena tavoitteena voidaan nähdä halu parantaa satamien kilpailukykyä erikoistamalla satamatoimintoja. Satamien kehittämisen osasyynä on myös Neuvostoliiton hajoamisesta aiheutuneet muutokset energiakuljetusten logistiikkaan. Itämeren piirissä vaikutukset korostuivat Baltiaan rakennetun infrastruktuurin menettämisenä, jolloin siirtoverkko ja satamakapasiteetti jäivät Venäjän alueen ulkopuolelle. Lisäksi Baltian maiden perimät siirtokorvaukset sekä asian politisoituminen lisäsivät Venäjän halukkuutta oman satama- ja siirtoverkkoinfrastruktuurin rakentamiseen.¹⁷⁶ Nämä tekijät ovat aiheuttaneet, että Venäjä on investoinut merkittävästi Itämeren alueen satamatoimintoihin ja että satamat tulevat edelleen voimakkaasti kehittymään.

Venäjän Itämeren satamien kapasiteetin arvioidaan kaksinkertaistuvan 174 miljoonasta tonnista 346 miljoonaan tonniin vuoteen 2030 mennessä. Kasvu tulee kuitenkin painottumaan 2010-luvun alkuvuosiin, sillä jo 2015 kapasiteetin arvioidaan olevan 266 miljoonaa tonnia. Kasvu painottuu kuivarahtiin, jonka volyymin arvioidaan kolminkertaistuvan vuoteen 2030 mennessä. Nestebulkin kuljetukset kasvavat noin 50 prosentilla 110 miljoonasta tonnista 165 miljoonaan tonniin. Myös nestekuljetusten kasvu painottuu lähivuosiin.¹⁷⁷ Kuivarahdin käsittelykapasiteetin kasvu perustuu erityisesti Ust-Lugan satamakapasiteetin käyttöönottoon. Nestebulkin osalta kasvu perustuu Primorskin suurentuneeseen satamakapasiteettiin sekä myöhemmin Ust-Lugassa käyttöönotettavaan öljyterminaalin kapasiteettiin. Kasvua rajoittaa olemassa olevien satamien vanhentunut infrastruktuuri, paikoin matalat ja vaikeasti navigoivat meriväylät sekä vuosittain toistuva jäätalvi. Venäjän jäänmurtajalaivasto ei kykene takaamaan

¹⁷⁵ Ruutikainen, Pentti ja Tapaninen, Ulla: Development of Russian ports in the Gulf of Finland, s. 34-35

¹⁷⁶ Juntunen, Alpo: Venäjän imperiumin paluu, s. 80

¹⁷⁷ Ruutikainen, Pentti ja Tapaninen, Ulla: Development of Russian ports in the Gulf of Finland, s. 34-35

alusten häiriötöntä pääsyä Suomenlahden satamiin jäätalvien aikana. Ongelmat korostuvat tietyissä satamissa, muun muassa Ust-Lugassa ja Pietarissa. Lisäksi Pietarin sataman kasvua rajoittaa ympäröivä kaupunki.¹⁷⁸

Maakaasun vientikapasiteetin lisäämiseksi Nord Stream AG yhteenliittymä on aloittanut Itämeren kaasuputken rakennustyöt. Putki kulkee merenpohjassa Viipurin läheisyydestä Saksan Greiswaldtiin ja sen kapasiteetti on ensimmäisessä vaiheessa 27,5 miljardia kuutiometriä. Putki on kaksoisputki, ja toisen putkilinjan valmistuminen vuonna 2012 kaksinkertaistaa kapasiteetin 55 miljardiin kuutiometriin.¹⁷⁹ Tämä määrä on vuoden 2009 maakaasun vientiin suhteutettuna noin 50 prosenttia, eli putki mahdollistaa teoriassa maakaasun vientikapasiteetin puolitoistakertaistamisen. Kaasuputken rakentaminen Itämerelle on mantereelle rakennettavaa putkilinjaa kalliimpaa, mutta merenalaisella putkella saavutettavissa useita etuja. Suurin hyöty on mahdollisuus suoraan toimitukseen, jolloin mahdolliset kiistat Venäjän ja kolmansien osapuolien välillä eivät vaikuta kaasun toimitukseen. Venäjä voi myös käyttää kaasuntoimitusten keskeyttämistä poliittisena ja taloudellisena painotuskeinona häiritsemättä toimituksia päämarkkina-alueelle. Lisäksi hanke hyödyntää merten asema vapaana kuljetustienä, jolloin siirtomaksuja tai veroja ei tarvitse maksaa.

Kuva 6. Nord Stream -kaasuputken linjaus

Tarkasteltaessa Venäjää energian tuottajana voidaan tehdä kaksi johtopäätöstä: (1) Venäjä tulee säilymään Euroopan unionin kannalta keskeisenä energian tuottajana ja (2) Itämeren

¹⁷⁸ Ruutikainen, Pentti ja Tapaninen, Ulla: Development of Russian ports in the Gulf of Finland, s. 44

asema strategisena kuljetustienä tulee säilymään. Venäjä tulee jatkossakin olemaan Euroopan unionin kannalta keskeinen energian tuottaja ja toimittaja. Venäjälle Euroopan unionin suuri merkitys on kiusallinen asia. Se toki lisää Venäjän vaikuttavuutta Euroopassa, mutta toisaalta se myös tekee Venäjästä riippuvaisen Euroopan unionista. Tästä syystä johtuen Venäjä on määrätietoisesti pyrkinyt avaamaan uusia markkina-alueita ja parantamaan kuljetusinfrastruktuuria esimerkiksi Kaukoitään.¹⁸⁰ Osa tuotantokapasiteetin kasvusta tullaan suuntaamaan uusille markkinoille. Euroopan unionin riippuvuus venäläisestä energiasta tulee kuitenkin säilymään. Tämä perustuu Euroopan unionin oman tuotantokapasiteetin pientymiseen sekä vaihtoehtojen vähyyteen. Lisäksi riippuvuutta venäläisestä energiasta lisää muiden tuotantoalueiden, esimerkiksi Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan, häiriöherkkyys. Venäjän kyky lisätä maakaasun tuotantoa tulee lisäämään venäläisen kaasun osuutta Euroopan unionin markkinoilla. Vaikka Venäjä saavuttaa öljyn tuotantokapasiteetin huipun ennen vuotta 2020, tulee Venäjän kyky tuottaa energiaa vientiin kuitenkin kasvamaan. Tämä selittyy osin sillä, että uusiutuvien energiamuotojen osuus kasvaa Venäjän sisäisillä energiamarkkinoilla sekä erityisesti siitä syystä, että venäläisen teollisuuden energiatehokkuus tulee merkittävästi parantumaan.¹⁸¹ Kokonaisuuden kannalta on myös merkittävää, että uudet energiamuodot eivät tule korvaamaan öljyä ja maakaasua ainakaan seuraavaan 30 vuoteen.

Itämeren merkitys Venäjän energian viennille on merkittävä. Yksin Primorskin kautta vietiin vuonna 2008 noin 76 miljoonaa tonnia öljyä, mikä on noin 15,5 prosenttia Venäjän öljyn vuosituotannosta. Huomioitaessa vain viennin osuus, kuljetettiin Primorskin kautta 23,1 prosentti kaikesta Venäjältä viedystä öljystä. Itämeren alueen satamien kautta vietiin öljyä ja öljyjalosteita yhteensä 103,2 miljoonaa tonnia, mikä on lähes kolmannes koko öljyviennistä. Primorskin kapasiteetin kasvu 200 miljoonan tonniin ja Ust-Lugan tuleva, arviolta 26 miljoonan tonnin kapasiteetti tarkoittaa käsittelykapasiteetin kasvamista yhteensä noin 245 miljoonaa tonniin vuoteen 2020 mennessä. Kasvua vuodesta 2010 on noin 140 miljoonaa tonnia, eli noin 135 prosenttia. Kapasiteetti siis yli kaksinkertaistuu kuluvan vuosikymmenen aikana. Tämä tulee edelleen lisäämään Itämeren osuutta Venäjän energian viennin reittinä sekä vahvistaa Itämeren asemaa strategisena kuljetustienä.

Itämeren strategista asemaa korostaa myös Venäjän Itämeren laivaston vahvistuminen. Itämeren laivasto suorituskyvyn voidaan katsoa kehittyneen huolimatta siitä, että laivastojen

¹⁷⁹ Gazpromin internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/nord-stream/>, luettu 27.1.2011

¹⁸⁰ Juntunen, Alpo: Venäjän imperiumin paluu, s. 86

¹⁸¹ Ks. esimerkiksi Kuusi, Osmo, Smith, Hanna ja Tiihonen, Paula (toim.) Venäjä 2017: kolme skenaariota, s. 23

kehittämisen painopiste on ollut muissa laivastoissa.¹⁸² Taistelualusten lukumäärä ei enää 2000-luvun alkupuolen jälkeen ole pienentynyt ja vanhempia alusluokkia on korvattu nykyaikaisilla pintataistelualuksilla ja sukellusveneillä. Itämeren laivaston tehtävät ovat muuttuneet aikaisempaa aktiivisemmiksi ja jopa hyökkäyksellisemmiksi. Lisäksi laivasto on osallistunut aikaisempaa laajemmin toimintaan Itämeren alueen ulkopuolella. Myös kesän 2009 lopulla pidetty Zapad-harjoitus tukee käsitystä Itämeren laivaston muuttuneesta roolista ja parantuneesta suorituskyvystä.

Yhteenvedona voidaan todeta, että Itämeri tulee säilymään Venäjälle strategisena kuljetustienä. Keskeisin syy on Itämeren sijainti, mikä Venäjän kannalta on erinomainen. Sijainti mahdollistaa lyhyet etäisyydet tärkeimmän ulkomaankauppakumppanin eli Euroopan unionin markkinoille. Lisäksi Itämeren vaikutuspiirissä on huomattava Venäjän väestön ja talouden keskittymä. Myös raaka-aineiden saatavuus ja olemassa oleva ja voimakkaasti kehittyvä infrastruktuuri tekevät alueesta edullisen. Infrastruktuuri ylittää myös satamiin ja mahdollistaa satamatoimintojen toteuttamisen kustannustehokkaasti. Lisäksi Itämeren aseman säilymistä tukee rakenteilla oleva Nord Stream -kaasuputki. Esitetyn arvion mukaan pohjoisen meriväylän avautuminen kaupalliseen käyttöön ei tule muuttamaan energiantoimitusten logistia reittejä. Tämä on nähtävissä muun muassa Venäjän investointeina Itämeren alueen öljysatamien infrastruktuuriin ja kapasiteettiin sekä maakuljetuslogistiikkaan.

3.5 Euroopan unioni energian kuluttajana

Euroopan unioni tuotti vuonna 2009 yhteensä 98,7 miljoonaa tonnia öljyä. Luvussa on nähtävissä vuonna 2008 alkanut taloudellinen taantuma, sillä kulutus pieneni yli kuudella prosentilla edelliseen vuoteen verrattuna. Tuotanto jäi vuonna 2009 ensimmäisen kerran koko 2000-luvun aikana alle 100 miljoonan tonnin. Samana vuonna unionin jäsenmaat vastaavasti kuluttivat öljyä yhteensä 670,8 miljoonaa tonnia. Tämä on 17,3 prosenttia koko maailman öljyn kulutuksesta. Myös kulutus laski vuonna 2009, mutta vähemmän kuin tuotanto. Huippuvuonna 2006 öljynkulutus oli 724,9 miljoonaa tonnia ja tuotanto vastaavasti 114,6 miljoonaa tonnia.¹⁸³ Tämä merkitsee, että keskimäärin vain noin 12 prosenttia (14,7 prosenttia vuonna 2009) unionin öljyntarpeesta voidaan tuottaa itsenäisesti, ja että Euroopan unioni on täysin riippuvainen tuontiöljystä. Riippuvuus tuontiöljystä vaihtelee jäsenmaiden välillä kuitenkin huomattavasti.

¹⁸² Juntunen, Alpo: Itämeri Venäjän strategiassa, artikkeli, materiaali tekijän hallussa

¹⁸³ BP Statistical Review of World Energy, June 2010, luettavissa osoitteessa <http://www.bp.com/statisticalreview>, luettu 25.1.2011

Euroopan unionin alueella todettujen öljyesiintymien varanto oli vuoden 2009 lopulla enää 800 miljoonaa tonnia, mikä on noin 0,5 prosenttia maailman todennetuista öljyvaroista. Euroopan unionin R/P-indeksi on vuoden 2009 lopulla 8,2 vuotta.¹⁸⁴ Mikäli uusia esiintymiä ei löydy, on Euroopan unioni käyttänyt vuoteen 2017 loppuun mennessä omalta alueelta hyödynnettävissä olevan öljyn.

Euroopan unionin alueelle tuotiin öljyä vuonna 2009 yhteensä 665,3 miljoonaa tonnia. Suurin öljyntuotajamaa on Venäjä, joka osuus vuonna 2009 oli 347,8 miljoonaa tonnia, mikä tarkoittaa noin 52 prosenttia. Öljyä tuotiin Euroopan unionin alueelle myös Lähi-idästä (105,9 miljoonaa tonnia), Pohjois-Afrikasta (81 miljoonaa tonnia) sekä Länsi-Afrikasta (48,3 miljoonaa tonnia). Lisäksi vähäisempiä määriä tuotiin Yhdysvalloista (20,3 miljoonaa tonnia) sekä Etelä- ja Keski-Amerikasta (26,6 miljoonaa tonnia).¹⁸⁵

Euroopan unioni tuotti maakaasua vuonna 2009 yhteensä 154,1 miljardia kuutiometriä. Myös maakaasun tuotanto putosi edellisiin vuosiin verrattuna ja se oli lähes kymmenen prosenttia vähäisempää kuin vuonna 2008. Kaasuntuotanto Euroopan unionin alueella on laskenut merkittävästi vuodesta 2005 alkaen, jolloin vuosituotannon määrä alitti 200 miljoonaa kuutiometriä. Huippuvuonna 2001 vuosituotanto oli 209,1 miljardia kuutiometriä.¹⁸⁶

Euroopan unionin alueella kulutettiin maakaasua vuonna 2009 459,9 miljardia kuutiometriä, mikä oli 15,6 prosenttia maailmanlaajuisesta kulutuksesta. Maakaasun kulutus pieneni vuodesta 2008 5,9 prosenttia, mutta kulutuksen yleinen trendi 2000-luvulla on kuitenkin ollut kasvava: esimerkiksi vuonna 2000 kulutus oli 428,8 ja vuonna 2005 493,6 miljardia kuutiometriä.¹⁸⁷ Unioni kykenee siis keskimäärin tuottamaan noin kolmanneksen maakaasun tarpeestaan. Maakaasua tuodaan Euroopan unioniin pääosin Norjasta, Venäjältä ja Pohjois-Afrikasta. Lisäksi nesteytettyä kaasua tuodaan muun muassa Länsi-Afrikasta. Venäjältä tuodun maakaasun osuus kokonaistuonnista on noin puolet.

Maakaasun suurimpia kuluttajia Euroopan unionissa ovat Iso-Britannia (86,5 miljardia kuutiometriä), Saksa (78,0 miljardia kuutiometriä), Italia (71,6 miljardia kuutiometriä) ja Ranska (42,6 miljardia kuutiometriä). Suomessa maakaasun kulutus vuonna 2009 oli noin 3,6

¹⁸⁴ BP Statistical Review of World Energy, June 2010, luettavissa osoitteessa <http://www.bp.com/statisticalreview>, luettu 25.1.2011

¹⁸⁵ Sama

¹⁸⁶ Sama

¹⁸⁷ Sama

miljardia kuutiometriä, Ruotsissa noin 1,2 miljardia kuutiometriä ja Liettuaassa 2,7 miljardia kuutiometriä. Saksaan tuotiin maakaasua yhteensä 88,2 miljardia kuutiometriä, joka toimitettiin kokonaisuudessaan kaasuputkien välityksellä. Saksa ei vastaanottanut nestemäistä kaasua lainkaan. Saksaan tuodun maakaasun määrä on suurempi kuin Saksassa kulutettu kaasu, mikä johtuu siitä, että Saksa myös jälleenmyy maakaasua. Venäjältä tuotiin Saksaan maakaasua yhteensä 31,5 miljardia kuutiometriä, mikä on noin 35 prosenttia kokonaistuonnista. Norjasta tuotiin maakaasua 30,1 miljardia kuutiometriä (noin 34 prosenttia) ja Alankomaista 22,4 miljardia kuutiometriä (noin 25 prosenttia). Muita tuontivaltioita olivat Tanska ja Iso-Britannia. Ruotsiin tuotiin maakaasua 1,3 miljardia kuutiometriä. Tuonti suuntautui kokonaisuudessaan Saksasta ja Tanskasta. Suomeen tuotiin maakaasua 4,1 miljardia kuutiometriä ja Liettuaan 2,7 miljardia kuutiometriä. Molempien maiden osalta maakaasu tuotiin kokonaisuudessaan Venäjältä.¹⁸⁸ Maakaasun osuus Euroopan unionin kuluttamasta energiasta tulee lähitulevaisuudessa kasvamaan siten, että vuonna 2020 maakaasun osuus kaikesta kulutetusta energiasta on noin 28 prosenttia. Tämän jälkeen kulutus pysyy vakaana tai hieman laskee.¹⁸⁹

Energiariippuvuuden suhteen Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä löytyy suuria eroavaisuuksia. Energiariippuvuudella tarkoitetaan talouden riippuvuutta tuontienergiasta. Tällöin energiariippuvuutta kuvaava lukuarvo voidaan laskea jakamalla nettotuonti kotimaisen energian kulutuksen kanssa, jolloin luku 1 osoittaa täydellistä energiariippuvuutta.¹⁹⁰ Euroopan unionin (EU27) energiariippuvuusarvo vuonna 2008 oli 54,8 prosenttia, toisin sanoen unionin alueella kulutettiin noin kaksinkertainen määrä energiaa kuin mitä sitä tuotettiin. Unionin jäsenvaltioista vain Tanska on energiaomavarainen. Pienen energiariippuvuuden maita ovat muun muassa Viro, Tšekin tasavalta, Iso-Britannia ja Alankomaat, joilla energiariippuvuusarvo on noin 30 prosenttia tai alle. Vastaavasti suuren energiariippuvuuden omaavia maita ovat Malta ja Kypros, jotka ovat käytännössä kokonaan ulkopuolisen energian varassa. Saksan energiariippuvuus on 2000-luvulla ollut noin 60 prosenttia, Ruotsin noin 38 prosenttia, Suomen 55 prosenttia ja Liettuan noin 60 prosenttia.¹⁹¹ Ruotsin matala energiariippuvuus perustuu suurelta osin vesivoiman korkeaan tuotantokapasiteettiin.

¹⁸⁸ BP Statistical Review of World Energy, June 2010, luettavissa osoitteessa <http://www.bp.com/statisticalreview>, luettu 25.1.2011

¹⁸⁹ Gnesetto, Nicole ja Grevi, Giovanni: The New Global Puzzle, s. 64

¹⁹⁰ Lukuarvot on esitetty prosenttilukuina.

¹⁹¹ Energy dependency, European Commission, Eurostats, luettavissa osoitteessa http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/energy/data/main_tables, luettu 25.1.2011

Euroopan unionin energiapolitiikka on kirjattu unionin vuonna 2006 julkaisemaan vihreään kirjaan *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*. Asiakirjan mukaan unionin jäsenmaiden riippuvuus tuontienergiasta saattaa vuoteen 2020 mennessä kasvaa jopa 70 prosenttiin nykyisen noin 50 prosentin sijaan. Unionin ulkopuolelta tuotavan öljyn osuuden ennustetaan kasvavan vuoteen 2025 mennessä 90 prosenttiin ja tuontikaasun 80 prosenttiin. Vuonna 2030 tuontiöljyn osuus on jo 94 prosenttia ja tuontikaasun 84 prosenttia. Tuontiöljystä noin kolmannes on peräisin Venäjältä. Kokonaisuudessaan riippuvuus epävakailta alueilta toimitetusta energiasta kasvaa. Strategian mukaan Euroopan unionin energiariippuvuutta tulee pienentää. Keinoina tähän on muun muassa käytettävän energian monipuolistaminen, uusiutuvan energian käytön lisääminen ja vaihtoehtoisten energiakuljetusteiden käyttäminen. Unionin jäsenmaiden tulisi lisätä keskinäistä solidaarisuuttaan, luoda yhteinen energiapolitiikka sekä luoda koko unionin kattava yhteistyö suuriin energiantuottajamaihinkin, erityisesti Venäjään. Kokonaisuudessaan energiariippuvuuden kasvun taittuminen edellyttää unionin jäsenmailta voimakkaita investointeja, jotka tulee suunnata pullonkaulojen poistamiseen. Tämä tarkoittaa erityisesti satama- ja merikuljetuskapasiteetin lisäämistä.¹⁹² Huomioitaessa Venäjän investoinnit Itämeren alueen satamakapasiteettiin, merkitsee tämä Itämeren alueen kautta kulkevan öljykuljetusten volyymin kasvua. Merikuljetuskapasiteetin lisääminen tarkoittaa myös nesteytetyn kaasun osuuden kasvua, mutta nesteytetyn kaasun suhteellisen osuuden kasvu lienee kuitenkin vähäistä.

Tarkasteltaessa Euroopan unionin jäsenvaltioita sekä erityisesti tutkimuksen kohdevaltioita energiariippuvuuden näkökulmasta voidaan tehdä erilaisia havaintoja. Suomen öljyn kulutus vuositasolla on pysytellyt noin 10,5 miljoonassa tonnissa, tosin vuonna 2009 kulutus oli poikkeuksellisesti vain 9,9 miljoonaa tonnia. Suomeen tuodusta öljystä 75 prosenttia oli peräisin Venäjältä, ja se toimitettiin Suomeen lähes kokonaisuudessaan merikuljetuksina Primorskista Kilpilahteen. Lisäksi Suomeen tuodaan öljyä Tanskasta, Norjasta ja Iso-Britanniasta. Tämä osuus tulee arvioiden mukaan pienentymään. Öljyjalosteiden osalta Suomi on nettoviejä.¹⁹³ Suomi tuo kaiken kuluttamansa maakaasun Venäjältä. Kaasu toimitetaan Suomen markkinoille kokonaisuudessaan mantereella kulkevaa maakaasuputkea pitkin. Suomi on täysin riippuvainen venäläisestä öljystä ja maakaasusta, ja Euroopan unionin

¹⁹² Green paper, *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, Commission of the European Communities, 2006, s. 3, 17-20 ja Gnesetto, Nicole ja Grevi, Giovanna: *The New Global Puzzle*, s. 54-57

¹⁹³ Öljy- ja kaasualan keskusliiton internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.oil-gas.fi/?m=2&id=39>, luettu 27.1.2011 ja Österlund, Bo: *Energiariippuvuudesta ja huoltovarmuudesta*, *Sotilasajakauslehti*, 5/2010, s.13

öljyntuotannon ehtyessä tulee Suomen riippuvuus edelleen kasvamaan. Öljykuljetukset Venäjältä Suomeen edellyttävät merikuljetusten häiriöttömyyttä. Merikuljetusten korvaaminen esimerkiksi rautatiekuljetuksin ei käytännössä ole mahdollista.

Ruotsiin tuotiin vuonna 2009 raakaöljyä 18,8 miljoonaa tonnia. Tästä määrästä Opec-maista tuotiin 2,4 miljoonaa tonnia, Venäjältä 7,1 miljoonaa tonnia ja Tanskasta, Norjasta ja Iso-Britanniasta 9,0 miljoonaa tonnia. Lisäksi Ruotsiin tuodaan öljyä pieniä määriä myös muista maista. Ruotsi vei öljyjalosteita vuonna 2009 lähes 4,4 miljoonaa tonnia. Venäjältä tuodun öljyn osuus oli 37,8 prosenttia eli yli kolmannes. Arvion mukaan myös Ruotsin riippuvuus Venäjältä tuodusta öljystä tulee kasvamaan.¹⁹⁴ Ruotsin viisi suurinta öljysatamaa kykenevät käsittelemään yli 48,8 miljoonaa tonnia nestebulkkia, mikä siis mahdollistaa Ruotsin öljyn vuosikulutuksen mukaisen tarpeen käsittelyn noin kolminkertaisesti. Ruotsilla on siis useita mahdollisia vaihtoehtoisia satamia raakaöljyn maahantuomiselle. Satamien kapasiteetti on kuitenkin epätasaisesti jakaantunut ja edellä mainitusta kapasiteetista 95 prosenttia sijaitsee Karlshamnin etelä- ja länsipuolella. Tästä johtuen Ruotsin intressit suojata omia merikuljetuksia painottuvat Etelä-Itämerelle ja erityisesti Tanskan salmien länsipuolelle.¹⁹⁵ Maakaasua kulutettiin Ruotsissa vuonna 2009 yhteensä 1,2 miljardia kuutiometriä. Määrä on vähäinen ja sen osuus kulutetusta energiasta on noin kaksi prosenttia.¹⁹⁶ Maakaasu tuotiin Ruotsiin pääosin Tanskasta ja pieniltä osin Saksasta. Saksasta tuotu kaasu lienee Saksan jälleenmyymää venäläistä kaasua, mutta Ruotsia ei voi pitää riippuvaisena venäläisestä maakaasusta.

Saksan öljynkulutus vuonna 2009 oli 113 miljoonaa tonnia. Tästä määrästä tuotiin Venäjältä noin 35 prosenttia. Tuonnin osuus Venäjältä on kasvussa ja vastaavasti Opec-maiden osuus on pienentymässä.¹⁹⁷ Venäjältä tuotava öljy toimitetaan pääosin Druzhba-putken kautta. Saksan suurimmat nestebulkkisatamat sijaitsevat Pohjanmerellä. Itämeren alueella olevia nestebulkkia käsitteleviä satamia ovat Rostock, Kiel ja Greiswald, joiden yhteenlaskettu kapasiteetti on vain 3,4 miljoonaa tonnia. Vertailun vuoksi todettakoon, että Pohjanmerellä sijaitsevia nestebulkkisatamia ovat muun muassa Wilhemshaven (35,7 miljoonaa tonnia) ja Hampuri (12,9 miljoonaa tonnia). Saksan riippuvuus Itämereen öljynkuljetustienä on siis pieni. Kaasun kulutus Saksassa vuonna 2009 oli yhteensä 78 miljardia kuutiometriä, josta

¹⁹⁴ Energiläget i siffror 2010, Energy in Sweden - facts and figures 2010, Statens Energimyndighet 2010, s. 30-31

¹⁹⁵ Österlund, Bo: Energiarippuvuudesta ja huoltovarmuudesta, Sotilasaikakauslehti, 5/2010

¹⁹⁶ Energiläget i siffror 2010, Energy in Sweden - facts and figures 2010, Statens Energimyndighet 2010, s. 10

¹⁹⁷ International Energy Agencies, luettavissa osoitteessa

https://www.iea.org/country/m_country.asp?COUNTRY_CODE=DE, luettu 27.1.2011

Venäjältä tuodun kaasun osuus on noin 35 prosenttia. Venäläisen kaasun osuuden ennustetaan kasvavan. Myös tämä merkitsee energiariippuvuuden kasvua.

Liettuan öljynkulutus vuonna 2009 oli 2,9 miljoonaa tonnia. Tämä määrä tuotiin kokonaisuudessaan Venäjältä. Liettualla on kyky raaka-öljyn jalostukseen ja Liettua onkin öljyjalosteiden nettoviejä.¹⁹⁸ Liettualla on kyky käsitellä nestebulkkia sekä Klaipedassa että Butingessa. Satamissa käsiteltiin öljyä ja öljytuotteita vuonna 2008 yhteensä yli 20 miljoonaa tonnia. Liettua on siis riippuvainen Venäjältä tuodusta öljystä, mutta öljytuonti ei ole riippuvainen merikuljetuksista. Sen sijaan Liettuan oman öljynjalostusteollisuuden tuotteiden jälleenmyynti edellyttää toimitusten suuntaamista Itämerelle. Liettua kulutti maakaasua vuonna 2009 yhteensä 2,8 miljardia kuutiometriä. Myös maakaasu tuotiin kokonaisuudessaan Venäjältä.

Itämeren asemaa Euroopan unionille voidaan tarkastella vuonna 2009 julkaistun non-paperin *EU Strategy for the Baltic Sea Region* näkökulmasta. Suomen antoi strategian valmisteluvaiheessa lausunnon, jonka mukaan Suomi painottaa Itämeren alueen ympäristöturvallisuuden lisäksi meriliikenteen turvallisuutta ja häiriöttömyyttä. Meriliikenteen turvallisuus sisältää merenkulun jatkuvuuden turvaamiseen sekä huoltovarmuuden ylläpitämisen. Suomen lausunto korostaa Itämeren aseman säilymistä energian kauttakulkureittinä. Strategian esipuheessa viitataan Suomen lausuntoon ja tavoitteisiin.¹⁹⁹ Itämeren aseman merkitys siis tunnustettiin Euroopan unionin piirissä. Suomen esittämä näkökanta muodostui pitkälti unionin kannaksi.

Tarkasteltaessa Euroopan unionia energiamarkkina-alueena ja sen riippuvuutta Itämeren kautta suunnattavista kuljetuksista voidaan tehdä kolme johtopäätöstä: (1) Euroopan unionin riippuvuus ulkomaisesta energiasta tulee nähtävillä olevassa tulevaisuudessa säilymään, (2) Itämeren asema strategisena merikuljetustienä tulee säilymään ja (3) Euroopan unionilla ei kuitenkaan ole yhteistä intressinimittäjää energiatoimitusten osalta. Euroopan unioni on riippuvainen Venäjältä toimitetusta öljystä ja maakaasusta. Kokonaisuudessaan noin kolmannes unionin käyttämästä energiasta on peräisin Venäjältä, ja tästä energiamäärästä noin

¹⁹⁸ International Energy Agencies, luettavissa osoitteessa

https://www.iea.org/stats/oildata.asp?COUNTRY_CODE=LT, luettu 27.1.2011

¹⁹⁹ EU:n Itämeri-strategian valmistelu: Suomen tavoitteet strategian painopisteiksi, Valtioneuvoston EU-sihteeristö 20.2.2008, EU-ministerivaliokunta 22.2.2008, Ulkoasiainministeriö, s. 3-6 ja EU Strategy for the Baltic Sea Region; Non-paper, 15.1.2009. Luettavissa osoitteessa <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=41019&GUID={09CF0BA9-11F9-47E7-BA40-29C029D7F184}>, luettu 23.6.2011

kolmannes kuljetetaan Itämeren kautta. Riippuvuus on keskinäisriippuvuutta. Toisaalta suuri riippuvuus, Itämeren ongelmattomuus ja laajat investoinnit tulevat kasvattamaan Itämeren kautta suunnattavien energiakuljetusten volyyymia. Kolmantena tekijänä pitää huomioida Itämeren alueen ja tutkimuksen kohdevaltioiden erilaiset intressit. Vaikka kaikkien maiden riippuvuutta venäläisestä energiasta voi pitää suurena, on maille vaikea löytää yhteisiä intressejä Itämeren kautta suunnattavien energiatoimitusten suojaamiseksi. Tätä korostavat suorat toimitukset ja kahdenväliset kauppasopimukset Venäjän kanssa.

3.6 Itämeri strategisena kuljetustienä klassisen geopolitiikan näkökulmasta

Itämeri strategisena kuljetustienä saa useita realismin mukaisia ulottuvuuksia, joista kaksi keskeisintä ovat valtioiden tarve turvata ensisijaisesti omat intressit sekä halu hakea suhteellista etua muihin valtioihin nähden. Omien etujen turvaaminen ohittaa Euroopan unionin sisäisen koheesion ja solidaarisuuden. Realismin näkökulmasta Itämeren asema strategisena kuljetustienä perustuu valtioiden väliseen voimatasapainoon. Tällöin Venäjän tuottama energia on Euroopan unionille elintärkeää ja vastaavasti unioni päämarkkina-alueena on Venäjälle erittäin merkittävä. Venäjän tekemät kahdenväliset sopimukset estävät Euroopan unionia nousemasta Venäjää uhkaavaksi mahdiksi ja Venäjä kykenee energia-aseella haastamaan unionin. Saksan sitominen venäläiseen energiaan tekee myös Saksan nousemisen haasteelliseksi. Toisaalta Saksa hallitsee Venäjälle keskeistä energiamarkkina-alueetta. Realismin näkökulmasta Euroopan unioni voidaan nähdä suurvaltojen muodostamana etupiirinä, joka toimii suurvaltojen etujen edistämiseksi.

Klassisen geopolitiikan näkökulmasta Itämeren asemaa voidaan pitää haasteellisena. Harlford Macinderin teorian mukaan Itämeren maantieteellinen sijainti liittyy erityisesti pienet rantavaltiot sekä manner- että merivaltion vaikutuspiiriin. Mannervaltiolle Itämeren hallitseminen on elinehto. Merivaltio puolestaan kokee Itämeren alueen välitilaksi, jolla ei ole suurta merkitystä ellei siitä muodostu merellisen valtion merivoimaa uhkaavaa keskittymää. Merivaltiolle Itämeren alue on siis toissijainen, ellei mannervaltio kykene luomaan sisämerelle huomattavaa merellistä voimaa. Toisaalta Itämeren asema tulee korostumaan pienevien energiavarojen kauttakulkureittinä, mikä lisää molempien osapuolien mielenkiintoa Itämerta kohtaan. Erityisesti tämä on nähtävissä 2020-luvun alkupuolella, jolloin Euroopan unionin oma energian tuotanto käytännössä ehtyy. Lisäksi voidaan olettaa, että Venäjän merkittävyyttä lisää muiden energiantuotantoalueiden potentiaalinen herkkyys epävakaudelle. Myös tämä kasvattaa Itämeren merkittävyyttä ja lisää täten merivaltion ja mannervaltion intressejä Itämeren aluetta kohtaan. Risteävät intressit lisäävät myös konfliktiherkkyttä.

Alfred Mahanin mukaan valtion merivoima koostuu edellisessä luvussa kuvatulla tavalla maantieteellisestä asemasta, fyysisestä muodosta, alueen laajuudesta, väestön määrästä, kansan luonteenlaadusta ja hallinnon kyvykkyydestä. Merivoiman kehittäminen toteutettiin laivastopolitiikan kautta. Mahan kuitenkin jakoi laivastopolitiikan toteuttamisen sodan ja rauhan aikaiseen politiikkaan. Rauhan aikana valtiolle on keskeistä kehittää taloutta ja tuotantoa ja erityisesti tukea elinkeinoelämän ja talouden myönteistä kehitystä riittävällä kaupallisella laivastolla. Kaupallisen merenkulun turvaksi ja epäsuorasti täten myös talouden kehittymiseksi tulee merivaltion kehittää myös sotalaivastoaan. Sodan aikana laivaston tulee turvata kaupallinen meriliikenne, koti- ja ulkomaiset satamat ja valtion elinkeinoelämän edellytykset.²⁰⁰ Mahanin näkemyksen mukaan laivastojen päätehtävä ei siis ole merellisen taistelun voittaminen, vaan merivaltion kansallisten toimintaedellytysten ylläpitäminen turvaamalla merenkulkua ja suojaamalla meriliikennettä.

Jon Sumida kuvaa Mahanin ajattelua teoksessaan *Inventing grand strategy and teaching command*. Sumida jakaa Mahanin ajattelun viiteen eri kategoriaan, jotka ovat poliittinen, poliittis-taloudellinen, hallinnollinen ja valtiollinen päätöksenteko, strategia ja ammatilliset tekijät. Keskeinen teesi Mahanin poliittis-taloudellisessa ajattelussa on ulkomaankaupan merkitys valtion talouden ylläpitäjänä. Ulkomaankauppaan puolestaan liittyy merten käyttö kuljetustienä, mikä mahdollistaa taloudellisen ja kaupallisen toimintavapauden ja täten kyvyn luoda ja ylläpitää omaa merivaltaa. Merivoiman tulee taas vastavuoroisesti kyetä suojaamaan meriyhteydet.²⁰¹ Tarkasteltaessa Itämeren asemaa strategisena kuljetustienä voidaan edellä mainitulla tavalla nähdä useita yhtymäkohtia Mahanin ajatteluun.

Euroopan unionin kannalta Itämeri tulee säilyttämään asemansa keskeisenä energian kuljetusväylänä. Tämä perustuu edellä esitettyyn päätelmään, jonka mukaan Euroopan unionin riippuvuus Venäjältä toimitetusta energiasta tulee nähtävillä olevassa tulevaisuudessa säilymään tai jopa kasvamaan. Itämeren kautta kuljetetaan yli kymmenesosa Venäjältä Eurooppaan viedystä energiasta. Itämeren kautta kulkevan energian suhteellinen osuus tulee kasvamaan. Tähän vaikuttavat erityisesti tehdyt investoinnit sekä Itämeren ongelmattomuus.

Suomen kannalta Itämeren merkitys muodostuu ulkomaankauppaan nojautuvan kansantalouden keskeisenä kuljetusväylänä. Suomen maantiede pakottaa toteuttamaan

²⁰⁰ Mahan, Alfred Taylor: *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783*, s. 28-29, 48, 82

pääosan ulkomaankaupasta merikuljetuksina, joiden osuus on noin 80 prosenttia kaikesta tuonnista ja viennistä. Suomi ja Suomen talous on riippuvainen venäläisestä energiasta, erityisesti öljystä. Suomi tuo kolme neljäsosaa kuluttamastaan raakaöljystä merikuljetuksina Venäjältä. Lisäksi merkittävää on Suomessa jalostetun raakaöljyn vienti, joka kuljetetaan lähes kokonaisuudessaan Itämeren kautta maailmanmarkkinoille. Suomi nojaa Itämereen ja on mahanlaisittain riippuvainen Itämerestä strategisena merikuljetustienä. Tästä johtuen Suomi sitoutuu turvaamaan oman kaupallisen toimintavapauden Itämerellä. Esimerkkinä tästä voidaan esittää itsenäisen jäänmurtolaivaston ylläpito sekä merivoimien kehittämisen painopisteet ja tehtäväkenttä.²⁰² Suomen intressit Itämeren alueella tulevat tulevaisuudessa säilymään korkeina.

Ruotsin kannalta Itämeri ei muodosta kaupallisesti keskeistä asemaa. Pääosa Ruotsin ulkomaan kaupasta voidaan suunnata Itämeren alueen ulkopuolisten satamien kautta. Itämeren kautta kuljetaan lähinnä vientimateriaali (puuta ja rautamalmia) Pohjois-Ruotsista sekä tuodaan kulutustavaraa Etelä- ja Keski-Ruotsin markkinoille. Sotilaallisesti Ruotsi ei ole osoittanut intressejä Itämeren alueen merenkulun turvaamiseen. Toisaalta Ruotsilla on esimerkiksi Suomeen nähden parempi sotilaallinen kyky meriyhteyksien turvaamiseen.²⁰³ Itämeri muodostaa Ruotsille turvallisuuspoliittisen ulottuvuuden. Kokonaisuudessaan Ruotsin intressit Itämeren alueella säilyvät ennallaan, mutta ne eivät painotu taloudellisten edellytysten turvaamiseen.

Saksan kannalta Itämeri ei muodosta maantieteellisesti tai taloudellisesti merkittävää asemaa. Saksan kannalta ulkomaan kaupan päämarkkina-alueet suuntautuvat läntiseen Keski-Eurooppaan sekä Kiinan ja Yhdysvaltoihin. Saksan vienti ja tuonti suuntautuvat lähes kokonaisuudessaan muita reittejä pitkin. Itämeren alueen satamakapasiteetti on alhainen, mikä korostaa Itämeren vähäistä merkitystä. Saksa on muiden Euroopan unionin jäsenmaiden tavoin riippuvainen venäläisestä energiasta, mutta energian toimitukset Saksaan eivät ole riippuvaisia Itämerestä. Rakenteilla oleva Nord Stream -kaasuputki tulee osin muuttamaan asetelmaa, mutta putken linjaus korostaa Saksan ja Venäjän kahdenvälisyyttä. Putken

²⁰¹ Sumida, Jon Tetsuro: *Inventing grand strategy and teaching command: the classic works of Alfred Thayer Mahan reconsidered*, Woodrow Wilson Center Press, Baltimore, Johns Hopkins University Press, Washington, D.C 1997, s. 6-7, 27

²⁰² Yksi merivoimien päätehtävistä on meriyhteyksien turvaaminen, ks. <http://www.puolustusvoimat.fi/merivoimat>, luettu 23.6.2011. Suomen kyky merikuljetusten suojaamiseen oman saaristoalueen ulkopuolella on rajoitettu, mikä johtuu erityisesti sukellusveneen puutteesta ja pinta-alusten heikosta sukellusveneen torjuntakyvystä.

²⁰³ Puolustusvoimien rakennemuutoksesta huolimatta Ruotsi ylläpitää viiden aluksen sukellusvenelaivaston sekä valmistautuu ottamaan yhteensä viisi Visby-luokan korvettia operatiiviseen käyttöön vuoteen 2015 mennessä.

valmistuttua kyetään kahdessa rinnakkaisessa putkilinjassa kuljettamaan 55 miljardia kuutiometriä maakaasua, mikä on noin 70 prosenttia Saksaan vuonna 2009 tuodun kaasun määrästä. Tästä seuraa, että Saksan nykyisellään vähäiset intressit Itämeren alueella tulevat nousemaan. Saksalla on myös erittäin hyvä kyky omien intressien sotilaalliseen turvaamiseen Itämeren alueella.

Liettuan maantieteellisesti ja taloudellisesti keskeisimmät alueet sijaitsevat maan keski- ja eteläosissa. Pääosa maan ulkomaankaupasta kuljetetaan mantereen kautta. Energian tuonnin suhteen Liettua on kokonaan riippuvainen venäläisestä energiasta. Itämeren merkitys muodostuu Liettuan viennin kauttakulkureittinä, josta noin puolet kuljetetaan Itämeren kautta. Öljyjaloitteet muodostavat viennin arvosta merkittävän osan. Sotilaallisella kapasiteetillaan Liettua ei kykene turvaamaan merellisiä intressejään, mistä johtuen Liettua haluaa jatkossakin Naton osoittavan intressejä Itämerta kohtaan. Liettuan intressit Itämerta kohtaan tulevat säilymään ennallaan.

Venäjän kannalta Itämeren turvaaminen merikuljetustienä on erittäin ajankohtaista. Venäjän talous pohjautuu energian vientiin, ja energiakuljetukset on sidottu merikuljetuksiin. Vallitsevan politiikan mukaisesti Venäjä ei halua toimia yhteistyössä naapurivaltioiden kanssa, vaan pyrkii toteuttamaan laajatkin hankkeet itsenäisesti. Tähän viittaa myös selkeä tahto luopua transitioliikenteestä. Venäjä kokee lännen uhkaavana ja yleisesti ajatellaan lännen pyrkivän yksipuoleisesti riistämään Venäjän resursseja ja luonnonvaroja. Venäjä haluaa olla energiakaupassa merkittävä toimija, joka vaikuttaa omalla toiminnallaan maailmanmarkkinoihin Opecin ja muiden suurien öljyntuottajien rinnalla. Energiakuljetuksissakin Venäjä haluaa olla itsenäinen toimija ja riippumaton toimija. Mustanmeren ja Itämeren lisäksi Venäjällä on halu lisätä energiakuljetuksia Kuolan alueen satamien kautta.²⁰⁴ Itämeren geopoliittiseen asemaan vaikuttaa myös Nord Stream - kaasuputki, joka sitoo Venäjän ja Saksan entistä tiiviimmin toisiinsa. Kaasuputkella ja sen seurannaisvaikutuksilla on myös voimakas geopoliittinen ja sotilaallinen ulottuvuus. Tähän viittaa muun muassa Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisussa esitetty arvio, jonka mukaan Venäjän asevoimien aktiviteetti tulee kasvamaan myös Suomenlahdella. Erityisesti aktiivisuuden lisääntymiseen vaikuttavat Suomenlahden öljyterminaalien ja kaasuputken suojaaminen. Lisäksi asiakirjassa esitetään arvio, jonka mukaan Venäjä saattaa esittää konsultaatiota yhteisten harjoitusten toimeenpanemiseksi. Harjoituksen aiheena voisi olla

²⁰⁴ Juntunen, Alpo: Itään vai länteen? Venäjän vaihtoehdot, Gummerus kustannus Oy, Ajatus Kirjat, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003, s. 64, 106-109

esimerkiksi kaasuputkeen kohdistavan terrorismin torjunta.²⁰⁵ Sotilaallisen aktiivisuuden lisääntyminen kuvaa suoraan alueen merkittävyyden kasvua.

Venäjän kannalta Itämeri on merenkulullisesti ja liikenteellisesti haastava alue, mutta alueelle tehdyt laajat investoinnit ja erityisesti edullinen maantieteellinen asema tulevat säilyttämään Itämeren merkityksen energiakuljetusten väylänä. Tämä aiheuttaa Venäjälle tarpeen turvata meriyhteydet ja suojata meriliikennettä Itämerellä. Suojaamisessa on keskeistä kyetä vaikuttamaan Mahanin kuvaamiin kriittisiin kapeikkoalueisiin. Suomenlahden kapeus ja energiakuljetusten suuntautuminen Suomenlahden pohjukasta Pohjois-Itämerelle lisää Venäjän tarvetta sotilaallisen vaikutusvallan ja läsnäolon lisäämiseen. Toisaalta edellä mainitut kapeikot myös rajoittavat Itämeren laivaston toimintavapautta. Itämeren sotilaallista merkittävyyttä lisää myös sijainti läntisen voimaryhmän merellisenä sivusta Venäjän ydinalueiden, suurimpien kaupunkien ja taloudellisen keskuksen lähistöllä. Venäjä on kuitenkin omalla asevoimien kehittämisellä ja muissa maissa toteutetuista asevoimien supistuksista johtuen kyennyt ylläpitämään sotilaallisen ylivoiman Itämeren alueella.

Venäjän toiminnassa korostuu myös hallinnon poliittinen ohjaus, jolla luodaan edellytyksiä merellisen toimintakyvyn ylläpitämiseen. Mielenkiintoista on tarkastella Nord Stream - kaasuputken asemaa mahaninlaisessa ajattelussa. Taktisella tarkastelutasolla kaasuputken suojaaminen tulee toteuttaa uudessa ulottuvuudessa, mutta kokonaisuudessaan se voidaan liittää olennaisena osana merien käyttöön kuljetustienä. Venäjällä on siis strateginen tarve turvata oma merellinen toimintavapaus ja meriliikenne. Mahanilaisittain katsottuna Venäjä voimakkaana mannervaltana vahvistaa oma merivoimaansa ja vahvistamisen osalta luontainen suunta on edellä kuvatulla tavalla Itämeri. Venäjän merellisen vaikutusvallan vahvistuminen puolestaan poistaa Itämeren aseman ”merkityksettömänä välitulana”.

4 TUTKIMUSAINEISTO JA SEN ANALYSOINTI

4.1 Tutkimuksen empiirisen aineiston hankinta

Tutkimuksen empiirisenä aineistona käytettiin Venäjällä, Ruotsissa ja Suomessa julkaistua uutisaineistoa. Uutisaineistoksi rajattiin painetut sanomalehdet, internetissä julkaistavat verkkosanomalehdet sekä edellä mainittuja medioita seuraavat uutisseurantapalvelut tai niille

²⁰⁵ Kuusi, Osmo, Smith, Hanna ja Tiihonen, Paula (toim.) Venäjä 2017: kolme skenaariota, s. 30-31

tietoja tuottavat uutistoimistot. Venäläisen aineiston osalta tutkimusaineisto rajattiin ainoastaan englanninkieliseen aineistoon, mikä mahdollisti aineistoon perehtymisen sekä tekstin yhdenmukaisen ja luotettavan analysoinnin. Ruotsalaisen ja suomalaisen uutisaineiston osalta tutkimuksessa käytettiin alkuperäiskielistä aineistoa.

Tutkimuksen empiirisen aineiston hankintaa suoritettiin kolmen eri tietokannan avulla. Tutkimussuunnitelman mukaisesti tarkoituksena oli käyttää globaalia LexisNexis-tietokantaa, jonka käyttö olisi mahdollistanut hakujen tekemisen vain yhdestä tietokannasta. Lisäksi vain yhden tietokannan käyttäminen olisi taannut täysin identtisten hakusanojen ja -ehtojen käyttämisen. LexisNexis-tietokannan käyttäminen ei kuitenkaan tutkimuksen kannalta ollut tarkoituksenmukaista Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston irtisanottua tietokannan lisenssin.²⁰⁶ Tästä syystä johtuen tutkimuksen empiirisen aineiston haussa päädyttiin erillisten tietokantojen käyttämiseen.

Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa suoritettiin useita koehakuja eri tietokantaohjelmistoilla ja tietokannoissa. Koehakujen tarkoituksena oli selvittää tietokantojen soveltuvuutta tutkimuksen tiedonhakuun sekä määrittää tutkimuksessa käytettävät tietokannat. Lisäksi koehakujen tarkoituksena oli määrittellä keskeisimmät sanaparit ja hakukriteerit. Erityisesti pyrittiin löytämään tutkimuksen kannalta merkityksettömät hakusanat ja hakusanat, jotka tuottavat tutkimuksen kannalta aiheetonta aineistoa. Koehakujen tavoitteena oli (1) määrittää tutkimuksen kannalta parhaiten soveltuvat tietokannat varsinaisten hakujen suorittamista varten, (2) laatia hakua palveleva käsitekartta sekä (3) määrittää tarkoituksenmukaiset ja riittävän validiteetin omaavat hakusanat. Lisäksi koehakujen aikana määritettiin tarvittava hakukriteeristö eli haun ehdot ja ajalliset rajaukset.

Alustavat koehaut tehtiin Ebsco- ja PressDisplay-tietokantaohjelmistoilla sekä Intergrum-, Mediearkivet- ja ePress-tietokannoissa. Ebsco-tietokantaohjelmisto käsittää useita eri tavoin ryhmitettyjä tietokantoja, jotka painottuvat julkaisun mukaan jaoteltuna esimerkiksi tieteellisiin julkaisuihin tai aikakauslehdistöä sisältäviin tietokantoihin tai sisällön mukaan ryhmiteltyihin tietokantoihin. Haut tehtiin Ebscon Academic Search Elite -tietokannassa, joka taltio englanninkielistä lehdistöä kokotekstiartikkeleina sekä referaatteja artikkeleista, valokuvia, karttoja ja muuta aineistoa. Hakujen tuloksena todettiin, että Ebscon hakutoimintojen ja rajausehtojen käyttö tukee tutkimukseen liittyvän aineiston hakua hyvin,

²⁰⁶ LexisNexis-tietokannan käyttö olisi ollut mahdollista Eduskunnan kirjastossa, mutta sen käyttö kaikille Eduskunnan ulkopuolisille asiakkaille on maksullista. Hinta muodostuu hakujen tuottamien osumien perusteella, joten käytön hintaa oli mahdoton arvioida.

mutta taltioitu kokotekstiaineisto on pääosin aikakauslehdistä, eikä se edusta kattavasti sanoma- tai uutislehtiä. Täten Ebscon Academic Search Elite -tietokannasta on saatavissa vain vähäinen määrä tutkimuksellisesti merkittävää aineistoa ja sen käyttöä ei ollut mielekästä jatkaa. Ebscon muut tietokannat, kuten esimerkiksi GreenFile, todettiin jo ennen koehakuja käyttöarvoltaan vähäisiksi ja niiden käyttöä ei jatkettu.

PressDisplay on noin 800:aa eri sanomalehteä seuraava tietokanta, joka taltioi lehdet näköisversioina. Alustavien koehakujen perusteella kuitenkin todettiin, että hakutoiminnot ovat rajallisia ja hakuehtojen asettaminen on vaikeaa. Lisäksi todettiin, että tietokanta taltioi vain kolmen edellisen kuukauden numerot, mikä ei mahdollistanut PressDisplayn käyttöä tässä tutkimuksessa.

Intergrum on venäläistä lehdistöä ja uutismediaa seuraava tietokanta, johon päivitetään säännöllisesti yli 6000 lähdeä. Moskovassa julkaistavan valtakunnallisen lehdistön lisäksi aineisto käsittää yli 1500 paikallislehteä. Intergrumin käyttöä helpottaa englanninkielinen käyttöliittymä sekä käännöstoiminto. Venäjänkielisen aineiston lisäksi tietokannassa on myös englanninkielistä aineistoa. Alustavien koehakujen perusteella Intergrumin hakutoiminnot ja hakuehtojen rajaaminen todettiin erittäin toimiviksi. Kokonaisuudessaan Intergrum-tietokanta todettiin käyttöarvoltaan hyväksi ja sen käyttöä päätettiin jatkaa.

Mediearkivet on Ruotsin suurin ruotsin- ja norjankielistä lehdistöä ja uutisaineistoa taltioiva tietokanta. Artikkelit ovat kokotekstiartikkeleita ja aineisto käsittää yli 300 ruotsalaista sanoma- ja aikakauslehteä. Alustavien hakujen perusteella myös Mediearkivet todettiin käyttöarvoltaan hyväksi ja sen käyttöä päätettiin jatkaa.

ePress-tietokanta sisältää noin 75 Suomessa julkaistavaa paikallis- ja maakuntalehteä. Lehdet ovat tietokannassa näköispainoksina. Alustavien hakujen perusteella todettiin, että tietokannan käyttöä rajoittavat puutteelliset hakutoiminnot sekä lähdeaineiston paikallisuus. Lisäksi todettiin, että tietokanta taltioi PressDisplayn tapaan vain kolmen edellisen kuukauden numerot, mikä ei mahdollistanut myöskään ePress-tietokannan käyttöä tässä tutkimuksessa. Suomalaisen aineiston osalta laadittiin erillinen koehaku ARKiSTO-tietokannassa, mikä on Helsingin Sanomien, Ilta-Sanomien, Taloussanomien ja Esmerk-uutisseurantapalvelun yhteinen arkisto, jonne on taltioitu yli 2,5 miljoonaa uutisartikkelia vuodesta 1990 lähtien. Esmerk-uutisseurantapalvelu seuraa edellä mainittujen lehtien lisäksi yli 300 muuta lähdeä. Lisäksi Esmerk kääntää, referoi ja toimittaa uutisia suomeksi. Tietokannan käyttöä rajoittaa

haetun aineiston puutteelliset tallennusominaisuudet, mutta kokonaisuudessaan se todettiin käyttöarvoltaan hyväksi ja sen käyttöä päätettiin jatkaa.

Aineistokartan laatimista varten suoritettiin Integrum ja Mediearkivet tietokannoista useita koehakuja eri sanoilla ja sanapareilla. Nomologisen määrittelyn lisäksi pyrittiin valikoimaan tutkimuksen kannalta merkityksellisin sana tai sanapari, jota käytettäisiin haun rajausehtona. Hakuja suoritettiin muun muassa sanoilla ”Baltic Sea”, ”energy”, ”pipeline”, ”gas pipeline”, ”Nord Stream” sekä yhdistämällä näihin hakuihin sanoja ”Finland”, ”Sweden”, ”Germany”, ”Lithuania” sekä ”Russia”. Mediearkivetissa laadittiin koehakuja vastaavilla ruotsinkielisillä sanapareilla. Haut rajattiin tutkimuksen ajallisen rajauksen mukaisesti 1.1.2005-31.12.2009 väliselle ajanjaksolle. Luotettavuuden lisäämiseksi koehakujen aikana tehtiin myös hakuja, jossa ajallisena rajauksena oli yksi vuosi.

Eri sanaparien käyttäminen tuotti tietokannoissa vaihtelevan määrän aineistoa. Erityisesti sana ”pipeline” ja sanapari ”gas pipeline” yhdistettynä sanapariin ”Baltic Sea” tuotti runsaasti tutkimuksen kannalta merkityksentöntä aineistoa. Useat kaasuputkeen liittyvät viittaukset liittyivät Nabucco tai South Stream -kaasuputkiin. Myös haku pelkän ”Baltic Sea” sanaparin perusteella tuotti runsaasti tutkimusasetelman ulkopuolista tietoa, joka liittyi esimerkiksi Itämeren saastumiseen tai ympäristön tilaan. Lisäksi valtioiden nimien käyttäminen hakuena ainoastaan lisäsi tutkimusasetelman ulkopuolisen aineiston määrää. Tyypillistä tällöin oli, että hakuohjelma tuotti aineistoa esimerkiksi Venäjältä, mutta artikkeli ei tästä huolimatta liittynyt tutkimuksen aiheeseen. Hakusanan ”energy” käyttäminen viittasi usein energian maailmanmarkkinoihin ja energian hinnan vaihteluihin. Yhdistämällä hakusana ”energy” sanapariin ”Baltic Sea” saatiin vain joitain kymmeniä osumia. Sanapari ”Nord Stream” tuotti koehakujen aikana tutkimuksellisesti mielenkiintoisia artikkeleita. Lisäksi kyseisen sanaparin käyttö ohjasi hakutuloksia ja tuotti yleensä useita satoja osumia.

Koehakujen tuloksena päädyttiin hakusanoina varsinaisessa tietokantahaussa käyttämään sanapareja ”Baltic Sea” ja ”Nord Stream”. Tietokantahakujen tavoitteena oli luoda noin 500-600 artikkelin empiirinen aineisto, mikä olisi sekä tutkimuksen käytännön toteuttamisen että luotettavuuden kannalta soveltuva määrä. Tutkimuksellisen aineiston käytettävyyden lisäämiseksi sekä tutkimuksen kannalta soveltuvan kokoisen aineiston saamiseksi haku rajattiin välille 1.1.2005-31.12.2009. Perusteena ajalliseen rajaukseen oli myös kaasuputkihankkeen rakennusaikataulu, Nord Stream AG-yhtiön perustaminen sekä lupaprosessin toteuttaminen. Hakuena oli, että molempien sanaparien tuli esiintyä

aineistossa. Koehakujen perusteella oletettiin, että kustakin tietokannasta saadaan kyseisillä hakuehdoilla useita satoja osumia. Tästä syystä johtuen päädyttiin edelleen Intergrum ja Mediarkivet -tietokannoissa rajaamaan haku koskemaan vain tiettyjä sanomalehtiä. ARKiSTO-tietokannassa kyseistä rajausta ei tehty.

Intergrum-tietokannasta valikoitiin kolme eri sanomalehteä, jotka olivat valtakunnalliset The Moscow Times ja The New Times²⁰⁷ sekä paikallislehdistä The St. Petersburg Times. Aineistoa täydennettiin ITAR-TASS -tietotoimiston tuottamalla uutisaineistolla ja Pravda.ru verkkolehdeillä. Mediarkivet-tietokannasta valikoitiin neljä sanomalehteä, jotka olivat valtakunnalliset Svenska Dagbladet sekä Dagens Industri sekä paikallislehdistä Göteborg Posten ja Gotlands Tidningar. Göteborg Postenin valintaa puoltaa lehden suuri levikki sekä asema Ruotsin toiseksi suurimpana lehtenä. Gotlantilaisen paikallislehden käyttöä puoltaa vastaavasti Gotlannin turvallisuuspoliittinen asema sekä kaasuputken rakentamisen aikainen erityisasema.²⁰⁸ ARKiSTO-tietokantaa käytettiin kokonaisuudessaan, mutta aineiston käsittelyn helpottamiseksi haun yhteydessä rajattiin mielipidekirjoitukset haun ulkopuolelle. Lopulliset hakuehdot toteutettiin koehakujen tulosten perusteella. Käytetyt hakuehdot olivat identtiset viimeiseen koehakuun verrattuna. Varsinaiset tietokantahaut suoritettiin maaliskuuhun 2011.

²⁰⁷ The New Times on suora käännös venäjänkielisestä "Novoje Vremja" -lehdestä, jonka aineistoa on Intergrumin hakemistossa 14.1.2008 alkaen.

²⁰⁸ Gotlannissa ilmestyy myös Gotlands Allehanda, jota olisi voinut käyttää valitun Gotlands Tidningarin sijasta. Ks. esimerkiksi <http://www.ts.se/Mediefakta>. Molempien lehtien uutisaineisto on tekijän hallussa.

Käytetyllä hakusanayhdistelmällä ja aikarajauksella Intergrum-tietokanta tuotti yhteensä 294 osumaa, joiden jakaantuminen on esitetty oheisessa taulukossa.

LÄHDE	OSUMIEN LUKUMÄÄRÄ	KUVAUS
The Moscow Times	23	Valtakunnallinen, päivittäin ilmestyvä englanninkielinen sanomalehti, jonka levikki on noin 35 000. Lehti on riippumaton ja se on pääosin suunnattu Venäjällä asuville ulkomaalaisille sekä turisteille. Lehden internet-sivustoilla on noin 20 000 päivittäistä kävijää.
The New Times	0	Valtakunnallinen, viikoittain ilmestyvä venäjänkielinen sanomalehti.
The St. Petersburg Times	26	Paikallinen, viikoittain Pietarissa ilmestyvä englanninkielinen sanomalehti.
ITAR-TASS	240	The Information Telegraph Agency of Russia (Информационное телеграфное агентство России, Informationsnoye telegrafnoye agentstvo Rossii), Moskovassa sijaitseva Venäjän suurin tietotoimisto, joka julkaisee uutisia kuudella eri kielellä.
Pravda.ru	5	Venäläinen verkkosanomalehti, joka toimitetaan myös englanniksi.
YHTEENSÄ	294	

Taulukko 3. Hakutulokset Intergrum-tietokannassa

Mediarkivet-tietokanta tuotti yhteensä 311 osumaa, joiden jakaantuminen on esitetty oheisessa taulukossa.

LÄHDE	OSUMIEN LUKUMÄÄRÄ	KUVAUS
Svenska Dagbladet	110	Valtakunnallinen, päivittäin ilmestyvä sanomalehti, jonka levikki on noin 192 000 (vuonna 2010). Lehti on riippumaton, mutta sitä pidetään konservatiivisena
Göteborgs Posten	36	Paikallinen, päivittäin Göteborgissa ilmestyvä sanomalehti, jonka levikki on noin 228 200 (vuonna 2010).
Gotlands Tidningar	142	Paikallinen, kuusi kertaa viikossa Visbyssä ilmestyvä sanomalehti, jonka levikki on 12 100 (vuonna 2010).
Dagens Industri	23	Valtakunnallinen, kuusi kertaa viikossa ilmestymä sanomalehti, jonka levikki on noin 101 700 (vuonna 2010). Lehti painottuu taloudellisiin asiakokonaisuuksiin.
YHTEENSÄ	311	

Taulukko 4.²⁰⁹ Hakutulokset Mediarkivet-tietokannassa.

²⁰⁹ Sanomalehtien levikkiedot lähteestä <http://www.ts.se/Mediefakta/Index.aspx>, luettu 4.5.2011

ARKiSTO-tietokanta tuotti yhteensä 327 osumaa, joiden jakaantuminen on esitetty oheisessa taulukossa.

LÄHDE	OSUMIEN LUKUMÄÄRÄ	KUVAUS
Helsingin Sanomat	182	Valtakunnallinen, päivittäin ilmestyvä sanomalehti, jonka levikki on 397 838 (vuonna 2009). Lehti on riippumaton.
Taloussanomat	44	Valtakunnallinen, kuusi kertaa viikossa ilmestynyt sanomalehti, jonka viimeinen painettu numero julkaistiin 28.12.2007. Nykyisellään lehti on vain internetissä julkaistava verkko-sanomalehti.
Ilta-Sanomat	11	Valtakunnallinen, kuusi kertaa viikossa ilmestyvä sanomalehti, jonka levikki on 152 948 (vuonna 2009).
Esmerk	90	Sanoma Oy:n omistama uutisiseurantapalvelu, joka seuraa, kääntää ja toimittaa uutisia yli 300 lähteestä.
YHTEENSÄ	327	

Taulukko 5.²¹⁰ Hakutulokset ARKiSTO-tietokannassa.

4.2 Empiirisen aineiston luokittelu ja diskurssianalyysi

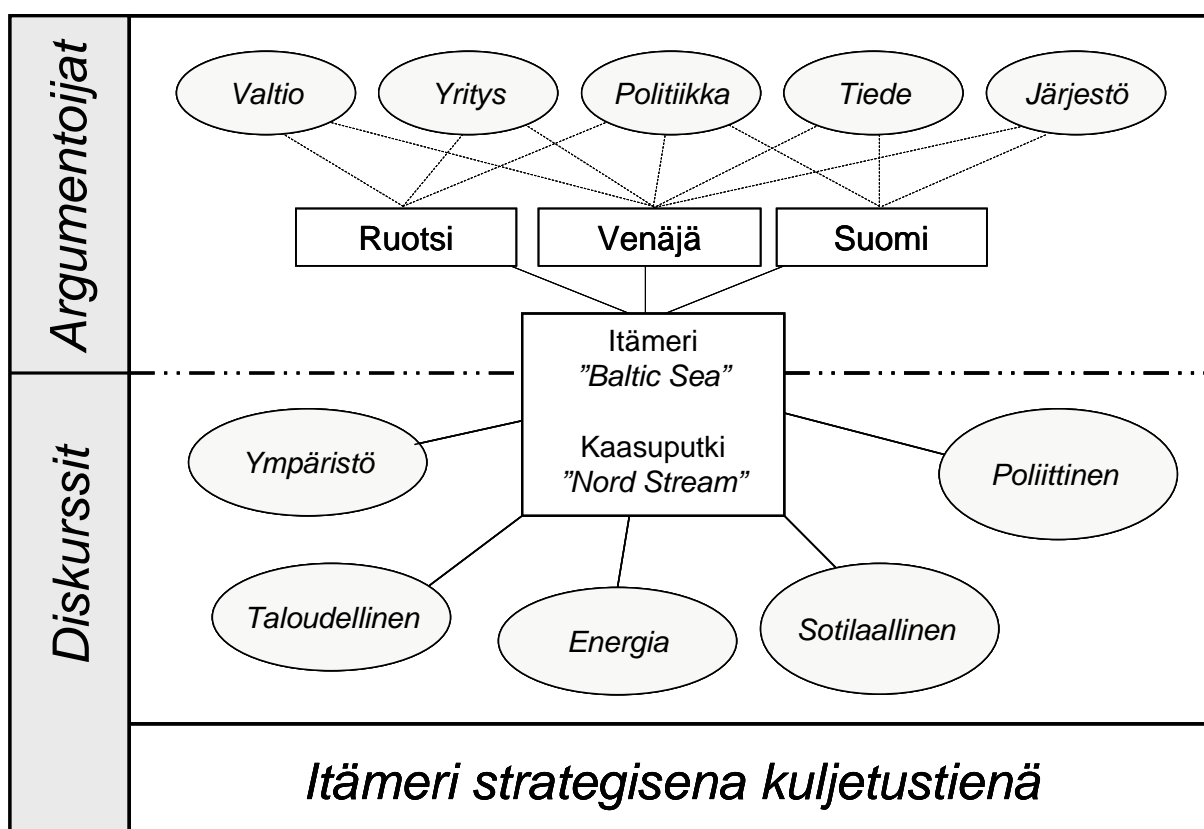
Empiirinen aineisto käsitti kokonaisuudessaan 932 uutisartikkelia, joista tunnistettiin tutkimusasetelmaan sisältyviksi yhteensä 665 artikkelia (71,3 prosenttia). Määrää voidaan pitää tutkimuksellisesti riittävänä. Tutkimusasetelman ulkopuolisina artikkeleina hylättiin yhteensä 267 artikkelia (28,7 prosenttia). Tällöin tyypillistä oli, että käytetyistä hakusanoista huolimatta uutinen ei käsitellyt tutkimuksen aihetta. Lisäksi joissakin tapauksissa argumentoijaa ja argumentoinnin kohdetta eli artikkelin muodostamaa merkitystä ei kyetty tunnistamaan. Tietokantahaut tuottivat joistakin artikkelista useita osumia, jolloin toistuvat artikkelit hylättiin. Artikkelit hylättiin myös, mikäli kyseessä oli kolumni, toimittajan kommentti tai yksittäisen henkilön mielipidekirjoitus. Mielipidekirjoitukset hyväksyttiin niissä tapauksissa, joissa kirjoittaja kyettiin tunnistamaan ja luokittelemaan argumentoijaksi. Lisäksi sanomalehtien pääkirjoitukset pääosin hyväksyttiin, sillä pääkirjoitus edustaa lehden virallista kantaa ja argumentoija on täten tunnistettavissa. Lisäksi pääkirjoitukset vaikuttavat voimakkaasti lukijoiden käsityksiin ja muokkaavat täten osaltaan syntyviä merkityksiä.

Venäläisestä uutisaineistosta hylättiin 59 artikkelia (20,1 prosenttia), ruotsalaisesta aineistosta 110 artikkelia (35,4 prosenttia) ja suomalaisesta aineistosta 98 artikkelia (30,0 prosenttia). Venäläisen aineiston osalta tyypillisin hylkäämisen syy oli ITAR-TASS:n aineistoon sisältyvät

²¹⁰ Sanomalehtien levikkitiedot lähteestä <http://www.sanomalehdet.fi/index.phtml?s=115>, luettu 4.5.2011

uutisartikkeleiden viikoittaiset koosteet, mikä aiheutti artikkelien toistoa. Ruotsalaisen ja suomalaisen aineiston osalta tyypillisin hylkäämisen syy oli aineistoon sisältyneet lukuisat mielipidekirjoitukset ja kolumnit. Suomalaisen aineiston osalta päällekkäisyyttä aiheutti myös Esmerk- uutispalvelun tuottamat koosteet.

Aineiston käsittelyä varten laadittiin nomologinen aineistokartta, jonka mukaan aineisto kyettiin käsittelemään ja ryhmittelemään, ja joka mahdollisti aineiston luokittelun perusteella merkityksien muodostamisen diskurssianalyysinä. Aineistokartta laadittiin koehakujen aikana saatujen tulosten perusteella ennen varsinaisen empiirisen aineiston käsittelyä. Aineistokarttaan tunnistettiin viisi argumentoijaa ja viisi argumentoinnin kohdetta. Argumentoijat nimettiin valtioksi, yritykseksi, politiikaksi, tieteeksi sekä järjestöksi. Argumentoinnin kohteet jaettiin vastaavasti ympäristöön, talouteen ja energiaan liittyvään argumentointiin sekä sotilaalliseen ja poliittiseen argumentointiin kuvan 7 mukaisesti.

Kuva 7. Aineistokartta.

Aineiston käsittelyn aikana aineisto luokiteltiin ja ryhmiteltiin aineistokartan mukaisesti. Periaatteena oli, että kustakin uutisartikkelista tunnistettiin taho, joka argumentoi sekä aihe, mitä argumentointi koskee. Argumentoijia olivat edellä esitetyn aineistokartan mukaisesti valtio, yritys, politiikka, tiede ja järjestö. Argumentoinnin kohteet eli diskurssit luokiteltiin

vastaavasti ympäristöön, talouteen ja energiaan liittyvään tai sotilaalliseen ja poliittiseen argumentointiin.

Valtiolliseksi argumentoijaksi tunnistettiin valtion päämiehen, hallituksen tai virkaatekevän ministerin kannanotot ja lausunnot. Valtiolliseksi argumentoijaksi luokiteltiin myös tapaukset, joissa argumentoijana mainittiin valtio tai pääkaupunki. Lisäksi viranomaisten ja ministeriöiden virkamiesten lausumat luokiteltiin valtiolliseksi argumentoinniksi. Tämän johdosta esimerkiksi suomalaisessa aineistossa esiintyneen ympäristöministeriön neuvottelevan virkamiehen yleisönosastolla esiintynyt vastine luokiteltiin valtiolliseksi argumentiksi.

Yritykseen liittyväksi argumentoijaksi käsitettiin tapaukset, joissa argumentoijana oli Gazpromin, Nord Streamin tai yrityksen konsortion edustaja. Lisäksi konsultteina ja neuvonantajina toimivien entisten poliitikkojen kannanotot ja lausunnot luokiteltiin yrityksen argumentoinniksi. Neuvonantajista aktiivisesti julkisuudessa esiintyvät Suomen entinen pääministeri Paavo Lipponen sekä Saksan entinen liittokansleri Gerhard Schröder. Viimeksi mainitun merkittävyyttä korostaa asema Nord Stream AG:n osakaskomitean puheenjohtajana.

Poliittisiksi argumentoijiksi tunnistettiin muut poliittiset toimijat kuin valtion edustajat. Tällöin esimerkiksi opposition sekä paikallis- ja kunnallispoliittiset argumentoijat luokiteltiin poliittisiksi argumentoijiksi. Lisäksi Euroopan unionin toimielinten edustajat sekä parlamentin jäsenet tunnistettiin poliittisiksi argumentoijiksi. Poliittisiksi argumentoijiksi tunnistettiin myös sellaiset mielipidekirjoitukset, joissa kirjoittaja esiintyi poliittisessa asemassa.

Tiedettä edustaviksi argumentoijiksi tunnistettiin yliopistojen, korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten edustajien sekä tutkijoina esiintyneiden yksityishenkilöiden lausunnot. Tiedeyhteisöön kuuluviksi tunnistettiin myös analyytikot sekä sellaiset mielipidekirjoitukset, joissa kirjoittaja esiintyi akateemisella statuksella.

Järjestöjä edustaviksi argumentoijiksi tunnistettiin rekisteröityjen yhdistysten ja järjestöjen edustajat. Lisäksi järjestökategoriaan luokiteltiin sanomalehtien pääkirjoitukset.

Ympäristöön liittyviksi diskursseiksi tunnistettiin Itämeren tilaan ja putken rakentamisvaikutusten arviointiin liittyvät artikkelit. Myös ympäristön suojeluun liittyneet artikkelit luokiteltiin ympäristödiskursseiksi.

Talouteen liittyviksi diskursseiksi käsitettiin kaasuputken rakentamisen taloudelliseen vaikuttavuuteen liittyvät lausunnot. Lisäksi kaupallinen sekä kaasuputkihankkeen rakentamiseen ja rakentamisaikatauluun liittyvä uutisointi luokiteltiin taloudelliseksi argumentoinniksi.

Energiaan liittyviksi diskursseiksi tunnistettiin yleisesti energiatalouteen, energian käyttöön ja eri energiamuotoihin liittyvät argumentit. Luokittelun mukaan diskurssin tuli olla siis yleisesti energian käsitteeseen liittyvä, jolloin kaasuputkeen liittyvät diskurssit luokiteltiin taloudellisiksi diskursseiksi. Tämä vähensi energiakategorian alle luokiteltujen diskurssien määrää.

Sotilaallisia diskursseja olivat kaasuputken suojaamiseen liittyvät arviot sekä diskurssit sotilaallisesta aktiviteetista ja harjoituksista. Lisäksi merimiinojen ja -löydösten raivaamiseen sekä alueloukkauksiin liittyvät artikkelit luokiteltiin sotilaallisiksi diskursseiksi.

Poliittisia diskursseja olivat kaasuputkeen liittyvät kiistanalaiset diskurssit, jolloin kaasuputkelle ei muodostunut minkään edellä mainitun kategorian mukaista merkitystä. Lisäksi poliittisiksi diskursseiksi määriteltiin turvallisuuspoliittiset ulottuvuudet, mikä osaltaan vähensi sotilaallisten diskurssien määrää.

4.3 Itämeren kaasuputken saamat merkitykset

Tutkimusaineisto tuotti useita erilaisia merkityksiä Itämeren kaasuputkelle. Tutkimusaineistosta kyettiin myös tunnistamaan kymmeniä eri argumentoijia. Aineistosta muodostuneet merkitykset sekä argumentoijat luokiteltiin edellä esitetyn aineistokartan mukaisesti.

Eniten merkityksiä muodostui poliittisista diskursseista, joiksi tunnistettiin lähes 40 prosenttia kaikista hyväksytyjen uutisartikkeleiden muodostamista merkityksistä. Toiseksi eniten merkityksiä muodostui ympäristöön ja taloudellisiin tekijöihin liittyvistä diskursseista. Ympäristöön liittyvät diskurssit muodostivat 22,7 prosenttia ja talouteen liittyvät diskurssit 25,3 prosenttia kaikista merkityksistä.

Vähiten merkityksiä muodostui energiaan liittyvistä diskursseista sekä sotilaallisista diskursseista. Energiaan liittyvät diskurssit muodostivat 8,6 prosenttia tunnistetuista

merkityksistä. Tämä selittynee sillä, että empiirisen aineiston haku kohdistui ensisijaisesti Nord Stream -hankkeeseen, jolloin energiaa yleisellä tasolla käsitelleet uutisartikkelit jouduttiin hylkäämään. Hyväksytyjä merkityksiä muodostui erityisesti Nord Stream -hankkeen valmisteluvaiheessa käytyihin diskursseihin, joissa pyrittiin perustelemaan hankkeen merkitystä eurooppalaiselle energiavarmuudelle. Sotilaalliset diskurssit muodostivat 4,2 prosenttia kaikista merkityksistä. Itämeren kaasuputken saama merkitys sotilaalliselta kannalta oli vähäinen, useimmiten sotilaalliseksi tunnistettu merkitys liittyi epäsuorasti sotilaalliseen toimintaan, kuten merimiinojen raivaamiseen putken rakentamisvaiheessa.

Merkityksien muodostuminen vaihteli jyrkästi eri maissa. Tarkasteltaessa merkityksien muodostumista maittain voidaan tehdä kaksi havaintoa: (1) ympäristöön liittyvät diskurssit olivat Ruotsissa ja erityisesti Suomessa huomattavasti yleisempiä kuin Venäjällä, (2) taloudelliset ja energiaan liittyvät diskurssit olivat Venäjällä selkeästi yleisempiä kuin Suomessa ja Ruotsissa. Merkityksien muodostuminen eri maiden uutisartikkeleissa on esitetty alla olevassa taulukossa.

DISKURSSI	VENÄJÄ	RUOTSI	SUOMI	YHTEENSÄ	PROS
Ympäristö	27	40	84	151	22,7 %
Taloudellinen	81	47	40	168	25,3 %
Sotilaallinen	4	12	12	28	4,2 %
Poliittinen	96	86	79	261	39,2 %
Energia	27	16	14	57	8,6 %
YHTEENSÄ	235	201	229	665	100,0 %
PROS	35,4 %	30,2 %	34,4 %	100,0 %	

Taulukko 6. Merkityksien muodostuminen eri maissa

Merkityksen muodostumiseen liittyen voida tehdä seuraavia johtopäätöksiä:

(1) Itämeren kaasuputken asema kiistanalaisena eli poliittisena hankkeena korostaa putken saamaa poliittista merkitystä. Tämä selittyy hankkeeseen liittyneeseen poliittiseen diskurssiin, jota käytiin vuosien 2008 ja 2009 aikana. Lisäksi putken lupaprosessi politisoitiin, jolloin erityisesti Ruotsissa Nord Stream -hanke sai vahvasti poliittisen merkityksen. Poliittinen diskurssi oli luonteeltaan aikasidonnaista ja se liittyi voimakkaasti edellä mainittuun rakennusluvan myöntämiseen.

(2) Itämeren kaasuputken taloudellinen merkitys liittyi noin joka neljänteen muodostettuun merkitykseen. Samoin ympäristöön liittyvät merkitykset muodostivat noin neljänneksen kaikista merkityksistä. Tämä selittyy kaasuputkihankkeen takana olevan yrityksen argumentoinnilla, jolla yritys pyrkii luomaan itselleen ja omalle toiminnalleen edullisen merkityksen. Tästä johtuen Suomessa yrityksen käyttämä retoriikka pyrki vähättelemään kaasuputkihankkeen ja rakentamisvaikutusten kielteisiä vaikutuksia ympäristölle ja Itämeren ekosysteemille. Lisäksi yritys pyrki tuomaan esille tutkimukseen käytetyn investoinnin laajuutta. Ympäristömerkitys korostui myös muiden argumentoijien retoriikassa, missä oli nähtävissä myös ympäristö osana laaja-alaista turvallisuuskäsitystä. Taloudellinen merkitys korostui erityisesti Venäjällä, jolloin korostui yrityksen kaasuputkihankkeen myönteisiä taloudellisia vaikutuksia korostanut argumentointi.

(3) Sotilaallinen merkitys jäi kaikissa maissa vähäiseksi. Tämä selittyy eri tahojen tarpeella vähätellä tai pienentää kaasuputken saamaa sotilaallista merkittävyyttä. Lisäksi osasyynä on aineistokartan mukainen luokittelu, joka erottelee sotilaallisen ja turvallisuuspoliittisen merkityksen. Osa aineistosta olisi sallinut ulottuvuuksien yhdistämisen saman merkityksen alle.

Yleisimmiksi argumentoijiksi nousivat valtion ja yrityksen edustajat. Kaikista argumentoijista valtiollisiksi tunnistettiin 39,0 prosenttia ja yrityksen argumenteiksi 37,7 prosenttia. Yrityksen argumentoijia olivat yhtiön edustajien lisäksi neuvonantajien ja konsulttien tuottamat argumentit, joiden lukumäärä oli erityisesti ruotsalaisessa ja suomalaisessa aineistossa suuri. Vastaavasti venäläisessä mediassa korostui kaasuputkihankkeen takana olevan yrityksen suora argumentointi, joka oli luonteeltaan myös hyvin poliittista.

Poliittisten toimijoiden argumentointi esiintyi keskimäärin joka kymmenennessä uutisartikkelissa. Vähiten argumentteja esittivät tiedeyhteisö sekä järjestöjen edustajat. Tiedeyhteisön argumentointia esiintyi 5,9 prosentissa ja järjestöjen argumentointia 4,5 prosentissa uutisartikkeleista. Eri maiden välillä vaihtelu oli kuitenkin suurta. Argumenttoijien esiintyminen eri maissa on esitetty alla olevassa taulukossa.

ARGUMENTTOIJA	VENÄJÄ	RUOTSI	SUOMI	YHTEENSÄ	PROS
Valtio	123	54	82	259	39,0 %
Yritys	90	70	91	251	37,7 %
Politiikka	13	51	22	86	12,9 %
Tiede	9	13	17	39	5,9 %
Järjestö	0	13	17	30	4,5 %
YHTEENSÄ	235	201	229	665	100,0 %
PROS	35,4 %	30,2 %	34,4 %	100,0 %	

Taulukko 7. Argumenttoijien jakaantuminen eri maissa

Venäläisissä uutisartikkeleissa merkittävin argumenttoija oli valtiolliset toimijat, jotka muodostivat 52 prosenttia kaikista argumenttoijista. Valtiollisten toimijoiden osuudessa korostui presidentin ja pääministerin aktiivinen ja voimakas argumentointi. Argumentointi henkilöityi osittain Vladimir Putinin aktiiviseen rooliin, mikä oli nähtävissä Putinin aseman muuttuessa presidentistä pääministeriksi toukokuussa 2008. Toinen aktiivinen argumenttoija venäläisessä mediassa oli yritys, jolloin argumentteja esittivät Gazpromin tai Nord Streamin edustajat. Argumentit olivat luonteeltaan usein taloudellisia, mutta hankkeen rakennusvaihetta edelsi runsaasti myös poliittista argumentointia. Tämä selittynee Gazpromin valtiomistuksella ja -ohjauksella. Venäläisessä mediassa esiintyi yhdeksän tiedeyhteisön argumenttia, mikä oli vain 3,8 prosenttia kaikista luokitelluista argumenttoijista. Järjestöt eivät argumentoineet lainkaan.

Ruotsalaisessa aineistossa merkittävimpiä argumenttoijia olivat yrityksen edustajat sekä valtiolliset ja poliittiset toimijat. Yrityksen edustajien argumentit muodostivat 34,8 prosenttia, valtiollisten toimijoiden argumentit 26,8 prosenttia ja poliittisten toimijoiden 25,3 prosenttia kaikista luokitelluista argumenttoijista. Yrityksen edustajien käyttämä retoriikka pyrki luomaan kaasuputkelle myönteisen luonteen. Merkitys liittyi pääosin kaasuputkihankkeen ympäristövaikutusten arviointiin. Valtiollisista toimijoista aktiivisesti esiintyi

ympäristöministeri Andreas Carlgren, jolloin retoriikka liittyi kaasuputken rakennushankkeen ympäristövaikutuksiin. Lisäksi valtiollisten toimijoiden argumenteissa oli poliittinen ulottuvuus, mikä suomalaisessa aineistossa oli vähäisempää. Poliittisten toimijoiden retoriikka liittyi vastaavalla tavalla sekä ympäristöön että hankkeen poliittisiin vaikutuksiin. Poliittisista toimijoista tyypillisiä argumentoijia olivat aktiivinen oppositio sekä paikallispoliitikot. Paikallisen poliittisen argumentoinnin osuus oli valtakunnallisessa lehdistössä tosin pienekkö. Tiedeyhteisö ja järjestöjen edustajat esiintyivät kumpikin 6,5 prosentissa luokitelluista artikkeleista. Järjestöjen osuutta ruotsalaisessa aineistossa voidaan pitää yllättävän vähäisenä.

Suomalaisessa aineistossa merkittävimmät argumentoijat olivat ruotsalaisen aineiston tapaan yrityksen edustajat ja valtiolliset toimijat. Yrityksen edustajien argumentit muodostivat 39,7 prosenttia ja valtiollisten toimijoiden argumentit 35,8 prosenttia kaikista artikkeleista. Poliittista argumentointia oli ruotsalaiseen aineistoon verrattuna vähemmän. Tämä selittyi selkeästi suomalaisessa aineistossa esille tulleella retoriikalla, jonka mukaan kaasuputkihanke on vain ympäristöasia. Tämä on siten nähtävissä myös muodostuneessa merkityksessä. Suomalaisessa aineistossa korostuu myös tiedeyhteisön ja järjestön edustajien suurempi osuus ruotsalaiseen ja erityisesti venäläiseen aineistoon verrattuna.

Tutkimuksen empiirisen aineiston hankinnassa käytetyt hakuehdot sekä tietokantojen aineistossa tehdyt rajaukset ovat vaikuttaneet voimakkaasti aineiston muodostumiseen. Tarkasteltaessa eri argumentoijien osuutta voidaan kuitenkin tehdä seuraavia havaintoja ja johtopäätöksiä:

(1) Valtio ja yrityksen edustajat argumentoivat venäläisessä aineistossa aktiivisesti ja heille annettiin paljon näkyvyyttä. Tässä korostuu kaasuputkihankkeen strateginen asema, jonka toteuttamiseen valtiojohto oli voimakkaasti sitoutunut. Myös pääosin valtiollisesti omistetun Gazpromin rooli oli merkittävä. Huomattavaa on myös Gazpromin voimakas ja kantaaottava, jopa painostava argumentointi poliittisen tai sotilaallisen merkityksen saaneissa diskursseissa. Gazprom on selkeästi tottunut käyttämään ”isännän ääntä” venäläisessä mediassa. Vastaavasti ympäristöön liittyvissä diskursseissa yrityksen rooli oli hyvin vähäinen. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kaasuputkihankkeelle pyrittiin venäläisessä mediassa luomaan hyvin keskeinen, kansallisesti elintärkeä merkitys. Tätä korostettiin valtion ylimmän johdon argumenteilla, joiden luonnetta voidaan ajoittain pitää hyvinkin jyrkkänä.

(2) Valtio ja yrityksen edustajat olivat myös ruotsalaisessa ja suomalaisessa aineistossa aktiivisia argumentoijia, mutta argumentit liittyivät talouteen ja erityisesti ympäristöön liittyviin diskursseihin. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että yrityksen retoriikka on tarkoitushakuista ja sen tavoitteena on ollut sekä pienentää ympäristön haittavaikutusten merkitystä että korostaa yrityksen rahallista panostusta ympäristön suojeluun ja haittavaikutusten ehkäisyyn tähtäävään tutkimukseen.

(3) Järjestöjen osuus luokitelluista argumentoijista oli kaikissa maissa vähäinen ja ennakkoodotuksia pienempi. Yllättävää ei ollut järjestötoimijoiden puuttuminen venäläisessä aineistossa, vaan järjestöjen vähäinen rooli myös ruotsalaisessa ja suomalaisessa aineistossa. Erityisesti oletettavaa olisi ollut ympäristöjärjestöjen voimakkaampi esiintyminen suomalaisessa aineistoissa, jossa ympäristöön liittyvää argumentointia oli lukumääräisesti eniten.

4.4 Merkityksien selitykset

Ympäristöön liittyvät merkitykset olivat toiseksi yleisimpinä Itämeren kaasuputken liittyvistä diskursseista. Ympäristöön liittyväksi merkitykseksi tunnistettiin 22,7 prosenttia kaikista merkityksistä. Merkitys annettiin artikkeleille, joissa kuvattiin kaasuputken mahdollisesti tuottamaa uhkaa ympäristölle tai Itämeren ekosysteemille sekä vastaavasti vastaargumentaatiota, jossa tuotiin esille ympäristön suojeluun tähtäävien toimien ja investointien toteutumista. Lisäksi ympäristöön liittyviksi diskursseiksi tunnistettiin pääosa lupahankkeen perusteisiin kuuluneista artikkeleista.

Aktiivisimmin ympäristöstä argumentoitiin Suomessa, jossa käytiin kaikista ympäristöön liittyvistä argumenteista enemmän kuin puolet. Ympäristöstä käytiin myös ruotsalaisessa aineistossa laajaa keskustelua, mutta ympäristödiskurssi ei saanut niin laajaa painoarvoa kuin Suomessa. Eri toimijoiden argumentaatiota esiintyi lukumääräisesti samassa suhteessa. Vähäisimmän merkityksen ympäristö sai Venäjällä. Venäläisen aineiston uutisartikkeleista luokiteltiin ympäristödiskurssiksi kuitenkin enemmän kuin joka kymmenes artikkeli. Suhteellista osuutta voidaan pitää yllättävän suurena.

ARGUMENTOIJAJA	VENÄJÄ	RUOTSI	SUOMI	YHTEENSÄ	PROS
Valtio	16	14	34	64	42,4 %
Yritys	8	13	32	53	35,0 %
Politiikka	1	6	7	14	9,3 %
Tiede	2	4	3	9	6,0 %
Järjestö	0	3	8	11	7,3 %
YHTEENSÄ	27	40	84	151	100,0 %
PROS	17,9 %	26,5 %	55,6 %	100,0 %	

Taulukko 8. Ympäristödiskurssien muodostuminen

Itämeren kaasuputken saamaa ympäristömerkitystä voidaan selittää eri maissa eri tavoin. Venäjällä ympäristömerkitys liittyy pääosin uutisointiin koskien muissa maissa ja Euroopan unionin toimielimissä käytävää ympäristödiskurssia. Uutisointi oli luonteeltaan neutraalia. Venäläinen ympäristödiskurssi ei suoraan liittynyt Nord Stream -hankkeen mahdollisiin haittavaikutuksiin, vaan merkitys muodostui laajemmasta ympäristön suojelusta. Yrityksen tuottamat ympäristödiskurssit olivat luonteeltaan kuvaavia ja toteavia, ja ne liittyivät yleisesti ympäristövaikutusten arvioinnin julkisiin kuulemisiin ja raportointiin. Yrityksellä ei siis ollut tarvetta muokata ympäristömerkitystä myönteisemmäksi. Valtion ympäristödiskurssien luonne oli poliittisempi. Tähän liittyivät yleiset diskurssit saasteiden leviämisestä ulkomailta Venäjälle sekä uutisointi lähialueella olevien sisämerien ja vesistöjen suojelemisesta. Ilmeisenä pyrkimyksenä oli korostaa valtion roolia aktiivisena toimijana myös ympäristösuojelun saralla. Venäjän valtiojohton käymät keskustelut erityisesti Latvian, Ruotsin ja Suomen kanssa uutisoitiin laajalti. Tämä myös vahvisti valtion saamaa merkitystä kaasuputkihankkeen tukijana.²¹¹

Putin also ordered to minimize the environmental consequences of the construction of new oil and gas pipelines. "A number of regions have begun the implementation of large investment projects; it's good; they involve vast territories which earlier belonged to wild nature," he said.

[...]

Russian First Deputy Prime Minister Viktor Zubkov will pay a visit to Stockholm on Friday to play down Swedish fears regarding the ecological aftermath of the construction of the underwater Nord Stream gas pipeline in the Baltic Sea.

²¹¹ ITAR-TASS, 30.1.2008 ja ITAR-TASS, 6.3.2009, Integrum-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

"Specific attention in the discussion of fuel and energy cooperation will be paid to the construction of the Nord Stream pipeline," Zubkov's staff said. In particular, he plans to discuss the Swedish position, which has remained critical of late. Russia's Gazprom provided assurances that the construction of the pipeline will comply with all environmental standards, however some countries of the region express concern of the ecological aftermath for the Baltic Sea.

Ruotsalaisessa ja suomalaisessa aineistossa aktiivisimmin ympäristödiskurssiin osallistui yritys, jonka tuottama ympäristödiskurssi oli molemmissa maissa samanlaista. Yrityksen argumentaatio tuotti paljon yksityiskohtaista tietoa ympäristön suojelusta ja ympäristötekijöiden huomioimisesta rakennusvaiheen aikana. Tällöin uutisoitiin irrallisistakin asioista, esimerkiksi nisäkäsvalvojan palkkaamisesta, jolla pienennetään hylkeille rakennustöistä aiheutuvia haittoja. Yrityksen argumentaatiossa korostui myös kaasuputken käytön aikainen turvallisuus sekä maakaasun käytön tuottama välillinen hyöty ympäristölle. Yrityksen esittämien arvioiden mukaan haitta ympäristölle on paikallista, luonteeltaan tilapäistä ja vain rakennusaikaan liittyvää. Merkityksen muodostumista selittää yrityksen tarve osoittaa aktiivisuutta ympäristösuojelussa. Lisäksi rakennusluvan myöntämiseen liittyen yritys pyrki osoittamaan joustavuutta putkilinjan suunnittelussa sekä rakentamista edeltävän ruoppaamisen ja miinanraivauksen toteuttamisessa. Yritys pyrki myös osoittamaan tekevänsä jopa taloudellisia uhrauksia, jotta rasitus ympäristölle jäisi mahdollisimman vähäiseksi.²¹²

Nord Streamin yhteiskuntasuhdejohtaja Sebastian Sass korostaa Itämeren kaasuputken merkitystä Euroopan ilmastopolitiikalle. Sen avulla voidaan korvata muita fossiilisia polttoaineita, varsinkin Saksassa runsaasti käytettävää kivihiihtä. Maakaasun hiilidioksidipäästöt ovat 40 % pienemmät kuin kivihiihtä. Vuoteen 2015 mennessä maakaasun tuontia aiotaan nostaa 75 %. Lisätarpeesta kaasuputkella voidaan kattaa neljännes. Hankkeen kielteiset ympäristövaikutukset tulevat putkea rakennettaessa, toteaa Sass.

[...]

Naturgasledningen Nord Stream i Östersjön ska dras söder om Bornholm och inte norr om den danska ön som tidigare var tänkt. Det tysk-rysk-holländska företaget har omprövat de tidigare planerna på begäran av de danska myndigheterna. Bolaget säger sig ha försökt undvika kända dumpningsplatser för ammunition och kemiska stridsmedel från andra världskriget. Den sydliga dragningen sägs också minimera påverkan på miljön och går utanför både naturreservat och områden med tät fartygstrafik och yrkesfiske.

Toinen ruotsalaisessa ja suomalaisessa aineistossa nähtävissä oleva seikka oli valtion edustajien suhtautuminen, jolloin kaasuputkihankkeen todettiin toistuvasti olevan ainoastaan

²¹² Uutispäivä Demari, 15.4.2008, ARKiSTO-tietokanta sekä Svenska Dagbladet, 6.9.2008, Mediarkivet-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

ympäristökysymys. Suomessa hallituksen johdonmukaisesti esittämä kanta oli, että päätöksen tekee ympäristöviranomainen, ja että päätösprosessia ei tule politisoida. Ruotsalaisessa aineistossa korostui aktiivisempi poliittinen keskustelu aiheesta. Hallitus näki putkelle myönnettävän luvan vain paikallisena ympäristöasiana, lisäksi hallituksen retoriikan mukaan Ruotsi ei voi evätä rakennuslupaa kansainvälisen merioikeuden perusteella. Opposition kritiikin mukaan hallituksen kanta oli enneaikainen, sillä se sitoo Euroopan fossiilisen energian käyttöön eikä tue uusiutuvaan energiaan siirtymistä. Lisäksi ympäristöön liittyvässä poliittisessa diskurssissa korostuivat vaikutukset erityisen herkällä merialueilla tai alueilla joissa on upotettuja kemikaaleja, kuten Hoburgin niemen ja Bornholmin alueilla. Kokonaisuudessaan ympäristödiskurssi oli luonteeltaan moniulotteista, mikä korosti ympäristön saamaa merkitystä. Tämä voidaan nähdä esimerkiksi alkuperäistä ympäristövaikutusten arviointia kohtaan osoitetussa kritiikissä. Myös lupaviranomaiset argumentoivat luvan hakuprosessin aikana voimakkaasti. Kuitenkaan erityisiä ehtoja luvan myöntämiselle ei vaadittu. Ruotsissa ympäristömerkitystä korosti paikallisesti käyty poliittinen ympäristödiskurssi. Suomessa ympäristömerkitystä korosti myös järjestöjen, esimerkiksi WWF:n tai Baltic Sea Action Group:n, argumentointi. Järjestöjen argumentaatio oli lukumääräisesti vähäistä, mutta luonteeltaan voimakasta ja osaltaan sen voidaan katsoa vahvistaneen ympäristömerkitystä Suomessa.²¹³

Miljöminister Andreas Carlgren var glasklar när han igår -redovisade motiven för regeringens ja till gasledningen från -Viborg till Greifswald - genom den svenska ekonomiska zonen. Miljöprövningen har varit rigorös. Två minor behöver sprängas. Fisket ska inte heller drabbas av några problem. [...] Regeringen har gjort ställningstagandet till enbart en miljö-fråga. På gårdagens presskonferens gav miljöministern intryck av att ledningen över huvud taget inte skulle påverka Östersjöns strategiska läge. Att den ryska marinen flaggat för ökad närvaro är inget som bekymrar Carlgren.

[...]

Nord Stream on tehnyt sopimuksen ensimmäisen Itämeren kaasuputken rakentamisesta italialaisen Saipemin kanssa. WWF:n meriohjelman päällikön Anita Mäkisen mukaan hankkeen valmistelu näinkin pitkälle ennen lupien saamista "asettaa lupapäätösten tekijät selkää vasten" sekä "nakertaa koko YVA- ja lupamenettelyn selkärankaa".

Ruotsissa ja erityisesti Suomessa ympäristömerkitystä voidaan selittää kaasuputken geopoliittisella ulottuvuudella. Itämeren pohjaan laskettavan kaasuputken vaihtoehtona olisi ollut rakentaa putki maalla kulkevana putkilinjana Baltian tai Valko-Venäjän ja Puolan kautta

²¹³ Svenska Dagbladet, 6.11.2009, Mediarkivet-tietokanta ja Helsingin Sanomat, 8.7.2008, ARKiSTO-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

Keski-Euroopan markkinoille. Tämä olisi osaltaan sitonut Venäjän yhteistyöhön kauttakulkumaiden kanssa. Itämeren kautta kulkeva putki tekee Venäjästä kolmansista maista riippumattoman ja Saksan näkökulmasta luotettavan kaasuntoimittajan, mutta toisaalta mahdollistaa kaasutoimitusten rajoittamisen esimerkiksi Ukrainaan. Itämeren kautta kulkevan kaasuputken avulla Venäjä myös välttyy mahdollisilta kauttakulku- tai transitiomaksuilta. Kaasuputken ollessa ympäristöasia, on luvan myöntäminen myös ympäristökysymys. Mikäli lupaa ei olisi Ruotsissa tai Suomessa myönnetty, olisi asia muuttunut hyvinkin poliittiseksi ja Venäjän intressejä heikentäväksi kysymykseksi.

Talouteen liittyvät merkitykset olivat poliittisten ja ympäristöön liittyvien merkityksien ohella kolmas keskeinen diskurssi. Taloudellinen merkitys annettiin uutisartikkeleille, joissa kuvattiin kaasuputkihankkeen kaupallista vaikuttavuutta, taloudellisesta ulottuvuutta taikka rakennusvaiheeseen liittyvää aikataulua. Tyypillinen artikkeli oli yrityksen tuottama tiedote, jossa pyrittiin vakuuttamaan rakennushankkeen toteutumisesta sekä aikataulun pitävyydestä. Yrityksen tuottamat diskurssit muodostivat yli 70 prosenttia kaikista talouteen liittyvistä diskursseista. Valtiolliset toimijat argumentoivat noin joka viidennessä taloudellisessa diskurssissa, muut argumentoijat tuottivat vain yksittäisiä tuloksia. Huomattavaa kuitenkin on, että valtiolliset toimijat olivat aktiivisia ainoastaan venäläisessä aineistossa.

ARGUMENTOIJAJA	VENÄJÄ	RUOTSI	SUOMI	YHTEENSÄ	PROS
Valtio	27	2	3	32	19,0 %
Yritys	50	37	34	121	72,0 %
Politiikka	2	3	1	6	3,6 %
Tiede	2	2	1	5	3,0 %
Järjestö	0	3	1	4	2,4 %
YHTEENSÄ	81	47	40	168	100,0 %
PROS	48,2 %	28,0 %	23,8 %	100,0 %	

Taulukko 9. Talouteen liittyvien diskurssien muodostuminen

Itämeren kaasuputken saama taloudellinen merkitys voidaan siis jakaa yrityksen argumentaatioon ja valtiolliseen argumentaatioon. Yrityksen argumentaatio muodostui kaasuputkihankkeen takana olevan Nord Stream -konsortion tuottamasta informaatiosta. Artikkelit liittyivät pääosin hankkeen tai hankkeen osan kustannuksiin. Uusien osakkaiden liittyminen hankkeeseen uutisoitiin venäläisissä lähteissä näyttävässä. Pohjoismaissa uutisoitiin myös yrityksen esimerkiksi kalastajille maksamasta suorasta tuesta tai

investoinneista paikallisiin hankkeisiin. Yrityksen osalta aktiivisia toimijoita olivat konsortion palkkaamat konsultit, joiden arvovallalla pyrittiin tuottamaan lisää vaikuttavuutta. Taloudellista diskurssia voidaan selittää yrityksen tarpeella perustella hankkeen taloudellista hyötyä, osoittaa hankkeen rahoituksen perusta ja erityisesti ennen rakennusvaihetta vakuuttaa osakkaita hankkeen hyödyllisyydestä.

Valtiollinen argumentaatio tuotti kaksi erilaista merkitystä. Ensimmäisenä merkityksenä tunnistettiin venäläisissä artikkeleissa korostunut Venäjän ja Saksan osoittama tuki kaasuputkihankkeelle. Tuen osoittamisessa oli merkittävää, että argumentoijana oli usein valtion ylimpään johtoon kuuluva. Valtiojohto osaltaan myös pyrki vakuuttamaan hankkeen toteutumisesta ja aikataulun pitävyydestä. Taloudellista merkitystä sekä valtioiden välistä yhteisymmärrystä pyrittiin joissain tapauksissa vahvistamaan antamalla lausunnot Venäjän ja Saksan toimesta yhteisenä. Toisena merkitys voidaan tunnistaa taloudellisen merkityksen alle piilotettu poliittinen argumentaatio. Tällöin taloudellisiin tekijöihin liittyen korostettiin hankkeen merkittävyyttä ja osoitettiin epäsuorasti kansallisten lupaprosessien hitauden tai mahdollisen kielteisen päätöksen tuomaa taloudellista menetystä. Taloudellisen diskurssin osana käytettiin myös retoriikkaa, jonka mukaan Venäjä muuttaisi Itämeren Nord Stream ja Mustanmeren South Stream -hankkeiden rakentamisjärjestystä. Seikka politisoi taloudellisen merkityksen ja lienee osasy Saksan osoittamaan erittäin aktiiviseen Nord Stream-hankkeen tukemiseen.²¹⁴

There will be no unexpected developments as regards construction of the North European gas pipeline Nord Stream and it will be commissioned on time, Russian Deputy Prime Minister Dmitry Medvedev said Thursday. "On the whole, the situation with implementing this project looks quite favourable although a number of countries voice concern over what they call 'specificity' of laying the pipeline across the floor of the Baltic Sea or over their own role in it.

[...]

Russia may start gas supplies to Europe through a Black Sea pipeline before westbound deliveries will flow under the Baltic Sea, Prime Minister Vladimir Putin said in a surprise announcement Thursday. [...]

Venäläisessä aineistossa edellä kuvatut merkitykset esiintyivät korostuneesti. Vastaavasti ruotsalaisessa ja suomalaisessa aineistossa taloudellinen merkitys liittyi lähes poikkeuksetta yrityksen argumentaatioon. Retoriikan perusta oli samankaltainen kuin venäläisessä

²¹⁴ ITAR-TASS, 6.12.2007 sekä The Moscow Times 23.10.2009, Integrum-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

aineistossa, jolloin se pyrki kuvaamaan kaasuputkihankkeen taloudellisesti merkittävänä ja vakaana hankkeena. Mielenkiintoinen mutta lukumääräisesti vähäinen oli Ruotsissa ja Suomessa esiintynyt valtiollisten toimijoiden argumentaatio, joka painotti valtion omistuksessa olevien yhtiöiden osallistumista kaasuputkihankkeeseen tai sen rahoitukseen. Mielenkiintoista oli myös valtioiden välillä käyty keskustelu, jossa Nord Stream -kaasuputken rakentamishankkeeseen ja lupaprosessiin on liitetty muita taloudellisia kannustimia. Myös tämä seikka politisoi taloudellisen merkityksen.²¹⁵

[...] Kun Suomen ja Venäjän pääministerit tapasivat Pietarissa viime sunnuntaina, Venäjän delegaatiossa mukana ollut energiaministeri Viktor Hristenko muistutti Venäjän olevan kiinnostunut suomalaisesta osaamisesta Štokmanin maakaasukentän rakentamisessa Barentsinmerellä. [...] Pääministereiden yhteisessä lehdistötilaisuudessa Venäjän pääministeri Vladimir Putin vihjaisi, että suomalaisten yritysten työnhakua Štokmanilla edesauttaisi se, jos Suomi antaisi luvan Nord Stream -kaasuputken rakentamiselle Itämereen. Pääministeri Matti Vanhanen ei heittoon reagoinut. Nord Streamin on tarkoitus osaksi kuljettaa juuri Štokmanin maakaasua.

Energiaan liittyvät merkitykset esiintyivät yllättäen vain 57:ssä uutisartikkelissa, mikä vastaa noin 8,5 prosenttia kaikista luokitelluista artikkeleista. Energiaan liittyvä merkitys annettiin artikkeleille, joissa käsiteltiin energiataloutta, energian käyttöä, eri energiavaihtoehtoja tai Nord Stream -kaasuputken vaihtoehtoisia reittejä. Keskeisin argumentoija oli valtio, joka argumentoi lähes joka toisessa energiadiskurssiksi tunnistetussa artikkelissa. Valtion argumentointi korostui erityisesti venäläisessä aineistossa. Yritys argumentoi noin joka kolmannessa artikkelissa ja poliittiset toimijat noin joka kymmenennessä artikkelissa. Tiedeyhteisön ja järjestöjen edustajat argumentoivat vain yksittäisissä artikkeleissa.

ARGUMENTOIJAJA	VENÄJÄ	RUOTSI	SUOMI	YHTEENSÄ	PROS
Valtio	19	6	3	28	49,1 %
Yritys	7	3	6	16	28,1 %
Politiikka	1	4	2	7	12,2 %
Tiede	0	2	1	3	5,3 %
Järjestö	0	1	2	3	5,3 %
YHTEENSÄ	27	16	14	57	100,0 %
PROS	47,4 %	28,1 %	24,6 %	100,0 %	

Taulukko 10. Energiaan liittyvien diskurssien muodostuminen

²¹⁵ Helsingin Sanomat, 30.10.2009, ARKiSTO-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

Energian saamaa merkitystä venäläisessä aineistossa voidaan selittää kahdella tavalla. Ensimmäistä merkitystä kuvaa energiadiplomatia, jolloin argumentoijana oli valtio. Venäjä pyrki luomaan kuvaa luotettavasta energiatuottajasta, jolla on kyky toimittaa energiaa myös kasvaville markkinoille. Venäjä pyrki myös hyvin selkeästi kiistämään mahdollisuuden käyttää energiaa politiikan välineenä. Erityisesti aiheeseen liittyvää uutisointia oli nähtävissä välittömästi Venäjän ja Ukrainan kaasukiistojen jälkeisinä aikoina. Lisäksi Venäjä osoitti suurta haluttomuutta etsiä mitään vaihtoehtoista reittiä Nord Stream -kaasuputkelle. Argumentointi ja perusteet olivat samankaltaisia kuin ympäristödiskurssin yhteydessä. Poikkeuksen teki retoriikka, jolla pyrittiin asettamaan muut kaasuputkihankkeet Nord Stream -hankkeen kanssa vastakkain.²¹⁶

[...] Putin has made much of Germany's reliance on Russia for its future energy needs during his visit [to Germany, negotiations with Angela Merkel]. Memories here are still fresh of the supply disruptions in January after Gazprom cut deliveries to Ukraine. Germany is the biggest foreign end-user of Russian gas, importing 40 billion cubic meters per year. Imports will rise substantially when the Nord Stream pipeline is completed in 2010 to carry Russian gas directly to Germany under the Baltic Sea. [...], and Putin said Germany could become a gas distribution hub for Europe.

[...]

Putin is likely to face criticism over the cutoff Friday during a visit to Berlin, where he will discuss the dispute with German Chancellor Angela Merkel [...] Merkel said Thursday that Russia was risking its reputation as a reliable energy supplier because of the halt of its gas exports to Europe. "I think there is a risk that confidence in Russia could be lost in the long run," Merkel said [...]

Michael Glos said earlier this month that the spat between Russia and Ukraine showed that Europe needed Nord Stream. Merkel's remarks on Thursday, however, suggested that she might be less optimistic about the pipeline.

[...]

First Deputy Foreign Minister Andrei Desinov said speculations that Russia would stop gas supplies to some country were "absurd". [...]"All speculations that Russia will turn off the gas tap for some country are completely absurd. By so doing we will only lose revenues," he said. Commenting on the initiative put forth by Poland and Baltic countries to build a gas pipeline called Amber across the Baltic states, Denisov said their interest "is absolutely understandable - revenues from transit payments". "But more transit countries will only complicate interaction," he said, adding "In the Nord Stream project, the producer and the consumer will only be separated by the sea where the pipe will run." "This is why Nord Stream is supported not only by Russia but also by

²¹⁶ The Moscow Times, 12.10.2006 ja 16.1.2009 sekä ITAR-TASS, 12.3.2008, Integrum-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

Germany. Indeed, consumers have learnt a bitter lesson and want to secure themselves against unreliable suppliers," the diplomat said.

Venäläisessä aineistossa esiintyneenä toisena merkityksenä voidaan kuvata yrityksen tuottama argumentaatiota, joka pyrki korostamaan yrityksen roolia osana eurooppalaista energiaturvallisuutta. Lisäksi yrityksen argumentaatiolla korostettiin maakaasun käytön kasvua sekä luotiin kaasuputkelle merkitys osana riippumatonta energiakauppaa. Yrityksen argumentaatiolla siis luotiin positiivista kuvaa maakaasusta energiamuotona. Yrityksen argumentaation luonne oli usein poliittista.²¹⁷

Gazprom Export head Alexander Medvedev said the Nord Stream gas pipeline, which will supply gas to Western Europe, "is not a reproach to transit countries, but a contribution to energy security". [...] [Alexander]Medvedev said: "It is the first project in the history when gas runs directly to Western Europe bypassing transit countries. It is not a reproach to transit countries, and it is simply a contribution to energy security because the diversification of the route, primarily a direct pipe, uniting countries, is a considerable step forward."

Ruotsalaisessa ja suomalaisessa aineistossa energiamerkitys jäi edellä kuvatulla tavalla vähäiseksi. Ruotsalaisessa aineistossa käsiteltiin lähinnä erilaisten energiamuotojen käyttöä ja energiavarmuutta. Ruotsalaisessa aineistossa oli tyypillistä, että energiadiskurssi pyrittiin liittämään eurooppalaiseen kontekstiin ja että pääteemana oli energiamuotojen välinen diskurssi. Suomalaisessa aineistossa energiaan liittyvät diskurssit käsitelivät selkeämmin energian saantia ja energiaturvallisuutta. Merkitys selittyy Ruotsin Suomea suuremmalla energiaomavaraisuudella. Yrityksen argumentaatio oli samankaltaista kuin venäläisessä aineistossa. Lisäksi Ruotsissa ja Suomessa oli nähtävissä Venäjän halu rakentaa kuvaa luotettavasta energiatoimittajasta. Tässä yhteydessä energiamerkitys sai monikansallisen ulottuvuuden myös Suomessa.²¹⁸

Itämeren maiden pääministerikokouksessa Riiassa on keskusteltu energia-asioista. Maat sopivat yhteisyrityksestä kehittää mm. uusiutuvia energiavaroja. Yhteistä energiapolitiikkaa halutaan muutenkin vahvistaa. Venäjän apulaisulkoministeri Igor Shuvalov vakuutti, että Venäjä on luotettava kaasunviejä. Venäjä tekee muutenkin kaikkensa, jotta sitä pidettäisiin turvallisena energiapartnerina. Hän on tyytyväinen Itämeren maiden positiiviseen suhtautumiseen Nord Streamin kaasuputkihankkeeseen. Esim. Puola toisti kuitenkin halunsa pitää kaasukuljetukset maalla. Pääministeri Matti Vanhanen kertoi, että Suomi ilmoittaa kantansa merenpohjassa kulkevaan kaasuputkeen sitten, kun ympäristöselvitykset kaasuputken linjauksesta on saatu

²¹⁷ ITAR-TASS, 5.11.2009, Integrum-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

²¹⁸ Uutispäivä Demari, 5.6.2008, ARKiSTO-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

valmiiksi. Kyseessä on ennen kaikkea ympäristökysymys. Suomi ei kaasuputkea tarvitse, mutta uusia kaasuyhteyksiä toki tarvitaan Venäjän ja Keski-Euroopan välille. Ruotsin pääministeri Frederik Reinfeld korosti, ettei kasvavaan energiantarpeeseen voida vastata vain fossiilisilla polttoaineilla. Toivottavasti öljynkäytöstä voidaan luopua mahdollisimman pian.

Sotilaalliset merkitykset eivät korostuneet tutkimusaineistossa. Merkitys kyettiin tunnistamaan vain 28:ssa eri uutisartikkelissa, mikä vastaa noin 4,2 prosenttia kaikista luokitelluista artikkeleista. Sotilaallinen merkitys annettiin niille artikkeleille, joissa tarkasteltiin kaasuputken aiheuttamaa sotilaallisen voiman kehitystä ja muutosta. Lisäksi sotilaallinen merkitys annettiin kaasuputken rakentamisen aikaiseen merimiinon raivaamiseen, mikä osaltaan saattaa jopa ylikorostaa sotilaallisen merkityksen osuutta eri diskursseista.

Sotilaallisen diskurssin tyypillisin argumentoija oli yritys, mikä aiheutui merimiinoitteiden raivaamisen saamasta mediahuomiosta ja sen suhteesta Itämeren ympäristöön. Valtion edustajat argumentoivat joka neljännessä ja poliittiset toimijat noin joka viidennessä sotilaallisessa diskurssissa. Tällöin käytetty retoriikka oli lähempänä traditionaalista sotilaallisen suorituskyvyn arvioimista. Tiedeyhteisön ja järjestöjen sotilaallinen argumentointi oli lukumääräisesti erittäin vähäistä. Tiedeyhteisön tuottaman argumentoinnin merkitystä kansalaismielipiteen muodostumisessa ei kuitenkaan voi pitää vähäisenä.

ARGUMENTOIJAJA	VENÄJÄ	RUOTSI	SUOMI	YHTEENSÄ	PROS
Valtio	0	4	3	7	25,0 %
Yritys	4	3	5	12	42,9 %
Politiikka	0	5	1	6	21,4 %
Tiede	0	0	2	2	7,1 %
Järjestö	0	0	1	1	3,6 %
YHTEENSÄ	4	12	12	28	100,0 %
PROS	14,2 %	42,9 %	42,9 %	100,0 %	

Taulukko 11. Sotilaallisten diskurssien muodostuminen

Itämeren ja kaasuputken saama sotilaallinen merkitys voidaan edellä mainitulla tavalla jakaa yrityksen tuottamaan argumentaatioon ja valtiolliseen ja poliittisten toimijoiden argumentaatioon. Yrityksen osalta merkitys muodostui kaikissa tutkimuksen kohteena olleissa valtioissa kaasuputken rakennusvaiheessa. Yrityksen tavoitteena oli pienentää ja vähätellä

sotilaallista merkitystä. Tätä diskurssia voidaan selittää jälleen yrityksen tarpeella muodostaa myönteistä julkisuuskuvaa.

Valtiollisen ja poliittisten toimijoiden argumentointia voidaan selittää kylmän sodan jälkeisellä asetelmalla, mikä on muuttanut Itämeren alueen geopoliittista asemaa ja siirtänyt Venäjän intressit Tanskan salmien alueelta Pohjois-Itämerelle. Syynä tähän on Varsovan liiton hajoaminen ja Neuvostoliiton romahtaminen, jonka johdosta Venäjä menetti merkittävän sotilaallisen ennakkovaroitus-, puskuri- ja tukialueen Baltian alueella. Baltian maiden itsenäistymisen johdosta Venäjä joutui uudelleen sijoittamaan 120 000 sotilasta. Lisäksi Venäjän Itämeren laivasto menetti viisi sotasatamaa sekä huolto- ja telakka-alueita ja Itämeren laivaston status muuttui muita puolustushaaroja tukevaksi. Tästä johtuen Venäjän sotilaalliset intressit suuntautuivat 1990-luvulla Pietarin ja Suomenlahden alueelle. Kylmän sodan jälkeen Venäjän suurimmat intressit Itämeren piirissä liittyivät puskurialueen sekä merellisen kuljetustien suojaamiseen.²¹⁹ Tämä muutos on edelleen 2000-luvun kuluessa vahvistunut, mutta se on saanut rinnalleen uusia, aikaisempaa moniulotteisempia uhkakuvia kuten terrorismin. Tämä on osaltaan vaikuttanut asevoimien käyttöön, joka nykyisellään nähdään aikaisempaa monipuolisempana. Itämeren piirissä tämä on nähtävissä meriyhteyksien, energiakuljetusten ja satamien suojaamisessa. Kaasuputken suojaamiseen liittyvän sotilaallisen aktiviteetin lisääntymisen on kuitenkin katsottu uhkaavan edellä mainittua kehityssuuntaa.

Venäläisessä aineistossa Itämeren kaasuputki sai sotilaallisen merkityksen vain neljässä uutisartikkelissa, mikä on 1,7 prosenttia kaikista artikkeleista. Puhtaasti sotilaallista merkitystä ei ollut yhdessäkään uutisartikkelissa, vaan diskurssit muodostuivat lähinnä yrityksen tuottamasta informaatiosta rakennusvaihetta edeltävään miinanraivaukseen liittyen.²²⁰

Mines, bombs, torpedoes and other explosive devices will be removed from the way of the Nord Stream pipeline to be laid across the Baltic Sea, the consortium said on Friday. [...] A 50-meter-wide corridor had been chosen for laying the pipeline, and 27 explosive devices were found in the Finnish economic zone and one in the Swedish economic zone. These are WW1 and WW2 munitions of the German, Finnish and Russian make.

²¹⁹ Puheloinen, Ari: Russia's Geopolitical Interests in the Baltic Sea Area, Finnish Defence Studies 12, National Defence College, Oy Edita Ab, Pasilan pikapaino, Helsinki 1999, s. 55 ja 61-63

²²⁰ ITAR-TASS, 18.4.2008, Integrum-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

Venäläisessä mediassa ei käsitelty lainkaan asevoimien toimintaa kaasuputkeen liittyen. Huomattavaa on myös, että sotilaat eivät argumentoineet asiasta lainkaan. Myöskään muiden valtiollisten toimijoiden diskursseissa ei käsitelty sotilaallista merkitystä. Asevoimien toimintaa käsiteltiin tarkasteluajankohtana mediassa laajasti ja esimerkiksi vuoden 2009 Ladoga- ja Zapad-sotaharjoitukset uutisoitiin näyttävästi. Tämä osaltaan vahvistaa venäläisessä aineistossa esiintyvän jaottelun, joka pyrkii ylläpitämään yksinkertaistettuja diskursseja.

Ruotsalaisessa aineistossa sotilaallinen merkitys yhdistettiin voimakkaasti kaasuputken suojaamisen aiheuttaman sotilaallisen läsnäolon ja harjoitustoiminnan lisääntymiseen. Tämän katsotaan aiheuttavan sotilaallista uhkaa. Suomalaisessa aineistossa valtiollisten ja poliittisten toimijoiden argumentit liittyivät sotilaallisen uhan vähättelyyn tai jopa kieltämiseen. Kaasuputken merkitys pyrittiin kääntämään ympäristötekijäksi. Suomalaisessa aineistossa vain tiedeyhteisön piirissä esiintyi tulkinta, joka antoi kaasuputkelle sotilaallinen merkityksen. Täältäkin osin merkitys on ristiriitainen ja jää debatin osana vaikuttavuudeltaan vähäiseksi.²²¹

Ympäristöministeri Paula Lehtomäki ei usko, että Nord Streamin suunnittelema kaasuputki lisääisi turvallisuusriskejä Itämerellä. Sitä ei tarvitse sotilaallisesti puolustaa kriisin tai terrori-iskun sattuessa, vaan kaasuputken hana vain suljetaan. Lehtomäen mukaan suurempi huoli ovat mahdolliset ympäristöriskit, joita kaasuputken rakentaminen ja laskeminen Itämeren pohjaan voivat aiheuttaa.

[...]

"Venäjän meridoktriinissa Itämeri määritellään kuljetusväyläksi, jonka turvallisuudesta huolehtiminen kuuluu Venäjän Itämeren laivastolle", muistuttaa dosentti Alpo Juntunen Maanpuolustuskorkeakoulun strategian laitokselta. "En haluaisi kieltää, etteikö putki olisi turvallisuusaspekti joissain tilanteissa [...]. Mutta se ei ole päällekkävyä ulottuvuus, kun olot pysyvät vakaina", Raimo Väyrynen sanoo. [...] Väyrynen puolestaan pitää perusteltuna näkemystä, että putki on Suomen kannalta pääosin ympäristökysymys; Suomi ei saa putkesta kaasua.

Poliittinen merkitys oli yleisin Itämeren kaasuputken saamista merkityksistä. Poliittinen merkitys annettiin diskursseille, joissa argumentoitiin kiistanalaisista aiheista. Tällöin esimerkiksi ympäristöön liittyvät diskurssi luokiteltiin poliittiseksi, mikäli uutisartikkeli oli luonteeltaan kiistanalainen. Turvallisuuspoliittiset aiheet määriteltiin poliittisiksi diskursseiksi huolimatta siitä oliko uutisartikkelin luonne kiistanalainen. Tyypillisiä poliittisiä diskursseja

²²¹ Taloussanomien, 14.5.2008 ja Helsingin Sanomien, 5.11.2009, ARKiSTO-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

olivat esimerkiksi valtioiden välinen retoriikka kaasuputken suunnittelu- ja rakennusvaiheessa esiintyneiden kiistojen aikana. Joissakin tapauksissa poliittisiksi tunnistettiin myös niitä diskursseja, joita ei voinut ryhmitellä minkään muun kategorian alle, mutta joita ei tutkimuksen kannalta ollut perusteltua myöskään hylätä. Tämä vaikeutti poliittisen merkityksen kuvaamisista sekä lisäsi poliittiseksi tunnistettujen diskurssien lukumäärää.

Kaikkiaan poliittiseksi diskurssiksi tunnistettiin yhteensä 261 uutisartikkelia, mikä on lähes 40 prosenttia kaikista artikkeleista. Poliittisen diskurssin tyypillisin argumentoija oli valtio, joka esiintyi lähes joka toisessa poliittisessä diskurssissa. Poliittisten toimijoiden argumentaatio muodosti noin viidenneksen ja yrityksen argumentaatio hieman alle viidenneksen osuuden poliittisista diskursseista. Ruotsalaisessa ja suomalaisessa aineistossa esiintyi myös tiedeyhteisön ja järjestöjen poliittista argumentaatiota.

ARGUMENTOIJAJA	VENÄJÄ	RUOTSI	SUOMI	YHTEENSÄ	PROS
Valtio	61	28	39	128	49,0 %
Yritys	21	14	14	49	18,8 %
Politiikka	9	33	11	53	20,3 %
Tiede	5	5	10	20	7,7 %
Järjestö	0	6	5	11	4,2 %
YHTEENSÄ	96	86	79	261	100,0 %
PROS	36,8 %	33,0 %	30,2 %	100,0 %	

Taulukko 12. Poliittisten diskurssien muodostuminen

Venäläisessä aineistossa korostui valtion ja yrityksen osallistuminen poliittisiin diskursseihin. Valtion edustajien argumentaatio liittyi kaasuputken linjauksen ja rakentamisen vaihtoehtoihin. Tällöin uutisartikkeleissa esiintyi esimerkiksi Puolan pääministerin esitys ja esitykseen liittyvä Venäjän valtionjohdon vastaus. Sama aloite saatettiin uutisoida useassa eri mediassa ja vastaus annettiin usein vasta päivien kuluttua. Samanlaista keskustelua esiintyi myös kaasuputken lupaprosessin yhteydessä. Tämä lisäsi uutisartikkeleiden lukumäärää ja vahvisti kaasuputken merkitystä kiistanalaisena hankkeena. Toisaalta Venäjän valtionjohto useassa yhteydessä painotti kaasuputken olevan kaupallinen hanke pyrkien samalla pienentämään kaasuputken poliittista merkitystä. Venäjä pyrki myös vakuuttamaan kaasuputken merkittävyydestä ja hankkeen hyödyllisyydestä Euroopan unionille ja yksittäisille valtioille. Yrityksen osalta on huomattavaa aktiivisuus ja mielipidevaikuttaminen. Erityisesti venäläisessä mediassa oli nähtävillä yrityksen kannanotot myös poliittisissa ja osin jopa

arkaluonteissa asioissa. Myös tässä yhteydessä yritys käytti ulkopuolisia konsultteja puhemiehinään. Lisäksi yritys ylläpiti suoria suhteita valtioiden edustajiin ja päättäjiin sekä kommentoi aktiivisesti eri valtioiden lupaprosessien etenemistä ja myönnettyjä rakennuslupia.²²²

The Kremlin is not going to accept the Polish proposal and re-route the future Nord Stream export gas pipeline to make Poland a transit country for Russian gas deliveries to Europe. Kremlin foreign policy aide Sergei Prikhodko said on the eve of a Friday visit of Polish Prime Minister Donald Tusk that "Moscow does not consider the Polish Amber project, which proposes to lay the pipeline not across the bed of the Baltic Sea, but through the territory of the Baltic States and Poland as a serious alternative to the Nord Stream project." "It is positive that Poland understands there is no alternative to the expansion of transport routes for gas deliveries by major gas suppliers to Europe. However, its project is much heavier and costly than the Nord Stream and moreover it increases the number of transit countries, which is conceptually not beneficial for us," he said.

[...]

Russian President Dmitry Medvedev has opposed politicization of the Nord Stream project. "The commercial project aimed at European energy security should not be politicized," he told a Friday press conference in Khanty-Mansiisk. "Nord Stream is very important, but it is still a commercial project, which has a huge significance for Europe and is not targeted against anyone," he said.

[...]

Objections of those who oppose the construction of the Nord Stream gas pipeline under the Baltic Sea are politically charged, said Gerhard Schroeder, Chairman of the Nord Stream Shareholders' Committee. [...] "The Nord Stream is the European scale project, it is of great importance for the EU. Many countries are engaged in the project. And those who expect solidarity as concerns energy supply should pool their efforts in resolving energy problems," he said. Schroeder stressed that there are issues of substance that concern the environmental impact of the project. "To resolve these issues and explore the Baltic Sea bed the international consortium earmarked 100 million euro," he said

Ruotsalaisessa aineistossa korostui poliittisten toimijoiden osuus poliittisiksi luokitelluissa diskursseissa. Tällä tarkoitetaan erityisesti hallituksen ja opposition aktiivista argumentaatiota, mikä korosti kaasuputken saamaa kiistanalaista merkitystä. Tämä selittää myös merkitystä, joka yleisesti on annettu Ruotsin kriittisestä suhtautumisesta kaasuputkihanketta kohtaan. Poliittisten toimijoiden argumentaatio poikkeaa myös Suomessa käydyistä diskurssista. Poliittisten toimijoiden diskurssit liittyivät pääosin ympäristö- tai turvallisuuskäsitteisiin ja näiden kautta hallitusta kohtaan osoitettuun kritiikkiin. Oppositio vastusti yleisesti

²²² ITAR-TASS, 8.2.2008, 27.6.2009 ja 19.5.2009, Integrum-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

kaasuputkea ympäristösyistä, Euroopan energiariippuvuuden lisääntymisen johdosta sekä Ruotsin turvallisuudesta johtuen. Ruotsin hallitus ei kritiikin mukaan ottanut kaikkia seikkoja huomioon lupaprosessin aikana. Hallituksen retoriikassa tulee huomioida hallituksen sitoutuminen jo tehtyihin asevoimien leikkauksiin. Tällöin hallitus oli jo sitonut kätensä tehtyihin puolustusvoimien leikkauspäätöksiin, jolloin kaasuputken korostaminen turvallisuusuhkana olisi ollut epä johdonmukaista.²²³ Kaasuputken saama merkitys Ruotsin turvallisuutta uhkaava hankkeena perustui siis poliittiseen retoriikkaan, eikä hallituksen päätöksenteon mukaiseen politiikkaan.²²⁴

Den planerade gasledningen genom Östersjön blir en allt hetare politisk fråga. Oppositionen kräver nu att regeringen motarbetar projektet. I nästa vecka säger försvarsberedningen vad det betyder för vår säkerhet. Mona Sahlin (s), Peter Eriksson (mp) och Lars Ohly (v) kräver att regeringen tar avstånd från den planerade gasledningen och samarbetar med Estland, Lettland, Litauen och Polen; alla hårda kritiker av projektet. En alternativ sträckning på land genom dessa länder bör utredas och hårdare krav ställas på bolaget Nord Stream.

Ruotsalaisessa aineistossa yrityksen edustajien argumentaatiota voidaan kuvata maltilliseksi. Kyse oli lähinnä olettamuksista, joissa viitattiin kaasuputkihankkeen myönteiseen lupapäätökseen. Yrityksen osalta on huomattavaa, että muualla aktiivisesti politikoineet konsultit eivät juuri esiintyneet ruotsalaisessa aineistossa. Kokonaisuudessaan yrityksen tuottamasta argumentaatiosta on vaikea muodostaa merkitystä. Valtion argumentaatiossa korostui vasta-argumentaatio poliittisten toimijoiden argumentteja kohtaan. Tällöin hallitus käytti samaa retoriikkaa kuin ympäristö- ja energiadiskursseissa. Poliittisessa diskurssissa puututtiin myös Ruotsin hallituksen asemaan. Tällöin viitattiin Venäjän ja Euroopan unionin väliseen huippukokoukseen sekä Putinin hallinnon tyytymättömyyteen lupaprosessin viivästymisen johdosta. Hallitus joutui julkisesti puolustamaan lupaprosessia ja painottamaan kaasuputkihanketta lainopillisena ja ympäristökysymyksenä.²²⁵

Den ryska regeringen är orolig för att Sveriges prövning av gasledningen genom Östersjön ska dra ut på tiden. Miljöminister Andreas Carlgren har lugnat Kreml - Jag förklarade att det är först i januari som vi har en komplett ansökan och miljökonsekvensbeskrivning enligt bolagets egen tidsplan och att vi redan vidtagit åtgärder från svensk sida för att påskynda ärendet, säger Carlgren efter att på fredagen ha mött sin ryske kollega Yuri Trutnev i Moskva.

²²³ Puolustusvoimien kehittäminen on tähdännyt vuoden 2004 puolustuspäätöksen mukaisesti kriisien ennaltaehkäisykyvyn luomiseen sekä kansainvälisen kriisinhallintavalmiuksien kehittämiseen. Ks. Försvar för en ny tid. Ds 2004:30 ja Ett användbart försvar, Regeringens proposition 2008/09:140

²²⁴ Göteborgs Posten, 27.11.2007, Mediarkivet-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

²²⁵ Gotlands Tidningar, 15.11.2008 ja Svenska Dagbladet 12.6.2009, Mediarkivet-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

[...]

Vårt svar kommer att utgå från svensk lagstiftning. Jag kommer inte att grunda det på politiska åsikter utan på lagen. Det är precis vad vi begär av de ryska myndigheterna när svenska företag kommer till Moskva och Ryssland. Utgå från lagstiftningen och inget annat, svarade Fredrik Reinfeldt.

Suomalaisessa aineistossa poliittisten toimijoiden osallistuminen poliittiseen diskurssiin oli lähes kokonaisuudessaan Euroopan parlamentin jäsenten argumentaatiota. Kaasuputkihankkeen käsittely Euroopan unionin toimielimissä sai suomalaisessa mediassa huomattavasti suuremman merkityksen kuin ruotsalaisessa aineistossa. Muu poliittinen argumentaatio oli hyvin vähäistä, ja Suomessa ei syntynyt vastaavaa poliittista debattia mitä Ruotsissa käytiin.²²⁶

Euroedustajat tarttuivat eilen tiistaina Itämeren kiistelyyn kaasuputkihankkeeseen ja alkoivat mätkiä sillä Venäjää - osa suoraan, osa hieman verhoillummin. Euroedustajat päättivät tiistaina, että merenalaisen kaasuputken ympäristövaikutuksista pitää teettää kunnan selvitys. Jos selvitys ja sen tulokset eivät tyydytä, lupaa Venäjältä Saksaan kulkevalle putkelle ei saa myöntää. [...] Monelle Puolan ja Baltian mepille kaasuputki on ensisijaisesti energia-, valta- ja Venäjän-politiikkaa, sitten vasta ympäristöpolitiikkaa. Mutta myös suomalaiset euroedustajat myöntävät, että EU:n pitää osata käyttää putkikiista hyväkseen Venäjän-politiikassaan. Parlamentin kanta kaasuputkeen ei ole juridisesti sitova. Se panee kuitenkin koko Euroopan laajuista moraalista painetta EU:n komissioon ja jäsenmailiin. "Syntyy hirveä hälinä, jos komissio ilmoittaa syksyllä, että putken saa rakentaa", euroedustaja Lasse Lehtinen (sd) sanoi Strasbourgissa [...].

Valtion argumentaatiossa korostui kaasuputkihankkeen ympäristöulottuvuus sekä kaasuputken lupaprosessi. Päätöksenteko edellytti hallituksen periaatepäätöstä, jonka perusteella lupaviranomaisena toiminut Länsi-Suomen ympäristökeskus sai valtuutuksen aloittaa rakennusluvan käsittelyn. Hallituksen periaatepäätöstä kritisoitiin ennen aikaiseksi ja sen katsottiin ohjaavan ympäristöviranomaisten päätöksentekoa. Hallitus joutui useassa artikkelissa puolustamaan lupaprosessin etenemisjärjestystä sekä menettelytapaa. Lisäksi valtion argumentaatiossa kiistettiin kaasuputken saamaa poliittista merkitystä. Luvan myöntämisen liittämistä mihinkään muuhun poliittiseen asiaan vältettiin pontevasti. Muiden valtioiden argumentaatio uutisoitiin Suomessa laajalti. Tällöin voimakasta näkyvyyttä saivat muun muassa Viron kielteinen suhtautuminen hankkeeseen. Järjestöt ja tiedeyhteisö saivat runsaasti palstatilaa suomalaisessa aineistossa. Tämä tosin osin selittyy tiedeyhteisön

debattina mielipidepalstoilla.²²⁷ Tiedeyhteisön argumentaatiossa korostui myös poliittinen ja turvallisuuspoliittinen ulottuvuus, jonka mukaan kaasuputki lisää Venäjän vaikutusvaltaa. Järjestöjen argumentaatio kohdistui ensisijaisesti päätöksentekoprosessiin eikä päätöksen sisältöön.²²⁸

Puolustusministeri Jyri Häkämies (kok) korostaa Itämeren kaasuputken ympäristö- ja talousvaikutuksia ja katsoo, ettei putki muuta alueen turvallisuuspoliittisia oloja. [...] "Minusta asian valmisteluun ei liity mitään sellaista, mikä estäisi avoimen keskustelun", Häkämies sanoi. [...] Hallitus on tiukasti pitäytynyt siihen, että kaasuputki on Suomen kannalta pelkästään ympäristökysymys.

[...]

Hallitus on valmis myöntämään Itämeren kaasuputkiyhtiölle luvan Suomen talousvyöhykkeen käyttöön. Pääministeri Matti Vanhanen (kesk) sanoi Ylen uutisille, että lupa voidaan myöntää Nord Streamille syys-lokakuussa. Kaasuputkihankkeen ratkaisulla on Vanhasen mukaan jo kiire. – Hallituksen päätöksen jälkeen ympäristöluvan myöntäminen on puhdas viranomaispäätös. Se ei ole poliittisesti ohjailtavissa, ei myöskään sen aikataulu, Vanhanen sanoi.

[...]

[...] Suomen Luonnonsuojeluliitto muun muassa suhtautui erittäin kriittisesti hankkeen etenemisivauhtiin. Liiton mukaan hallituksen ei pitäisi tehdä omaa päätöstään ennen kuin kaikki mahdolliset ympäristöselvitykset ja putkiyhtiöltä vaadittavat lisäselvitykset on tehty. Liitto vastustaa lupien täytäntöönpanoa, kunnes kaikki luvat ovat lainvoimaisia

Päätöksentekomenettely ja hallituksen aktiivinen argumentointi korostivat kaasuputken Suomessa saamaa ympäristömerkitystä. Merkitystä voidaan selittää Suomessa käydyn muun argumentaation vähyydellä sekä toisaalta muissa maissa käydyn argumentaation näyttävällä uutisoinnilla.

²²⁶ Helsingin Sanomat, 9.7.2008, ARKiSTO-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa. ARKiSTO-tietokannassa oli vain yksi artikkeli, jossa kuvattiin eduskuntapuolueiden keskustelua kaasuputkihankkeesta.

²²⁷ Tällä tarkoitetaan niitä mielipide-, vieraskynä- ja vastaavia kirjoituksia, joissa kirjoittaja esiintyi akateemisella statuksella

²²⁸ Helsingin Sanomat, 2.9.2009, 19.9.2009 ja Iltä-Sanomat 29.8.2009, ARKiSTO-tietokanta. Tutkimuksen empiirinen aineisto, materiaali tekijän hallussa.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Itämeren asema strategisena kuljetustienä

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää Itämeren asemaa strategisena kuljetustienä. Erityinen mielenkiinto kohdistui Euroopan unionin ja Venäjän väliseen keskinäisriippuvuuteen, Itämereen energiankuljetusväylänä sekä Itämeren kaasuputkihankkeen poliittiseen ulottuvuuteen. Kaasuputkea tarkasteltiin poliittisen vallankäytön osana, jolloin tutkimus kohdistettiin kaasuputkihankkeen erilaisiin merkityksiin eri maissa. Tutkimusaihetta lähestyttiin ensisijaisesti kriittisen geopolitiikan ja konstruktivismin näkökulmasta. Aiheen ymmärtämistä tuettiin realismiin perustuvan geopolitiikan avulla. Tutkimusmenetelmänä käytettiin diskurssianalyysia, jonka avulla luotiin Itämeren kaasuputkelle merkitys. Merkityksille annettiin vastaavasti selitykset, joita verrataan tutkimuksen ensimmäisen osan geopolitiikan perusteella luotuihin johtopäätöksiin. Tällä synteisillä luodaan käsitys Itämeren asemasta strategisena kuljetustienä.

Tutkimusta ohjaavaksi tutkimusongelmaksi asetettiin kysymys:

1. Minkälaisen merkityksen Itämeren kaasuputki muodostaa aiheesta käytyjen diskurssien perusteella?

Tutkimusongelmaa tuettiin seuraavilla alakysymyksillä:

1. Mitkä tahot argumentoivat aihepiiristä ja minkälaisia diskursseja aiheeseen liittyy?

2. Minkälaisen merkityksen Itämeri muodostaa Venäjän ja Euroopan unionin välisessä energiakaupassa?

3. Minkälaisen merkityksen Itämeri muodostaa strategisena kuljetustienä?

4. Minkä merkityksen Itämeren kaasuputki saavuttaa poliittisen vallankäytön välineenä?

Tutkimusongelmiin vastattiin luvussa 4, jossa kuvattiin tutkimuksen empiirisen aineiston hankinta, alustavan luokittelun perusteella laadittu aineistokartta sekä tunnistetut argumentoijat. Tutkimuksen pääongelma sai vastauksen luvun lopussa, jossa Itämeren kaasuputkelle luotiin eri diskurssien mukaiset merkitykset ja annettiin merkityksille selitykset. Tutkimusongelmaan ja Itämeren kaasuputkeen liittyen voidaan tehdä seuraavia johtopäätöksiä.

(1) *Itämeren kaasuputkesta argumentointiin aktiivisesti.* Aineiston luokittelun yhteydessä argumentoijat nimettiin valtioksi, yritykseksi, politiikaksi, tieteeksi sekä järjestöksi. Aktiivisimmin argumentoivat valtion viralliset edustajat, yrityksen edustajat sekä poliittiset toimijat. Valtion argumentaation osuus oli 39,0 prosenttia ja yrityksen edustajien argumentaation 37,9 prosenttia. Poliittisten toimijat tuottivat 12,9 prosenttia kaikesta aihepiiriin kuuluvasta argumentaatiosta. Tiedeyhteisön ja järjestöjen argumentaatio oli sekä prosentuaalisesti että lukumääräisesti hyvin vähäistä.

Argumentoijien osuus vaihteli eri maiden uutisaineistossa. Huomattavaa on venäläisessä aineistossa esiintyvä valtion argumentaation suuri osuus. Tätä voidaan selittää poliittisella kulttuurilla, joka korostaa valtion ylimmän johdon asemaa päätöksenteossa. Lisäksi valtion johdon sitoutuminen hankkeeseen kuvastaa hankkeen strategista ulottuvuutta. Ruotsalaisen ja suomalaisen uutisaineiston argumentoijat olivat pitkälti samankaltaisia. Keskeisin eroavaisuus oli ruotsalaisessa aineistossa esiintynyt runsas poliittisten toimijoiden argumentointi. Poliittisten toimijoiden argumentointia selittää tarkoitushakuisuus, sillä poliittisella argumentoinnilla pyritään luomaan näkyvyyttä sekä tuottamaan omia tavoitteita vastaavia merkityksiä.

Tiedeyhteisön ja järjestöjen argumentointi oli kaikissa kohdevaltioissa vähäistä. Tätä osaltaan selittää piiloargumentointi ja kulissien takainen vaikuttaminen. Tällöin merkityksen syntyyn pyritään vaikuttamaan epäsuorasti vaikuttamalla diskurssiin muiden argumentoijien kautta. Tiedeyhteisö on perinteisesti toiminut neuvonantajan roolissa, jolloin asiantuntijuudella on vaikutettu erityisesti poliittisten toimijoiden argumentaatioon. Järjestöjen argumentointiin vaikuttaminen ja merkityksien tuottaminen on toteutettu aktiivisella ”lobbauksella”.

(2) *Itämeren kaasuputken saamista merkityksistä yleisin oli poliittinen diskurssi,* joka muodosti 39,3 prosenttia kaikista diskursseista. Muita tyypillisiä merkityksiä olivat talouteen (25,3 prosenttia) ja ympäristöön (22,7 prosenttia) liittyneet diskurssit. Sotilaalliset ja energiaan liittyvät diskurssit olivat vähäisiä. Sotilaallisen diskurssin vähyys liittyy merkityksen muodostamiseen, jonka mukaan argumentointi on intressilähtöistä. Kenenkään edellä mainitun aktiivisen argumentoijan intressinä ei ole ollut korostaa kaasuputken sotilaallista merkitystä, pikemminkin päinvastoin.

(3) *Itämeren kaasuputken saamat merkitykset poikkesivat merkittäväällä tavalla eri maissa,* mikä oli havaittavissa erityisesti verrattaessa venäläisessä diskursseissa syntyneitä merkityksiä

ruotsalaisiin ja suomalaisiin merkityksiin. Ruotsissa käydyt diskurssit poikkesivat toki suomalaisesta diskursseista, mutta ristiintaulukoinnin kautta syntyneet merkityksien painotukset sekä argumentojien lukumääräinen jakautuminen olivat pohjoismaissa lähellä toisiaan. Venäjällä käytetty retoriikka oli myös selvästi ruotsalaista ja suomalaista retoriikkaa jyrkempää.

Venäläisessä aineistossa Itämeren kaasuputki saa ensisijaisesti poliittisen ja taloudellisen merkityksen. Poliittisessa diskurssissa valtiojohto ja valtiojohtoinen yritys osallistuivat argumentointiin aktiivisesti myös kiistanalaisissa aiheissa. Osallistumisperusteena ja motiivina olivat kuitenkin taloudelliset seikat, jolloin kiistanalaisten tavoitteiden perusteeksi esitettiin lähes poikkeuksetta saavutettava taloudellinen hyöty. Tämä selittää poliittisen diskurssin laajuutta. Taloudellinen merkitys nousi esiin valtion ja erityisesti valtiojohtoon argumentaatiossa. Taloudellisen merkityksen korostumista selittää energianviennin osuus Venäjän bruttokansantuotteesta, mikä aiheuttaa Itämeren kaasuputkihankkeen politisoitumisen. Tämä liittää esille nousseet merkitykset toisiinsa ja antaa Itämeren kaasuputkelle Venäjällä *poliittis-taloudellisen merkityksen*.

Ruotsalaisessa aineistossa korostuu ensisijaisesti poliittinen merkitys. Itämeren kaasuputki oli erityisesti poliittisten toimijoiden argumentaation mukaan poliittinen ja osin jopa kyseenalainen hanke. Poliittisessa argumentaatiossa ei kuitenkaan korostunut mikään yksittäinen kiista, vaan diskurssit liittyivät yleisesti ympäristö- tai turvallisuusnäkökohtiin. Ruotsin hallitus toisti johdonmukaisesti pitävänsä putkea ympäristöhankkeena. Erityinen poliittinen merkitys Itämeren kaasuputkelle syntyy kritiikkinä hallituksen toimia kohtaan, merkityksen syntyä vaikuttaa siis aiheen käyttö politiikan välineenä. Päinvastoin kuin Venäjällä, Ruotsissa poliittisessa diskurssissa oli lähinnä sisäpoliittinen ulottuvuus. Toisena tekijänä ruotsalaisessa diskurssissa korostuu kaasuputken taloudellinen merkitys. Tämä aiheutuu yrityksen argumentaatiosta liittyen kaasuputken taloudelliseen hyötyyn sekä yleiseurooppalaisella tasalla että erityisesti paikallisella tasalla. Paikallisen tasan argumentaatiossa korostuu putken tuottama välillinen hyöty, joka realisoituu esimerkiksi suorana tukena tai haittakorvauksina. Taloudellista diskurssia selittää yrityksen tarve tuottaa taloudellisen hyödyn kautta kaasuputkelle positiivinen merkitys. Kokonaisuudessaan Itämeren kaasuputki saa Ruotsissa *poliittisen merkityksen*.

Suomessa kaasuputkea käsitellään laajalti ympäristö- ja poliittisessa diskurssissa, jotka liittyvät monin paikoin toisiinsa ja ovat keskenään jopa päällekkäisiä. Ympäristödiskurssi

muodostuu valtion argumentaatiosta, joka korostaa kaasuputkea ainoastaan ympäristökysymyksenä. Hallituksen kannan mukaisesti lupapäätöksessä toimivaltaa käyttää ympäristöviranomainen. Toisaalta yritys argumentoi aktiivisesti ympäristödiskurssissa. Ympäristödiskurssia selittää Suomessa aiheeseen liittynyt poliittinen konsensus. Tämä on nähtävissä myös poliittisessa argumentaatiossa, joka ei kohdistunut kritiikkinä hallituksen politiikkaa kohtaan, vaan on sitä myötäilevää ja tukevaa. Kritiikkiä esitetään vain yksittäisissä tapauksissa, ja se liittyy tyypillisesti päätöksentekoprosessiin. Poliittisella tasolla kaasuputkesta argumentoidaan lähinnä kotimaan ulkopuolella, esimerkiksi Euroopan unionin toimielimissä. Ympäristödiskurssin aktiivisuus selittyy myös halulla pitää kaasuputki irti poliittisesta argumentaatiosta. Suomen kielteinen päätös Itämeren kaasuputken rakennusluvalle olisi tehnyt putkesta ulkopoliittisen kysymyksen, mikä haluttiin välttää. Suomessa Itämeren kaasuputken poliittinen merkitys jää konsensukseen pyrkivästä luonteesta johtuen vähäiseksi ja keskeisimmäksi merkitykseksi nousee *ympäristömerkitys*.

5.2 Itämeren kaasuputken merkityksien arviointi

Itämeren kaasuputken merkityksiä ja niille annettuja selityksiä voidaan arvioida laajalti. Mielenkiintoinen ja tutkimusasetelman mukainen arviointi voidaan tehdä vertaamalla syntyneitä merkityksiä klassisen geopolitiikan mukaisiin johtopäätöksiin. Geopoliittisen tarkastelun mukaan tulee Itämeren asema strategisena merikuljetustienä luvussa 3 esitetyllä tavalla säilymään ja jopa korostumaan tulevaisuudessa. Tähän vaikuttaa Euroopan unionin lisääntyvä energiariippuvuus Venäjältä toimitetusta energiasta. Lisäksi Itämeren piirissä on nähtävillä energiakuljetusten volyymin kasvu 2020-luvulle saakka. Itämeren aseman vahvistumiseen liittyy strategisia intressejä, joiden suojaamiseksi valtiot pyrkivät vahvistamaan omaa kapasiteettiaan. Venäjän kannalta tähän liittyy tarve vahvistaa omaa olemassa oloaan Itämerellä. Vastaavasti Euroopan unionin jäsenillä ei yhteistä nimittäjää ole, vaan kukin valtio toimii omien tarkoitusperiensä mukaisesti.

Kaikissa maissa korostuu Itämeren kaasuputken poliittinen merkitys. Venäjällä kaasuputki saa ensisijaisesti kuitenkin poliittis-taloudellisen merkityksen. Tarkasteltaessa geopolitiikan mukaista intressiä suhteessa Itämeren kaasuputken saamaan merkitykseen on yhteys luonnollinen. Mikäli kaasuputki olisi jäänyt rakentamatta tai mikäli rakentaminen olisi viivästynyt, olisivat rakentamisesta vastaavan Nord Stream -konsortion takana olevan Gazpromin tappiot olleet merkittävät. Asian tekee poliittiseksi Venäjän kansantalouden perustuminen energianviennistä saataviin tuloihin sekä Gazpromin asema valtion omistamana yhtiönä. Gazpromilla on jälleenmyynnin lisäksi myös Venäjän kaasuntuotannossa markkinoita

dominoiva asema. Taloudellisesta merkityksestä siis muotoutuu poliittinen merkitys, jolla on suora yhteys realismin mukaiseen Venäjän valtiollisen voiman ylläpitämiseen ja kasvattamiseen. Maantieteellisesti Itämeri on lyhyin ja täten edullisin reitti energian viennille. Myös Itämeren alueen asema poliittisesti vakaana alueena lisää sen käytettävyyttä strategisena kuljetustienä.

Tarkasteltaessa Ruotsissa kaasuputken ensisijaista merkitystä poliittisena tekijänä ja verratessa sitä geopoliittisiin intresseihin voidaan myös tätä yhteyttä pitää yllätyksettömänä. Ruotsin taloudellinen asema ei merkittäväällä tavalla ole riippuvainen Itämerestä kuljetustienä. Ruotsilla on myös eurooppalaisittain korkea energiaomavaraisuus ja Ruotsin riippuvuus venäläisestä energiasta on Euroopan unionin vähäisimpiä. Maakaasun osuus Ruotsin energiakulutuksesta on erittäin vähäinen. Ruotsi kykenee luomaan omaan poliittiseen vaikutusvaltaansa suhteutetun valta-aseman sekä turvaamaan taloudelliset intressinsä ilman suurta riippuvuutta venäläisestä energiasta. Lisäksi Ruotsilla on mahdollisuus suunnata oma meriliikenne valtaosin Itämeren ulkopuolisiin satamiin. Sotilaallisesti Ruotsin intressit suojata omaa meriliikennettä suuntautuukin pääosin Itämeren ulkopuolelle. Itämeren merkitys on siis pääosin turvallisuuspoliittinen. Itämeren kaasuputken taloudellinen vaikuttavuus ja merkitys energiansaannille ovat Ruotsille lähes olemattomat. Poliittinen merkitys syntyykin tästä geopoliittisesta ”tyhjiöstä”, kaasuputken olematon merkitys peittyä poliittisen ja ympäristödiskurssin alle. Kaasuputken poliittinen merkitys ulottuu putkea laajemmaksi poliittiseksi debatiksi, jossa korostuvat muut kiistanalaiset aiheet. Kaasuputken poliittinen merkitys siis syntyy muiden diskurssien sivutuotteeksi.

Suomessa Itämeren kaasuputki sai ensisijaisesti ympäristömerkityksen. Käänteiseltä tuntuvaa ympäristömerkitystä voidaan selittää geopoliittisella ulottuvuudella. Suomen geopoliittisena intressinä on turvata Itämeren häiriöttömyys. Suomen talouden ja energiansaannin kannalta Itämeren asema kuljetustienä on keskeinen eikä merikuljetuksia voi käytännössä korvata millään muilla kuljetusmuodoilla. Suomen ensisijainen intressi oli välttää Itämeren kaasuputken politisoimista, jolla pyrittiin turvamaan Itämeri häiriöttömänä merikuljetustienä.

5.3 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi ja diskurssi

Tutkimuksen luotettavuuden arviointi perustuu perinteisesti tutkimuksen validiteetin ja reliabiliteetin arvioimiseen. Tutkimuksessa käytetty diskurssianalyysi vähän määritettynä ja väljänä metodina edellyttää erilaista arviointia. Yleisesti esitetyn näkemyksen mukaan

diskurssianalyysin arvioinnissa ei tule pitäytyä validiteetti- ja reliabiliteettiarvioinnissa, sillä teksti on tutkittava kohde ja sen syy sekä seuraus.²²⁹ Tästä johtuen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa tarkastellaan kahta tekijää: (1) tutkimuksen empiirisen aineiston luotettavuutta sekä (2) diskurssianalyysin käyttöä tutkimusmenetelmä.

Tutkimuksen empiirinen aineisto muodostuu lähes tuhannesta uutisartikkelista, jotka on julkaistu tutkimuksen kohdevaltioiden sanomalehdissä tai uutispalveluiden ja tietotoimistojen aineistona. Artikkelit haettiin identtisillä hakukriteereillä, mutta hakuehto- ja hakuehtojen muodostumisessa oli eroavaisuuksia tietokantojen välillä. Eri tietokantojen ja niissä olevien erilaisten hakutoimintojen käyttäminen ei mahdollistanut täysin yhdenmukaisen kriteeristön käyttöä aineistohaun yhteydessä. Lisäksi tietokantojen varannot ovat erilaisia, mikä aiheuttaa myös poikkeamia hakutuloksiin. Hakuehtojen ja käytettävän kielen eroavaisuuksia kyettiin pienentämään monipuolisilla koehauilla. Käytetyt hakusanat ja -ehdot tuottivatkin tutkimukseen soveltuvan määrän artikkeleita. Artikkelien jakaantuminen eri kohdevaltioiden välillä oli tasaista ja hakuehtojen tuottama aineisto mahdollisti diskurssianalyysin laadukkaan laatimiseen.

Sanomalehtien valinnassa pyrittiin hyödyntämään sekä valtakunnallista näkökulmaa että paikallisten sanomalehtien uutisointia. Paikallislehtien uutisointi olikin luonteeltaan yksityiskohtaisempaa ja niiden käyttö tuotti samojen merkitysten alle erilaisia diskursseja ja selityksiä. Valtakunnallisten lehtien käyttöä puolsi suuren levikin lisäksi asema kunkin maan pääsanomalehtenä. Tämä vaikuttaa yleisen mielipiteen muodostumiseen ja sitä kautta edelleen vahvistaa syntyvää merkitystä. Venäläisen aineiston osalta käytettiin vain englanninkielisiä uutisartikkeleita ja aineistoa. Tämä saattaa aiheuttaa merkityksien muodostamisen yhteydessä virheellisen käsityksen, sillä kieli vaikuttaa argumentaatioon ja merkitys saattaa käännöksen myötä muuttua. Lisäksi venäläisen aineiston osalta on huomattava, että pääosa aineistosta oli suunnattu ulkomaalaisille lukijoille. Nämä seikat ovat kiistatta lisänneet tutkimusaineiston koherenssia.

Diskurssianalyysin käyttöä tutkimusmenetelmänä tulee tarkastella kriittisesti. Diskurssianalyysiä voidaan kritisoida menetelmän vakiintumattoman luonteen ja tutkimustulosten vähäisen verrannollisuuden johdosta. Yleisellä tasolla diskurssianalyysin käyttöä voi perustella Norman Fairclough'n esittämän lausuman kautta, jonka mukaan median seuraamisen tulee perustua kriittisen medianlukutaitoon. Kriittisyydellä Fairclough tarkoittaa

²²⁹ Sillanpää, Antti: Uutiset strategian peilinä, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos,

sosiaalisten käytäntöjen ja retoriikan huomioimista syy-seuraus-suhteiden arvioinnissa. Fairclough korostaa myös median vaikutusvaltaa nykyaikaisessa yhteiskunnassa. Tämä siis puoltaa diskurssianalyttisen tutkimusotteen käyttämistä median tutkimuksessa ja uutisartikkeleiden analysoinnissa. Diskurssianalyysin vakiintumattomuus näkyy tieteellisenä hajanaisuutena. Lintulan mukaan diskurssianalyysin käytössä on useita koulukuntia, joista osa pitää diskurssianalyysiä relevanttina metodina ja osa vastaavasti vain löyhästi tutkimusta ohjaavana teoreettisena viitekehysenä.²³⁰ Yleisesti diskurssianalyysi kuitenkin sopii median ja siellä esiintyvien sosiaalisen konstruktivismin tutkimukseen hyvin. Lintula myös muistuttaa, että analyysin käyttö ohjaa kriittiseen medianlukutaitoon, joka jo sellaisenaan vastaa Fairclough'n vaatimukseen.

Tutkimustulosten verrannollisuudessa korostuu diskurssianalyysin sitoutuminen tutkittavan aiheen kontekstiin. Tulkitseminen ja analyysi edellyttävät ympäröivän sosiaalisen tilan ja kontekstuaalisuuden huomioimista. Diskurssissa olennaista on argumentoitujen tahojen taustan tunteminen. Tällöin tutkimustulos on oman viitekehysensä vanki ja tulosten vertaaminen ja yleistäminen ei ole mahdollista. Diskurssianalyysin tavoitteena on myös rakentuneiden totuuksien kyseenalaistaminen, jolloin sosiaalisessa todellisuudessa rakentunut käsitys voidaan osoittaa vääräksi ja ainakin sisällöltään uudeksi. Diskurssianalyysin vahvuutena voidaan pitää yksityiskohtaisuutta. Tällöin aineiston yksityiskohtaisella tulkitsemisella voidaan osoittaa diskurssin sisältävän piilotettuja tarkoituksia ja horjuttaa totuutena pidettyjä käsityksiä.²³¹

Diskurssianalyysissa tulee erottaa aineistossa esiintyneet kielet, niiden rakenteet sekä mahdolliset kielen kääntämisestä johtuvat muutokset tekstin sisältöön. Analyysissa tulee kyetä hahmottamaan tutkijan asema tutkimuksen kohteeseen ja argumentoijiin. Tällöin merkittävää on siis tunnistaa ja ymmärtää diskurssiin liittyvä kulttuurillinen sidonnaisuus. Nämä tekijät tulee liittää ilmiölle annettavaan merkitykseen. Diskurssianalyysin onnistuneen käytön kriteereitä ovatkin aineiston yhtenäisyys, argumentointiin osallistuvien näkökulman huomioimien sekä keskustelun edistyminen ja analyysin kehittyminen yhteys. Aineiston yhtenäisyyttä on arvioitu edellisellä sivulla. Osallistujan näkökulman huomioiminen liittyy tarkasteltavan diskurssin ja argumentoijan toisiinsa. Oletuksena on tällöin argumentoinnin tarkoitushakuisuus. Osallistujien näkökulma voidaan huomioida argumentoijien lukumäärän

julkaisusarja 4: työpapereita No 37, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Helsinki 2010, s.3

²³⁰ Lintula, Anna: Diskurssianalyysi lähestymistapana tekstien tarkastelussa - esimerkkinä verkkomateriaalin arvioinnin kriteeristö. Opetushallitus, Mediakasvatuskeskus, s. 2-3

²³¹ Husa, Sari: Foucault'lainen metodi, julkaistu Filosofinen aikakauslehti N&N 3/95, luettavissa osoitteessa http://www.netn.fi/395/netn_395_husa.html, luettu 26.11.2010.

ja empiirisen aineiston oikealla suhteella. Toisaalta tutkijan aseman vaikutus tulee kyetä poistamaan. Diskurssianalyysin kehittyminen keskustelun mukaisesti edellyttää tutkijalta kykyä johdonmukaiseen johtopäätösten tekoon. Tämän osoittamiseksi suorien lainauksien käyttäminen helpottaa lukijan mahdollisuuksia piilotettujen merkityksen havaitsemiseen sekä perehtyä analyysin edistymiseen. Edellä kuvattuja kriteerejä tarkastelemalla voidaan osoittaa tutkimuksen täyttävän diskurssianalyysin käytön edellytykset.

LAHTEET

1. JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

EU Strategy for the Baltic Sea Region; Non-paper, 15.1.2009. Luettavissa osoitteessa <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=41019&GUID={09CF0BA9-11F9-47E7-BA40-29C029D7F184}>, [viitattu 23.6.2011]

Ulkoasiainministeriö: EU:n Itämeri-strategian valmistelu: Suomen tavoitteet strategian painopisteiksi, Valtioneuvoston EU-sihteeristö 20.2.2008, EU-ministerivaliokunta 22.2.2008

2. KIRJALLISUUS JA MUUT JULKAISTUT LÄHTEET

Antola, Esko, ym: Kansainvälinen politiikka, tutkimus ja käytäntö, WSOY, Juva 1981

Berger, Peter L ja Luckman, Thomas: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, Gaudeamus, Kirjapaino-Oy Like, Helsinki 1994

Energia 2020, Strategia kilpailukykyisen, kestävä ja varman energiansaannin turvaamiseksi, komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle, Bryssel 10.11.2010, luettavissa osoitteessa <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:FI:HTML>, [viitattu 3.7.2011]

En strategi för Sveriges säkerhet. Försvarsberedningens förslag till reformer Ds 2006:1, 2006

Eskola, Jari ja Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen, Osuuskunta Vastapaino, Tampere 2000

Ett Användbart försvar: Regeringens proposition 2008/09:140

Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus, Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle, VNS 1/1997, 1997

Europas säkerhet - Sveriges försvar, Rapport från Försvarsberedningen Ds 1999/55, 1999

Factum, Uusi tietosanakirja, Weilin+Göös, WS Bookwell Oy, Porvoo 2004

Försvar i användning, Ds 2008:48, Försvarsdepartementet, 2008

Gnesetto, Nicole ja Grevi, Giovanne: The New Global Puzzle, What World for the EU in 2025, EU Institute for Security Studies, 2006

Green paper, A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, Commission of the European Communities, 2006

Hakovirta, Harto: Maailmanpolitiikka - teoria ja todellisuus, Gummerus, Jyväskylä 2002

Harle, Vilho ja Moisio, Sami (toim.): Muuttuva geopolitiikka, Gaudeamus kirja/Oy yliopistokustannus, Helsinki 2003

Hattendorf, John B. (ed.): Classics of Sea Power. Selections from the Writings of Rear Admiral Alfred Taylor Mahan, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland 1991

Heiskala, Risto: Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa, Gaudeamus, Tammer-Paino, Tampere 2000

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko, Sajavaara, Paula: Tutki ja kirjoita, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 6. painos, Vantaa 2000. Lisäksi käytetty uudempaa laitosta. Hirsjärvi, Sirkka, ym.: Tutki ja kirjoita, kustannusosakeyhtiö Tammi, 10. painos, Jyväskylä 2006

Huttunen, Mika ja Metteri, Jussi (toim.): Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta, Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, julkaisusarja 2, taktiikan asiatietoa n:o 1/2008, Edita Prima Oy, Helsinki 2008

Iso-Lauri, Sami ja Vähäkangas, Petri: Venäjän Itämeren laivaston kehitysnäkymät – Arvio suorituskvyyvystä, Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 3, työpapereita, Helsinki 2000

Itämeren haasteet ja Itämeri-politiikka. Valtioneuvoston selonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 23/2009

Jane's Fighting ships 2009-2010, Ed. by Stephen Saunders, One hundred and Twelfth edition, IHS (Global) Limited, MPG Books Group, Great Britain

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero: Diskurssianalyysin aakkoset, Vastapaino, Tampere, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä, Vastapaino, Tampere, Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2006

Juntunen, Alpo: Itään vai länteen? Venäjän vaihtoehdot, Gummerus kustannus Oy, Ajatus Kirjat, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003

Juntunen, Alpo: The Baltic Sea as a Geopolitical Issue, Julkaisusarja 4, työpapereita 13/2001, Strategian Laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2001

Juntunen, Alpo: Venäjän imperiumin paluu, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia, No 25, Edita Prima Oy, Helsinki 2009

Kuusi, Osmo, Smith, Hanna ja Tiihonen, Paula (toim.) Venäjä 2017: kolme skenaariota, Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, Helsinki 2007

Limnell, Jarno: Suomen uhkakuvapolitiikka 2000-luvun alussa, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 29, Edita Prima Oy, Helsinki 2009

Lintonen, Raimo: Johdatus kansainvälisen politiikan tutkimukseen, Julkaisusarja 1, Strategian tutkimuksia N:o 9, Strategian laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1996

Mahan, Alfred Taylor: The Influence of Sea Power upon History 1660-1783, Fifth edition (1894), Dover Publications, Mineola, N.Y 1987

Metsämuuronen, Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja, International Methelp Ky, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006

Moisio, Sami: Kriittinen geopolitiikka ja alueelliset uskomusjärjestelmät: uhkakuvatutkimuksen teoriaa empiirisiin esimerkeihin. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisu, N:o 158, Painosalama/Kluutti, Turku 1998

Morgenthau, Hans: Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace, McGraw-Hill, 1993

Mäkelä, Klaus (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta, Oy Gaudeamus Ab, Painokaari Oy, Helsinki 1990

Onuf, Nicholas: Constructivism: a User's Manual, teoksessa International relations in a constructed World, M.E. Sharpe, Inc, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data 1998

Puheloinen, Ari: Russia's Geopolitical Interests in the Baltic Sea Area, Finnish Defence Studies 12, National Defence College, oy Edita ab, Pasilan pikapaino, Helsinki 1999

Raitasalo, Jyri: Constructing war and military power after the cold war era, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 1, No 21, Edita Prima Oy, Helsinki 2005

Sillanpää, Antti: Uutiset strategian peilinä, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, julkaisusarja 4: työpapereita No 37, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Helsinki 2010

Sirén, Torsti: Strategian laitokselle tehtävien tutkimusten rakenteellisia perusteita, Julkaisusarja 4, työpapereita 17/2003, Strategian Laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2003

Sivonen, Pekka: Strategisen tutkimuksen haasteista ja realismin ajanmukaisuudesta. Opetusministeriön strategian alan tutkimusmenetelmistä.

Sivonen, Pekka: Tulevaisuuden ennakointi kansainvälisen turvallisuuden tutkimuksen kohteena, Strategian laitos, Strategian tutkimuksia, julkaisusarja 1, N:o 11, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1998

Sumida, Jon Tetsuro: Inventing grand strategy and teaching command: the classic works of Alfred Thayer Mahan reconsidered, Woodrow Wilson Center Press, Baltimore, Johns Hopkins University Press, Washington, D.C 1997

Säkerhet i samverkan, Försvarsberedningens omvärldsanalys, Ds 2007:46, 2007

Säkrare grannskap - osäker värld. Försvarsberedning omvärldanalys, Ds 2003:8, 2003

Särkijärvi, Johanna (ed.): Baltic Port List 2008, Annual cargo statistics in the Baltic Sea Region, a publication from the centre for maritime studies, University of Turku, Turku 2009

Tavaiila, Arvi (toim.): Venäjän asevoimat ja sotilasstrategia, Strategian laitoksen Julkaisusarja 2, Tutkimusselosteita No 28, Strategian laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2004

The Military Balance 2010, Volume 110 Issue 1 2010, An IISS (International Institute for Strategic Studies) publication, Routledge 2010

Totalförsvaret i förnyelse - etapp 2, Regeringens proposition 1996/97:4 sekä lyhennelmä The Renewal of Sweden's Defence: Phase 2

Tuomi, Osmo: Uusi geopolitiikka. Geopoliittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa, Gaudeamus kirja, Tammer-Paino Oy, Tampere 1996

Viitasalo, Mikko ja Österlund, Bo: Muutosten Itämeri, Julkaisusarja 1, strategian tutkimuksia, N:o 5, Strategian Laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1995

Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, WSOY, Juva 1997

Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, WSOY - kirjapainoyksikkö, Porvoo 1997

Ó Tuathail, Gearóid: Critical geopolitics, Routledge, British Library Cataloguing, 1996

3. OPINNÄYTTEET JA ARTIKKELIT

Blomberg, Fred: Suomi geopoliittisten alueiden rajalla. Suomen turvallisuuspoliittisten ratkaisujen ja geopoliittisen aseman muutoksen välinen vuorovaikutus yhdyntävässä Euroopassa, Diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2002

Checkel, Jeffrey T: The constructivist turn in international relations theory, artikkeli julkaistu World Politics -lehdessä, Volume 50, Number 2, January 1998

Hindrén, Rasmus: Tiedonintressit, poliittisen realismin kritiikki ja emansipatorisen realismin mahdollisuudet, Pro gradu, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Yleisen valtio-opin laitos Maailmanpolitiikan linja, Helsinki 2007

Huovinen, Leena: Ruotsin, Norjan ja Tanskan kriisivalmiusjärjestelyt ja niiden kehittyminen 2000-luvulla sekä pohjoismaisten mallien vertailu, Puolustusministeriö, Turvallisuus- ja puolustusasian komitea, TPAK sihteeristö, 2009

Husa, Sari: Foucault'lainen metodi, Filosofinen aikakauslehti N&N 3/95, luettavissa osoitteessa http://www.netn.fi/395/netn_395_husa.html, [viitattu 26.11.2010]

Juntunen, Alpo: Itämeri Venäjän strategiassa, artikkeli, materiaali tekijän hallussa

Lintula, Anna: Diskurssianalyysi lähestymistapana tekstien tarkastelussa - esimerkkinä verkkomateriaalin arvioinnin kriteeristö. Opetushallitus, Mediakasvatuskeskus

Ruutikainen, Pentti ja Tapaninen, Ulla: Development of Russian ports in the Gulf of Finland, Turun yliopiston Merenkulkualan Koulutus- ja tutkimuskeskuksen julkaisu A 51, University of Turku, Kopiojyvä Oy, Kouvola 2009

Salomaa, Markku: Venäjä aseistautuu, artikkeli, Suomen Kuvalehti, 9/2007

Toukomies, Timo: ”Ihmisen on valittava”. Arnold J. Toynbee – Historioitsija aikalaiskriitikkona ja tulevaisuuden suunnannäyttäjänä, Lisensiaattityö Tapio Hämysen johtamassa ammatillisesti suuntautuneessa historian lisensiaattiseminaarissa, Joensuun yliopisto 2006

Tuomi, Osmo: Geopolitiikka ja regionalismi Itämeren alueella, Lisensiaattityö, Valtio-opin kansainvälisen politiikan suuntautumisvaihtoehto, Yleisen valtio-opin laitos, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin Yliopisto, Helsinki 1990

Österlund, Bo: Energiariippuvuudesta ja huoltovarmuudesta, artikkeli, Sotilasaikakauslehti, 5/2010

4. MUUT LÄHTEET

Aaltonen, Matti: Luento Yleisesikuntaupseerikurssille 1.2.2011, muistiinpanot tekijän hallussa

BP Statistical Review of World Energy, June 2010, luettavissa osoitteessa

<http://www.bp.com/statisticalreview>, [viitattu 25.1.2011]

City population, luettavissa osoitteessa <http://www.citypopulation.de/Sweden-Mun.html>, [viitattu 11.1.2011]

Energiläget i siffror 2010, Energy in Sweden - facts and figures 2010, Statens Energimyndighet 2010

Euroopan parlamentin internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.europarl.europa.eu/QP-WEB/application/search.do?questionType=ALL&questionExpand=NO&leg=6&language=FI>, [viitattu 10.1.2011]

Euroopan unionin neuvoston internet-sivut, luettavissa osoitteessa

<http://www.consilium.europa.eu/showpage.aspx?id=1279&lang=FI>, [viitattu 4.1.2011]

Gazpromin internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.gazprom.com/>, [viitattu 27.1.2011]

Geography.about, luettavissa osoitteessa <http://geography.about.com>, [viitattu 13.1.2011]

Global Security, luettavissa osoitteessa <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/>, [viitattu 13.1.2011]

Helsingin kauppakorkeakoulu, Luoteis-Venäjän talousseuranta, luettavissa osoitteessa

<http://www.hse.fi/FI/cemat/projects/economicmonitoring/>, [viitattu 22.2.2011]

Helsingin Sanomien internet-sivut, luettavissa osoitteessa. <http://www.hs.fi/>, [viitattu 27.6.2010]

Ilmatieteen laitoksen internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://ilmatieteenlaitos.fi/>, [viitattu 18.1.2011]

Itämeriportaali, luettavissa osoitteessa <http://www.itameriportaali.fi/>, [viitattu 11.1.2011]

Jane's tietokanta, luettavissa osoitteessa

https://www.milnet.fi/www4.janes.com/subscribe/jwaf/doc_view.jsp?K2DocKey=/content1/janesdata/bin

der/jwaf/jwafa228.htm@current&Prod_Name=JWAF&QueryText#toclink-j3302001273242768298,

[viitattu 16.1.2011]

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, kielenhuoltoa, luettavissa osoitteessa

<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=297> [viitattu 3.7.2011]

Liettuan asevoimien internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://kariuomene.kam.lt/en/home.html>,

[viitattu 12.1.2011]

Liettuan valtion tilastokeskus, luettavissa osoitteessa <http://www.stat.gov.lt/en/search/>

[?page=2&query=foreign trade&Array](http://www.stat.gov.lt/en/search/?page=2&query=foreign%20trade&Array), [viitattu 12.1.2011]

Liikenneviraston ja Liikenteen turvallisuusviraston (Trafi) internet-sivut, luettavissa osoitteesta

http://portal.fma.fi/sivu/www/fma_fi/merenkulun_palvelut/talvimerenkulku, [viitattu 11.1.2011]

Lintula, Anna: Diskurssianalyysi lähestymistapana tekstien tarkastelussa – esimerkkinä verkkomateriaalin

arvioinnin kriteeristö, luettavissa osoitteessa <http://www.edu.helsinki.fi/media/trio/loppuraportti/>

[lintula.pdf](http://www.edu.helsinki.fi/media/trio/loppuraportti/lintula.pdf), [viitattu 15.11.2010]

Maanmittauslaitos, luettavissa osoitteessa <http://www.maanmittauslaitos.fi/sites/default/files/>

[pinta_alat_kunnittain_01012009.pdf](http://www.maanmittauslaitos.fi/sites/default/files/pinta_alat_kunnittain_01012009.pdf), [viitattu 12.1.2011]

Moisio, Sami: Synnystä häpeän kautta uudelleenpolitisoitumiseen – Viisi näkökulmaa geopolitiikkaan,

luettavissa osoitteessa <http://www.tieteessatapahtuu.fi/014/moisio.htm>, [viitattu 10.11.2010]

Nabucco pipeline, internet-sivut, luettavissa osoitteessa [http://www.nabucco-](http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en)

[pipeline.com/portal/page/portal/en](http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en), [viitattu 4.5.2011]

Nord Stream AG, suomenkieliset internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.nord-stream.com/fi>,

[viitattu 17.6.2011]

OECDiLibrary, luettavissa osoitteesta [http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profiles-](http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profiles-key-tables-from-oecd_20752288)

[key-tables-from-oecd_20752288](http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profiles-key-tables-from-oecd_20752288), [viitattu 12.1.2011]

Pohjois-Atlantin puolustusliiton (Nato) internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.nato.int/cps/en/natolive/index.htm>. Täydennetty Naton strategisen tason operaatiokeskuksen (Allied Command Operations, ACO) internet-sivuilta, luettavissa osoitteessa <http://www.aco.nato.int/page142085426.aspx>, [viitattu 14.1.2011].

Puolustusvoimien internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.puolustusvoimat.fi/>, [viitattu 23.6.2011]

Ria Novostin internet sivut, luettavissa osoitteessa <http://en.rian.ru/>, [viitattu 16.1.2011]

Ruotsin puolustusvoimien internet-sivut. luettavissa osoitteessa <http://www.mil.se>. Täydennetty osoitteesta <http://www.mil.se/upload/dokumentfiler/publikationer/swedish-armed-forces-2009.pdf>, [viitattu 14.1.2011]

Rusgate, internet sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.rusgate.fi/uutiset/venajalla-uusi-oljyntuotannon-ennatys/03012011-2600>, [viitattu 26.1.2011]

Saksan ilmavoimien internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.luftwaffe.de/portal/a/luftwaffe/>, [viitattu 14.1.2011]

Saksan merivoimien internet sivut, luettavissa osoitteesta <http://marine.de>. Täydennetty osoitteesta <http://www.marine.de/fileserving/PortalFiles/02DB070000000001/W27XHDS2011INFODE/Die%20Deutsche%20Marine.pdf>, [viitattu 14.1.2011]

Saksan valtion tilastokeskuksen internet-sivut, luettavissa osoitteessa http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/EN/press/pr/2008/06/PE08_204_51.psm, [viitattu 12.1.2011]

Sanomalehtien liitto, internet-sivut, luettavissa osoitteesta <http://www.sanomalehdet.fi/>, [viitattu 4.5.2011]

Solanko, Laura: Euroopan kaasumarkkinat murroksessa, 23.3.2010, luettavissa osoitteessa <http://www.bof.fi/NR/rdonlyres/01C1FBBE-C295-456C-AE3B-3250949E2A65/0/focus0310s.pdf>, [viitattu 17.8.2010]

South Stream, internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://south-stream.info/?L=1>, [viitattu 4.5.2011]

Statistics Sweden, Ruotsin tilastokeskuksen internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.scb.se/>, [viitattu 11.1.2011]

Strategian laitoksen opetusmateriaali, materiaali tekijän hallussa. Luettavissa myös Koulutusportaalin verkkosotakoulussa.

Suomen merimiesunioni ry:n internet-sivut, tietoa Itämeren alueen satamista, luettavissa osoitteessa <http://www.smu.fi/itameri/>, [viitattu 13.1.2011]

Tidningstatistisks, luettavissa osoitteessa <http://www.ts.se/Mediefakta/Index.aspx>, [viitattu 4.5.2011]

Terva, Jyrki: Venäjän kyky käyttää energiamahtiaan, raportti, luettavissa osoitteessa <http://www.formin.finland.fi/public/?contentid=104535&contentlan=1&culture=fi-FI>, [viitattu 25.1.2011]

Tynkkynen, Nina: Energia ja Itämeri – haasteet ja mahdollisuudet, 23.5.2008. Luettavissa osoitteesta http://www.sorsafoundation.fi/documents/key20100817102824/dokumentit/tynkkynen_230508.pdf, [viitattu 16.8.2010]

Tullin internet-sivut, luettavissa osoitteesta <http://www.tulli.fi/fi>, [viitattu 12.1.2011]

Ulkoasianministeriö, perustietoa EU:sta, luettavissa osoitteessa <http://www.eurooppatiedotus.fi/>, [viitattu 16.11.2010]

Ulkoasianministeriö, Suomen Moskovan suurlähetystön lehdistökatsaus, luettavissa osoitteessa <http://213.214.149.59/public/default.aspx?contentid=203863&nodeid=36881&contentlan=1&culture=fi-FI>, [viitattu 26.1.2011]

Ust-Lugan sataman internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.ust-luga.ru/projects/?s=port&lang=en>, [viitattu 13.1.2011]

Venäjän federaation asevoimien internetsivut, luettavissa osoitteessa <http://www.mil.ru>, [viitattu 16.1.2011]

Venäjän meridoktriini 2001, epävirallinen englanninkielinen käännös: Maritime Doctrine of Russian Federation 2020. Aineisto tekijän hallussa.

Venäjän sotilasdoktriini 2010, epävirallinen englanninkielinen käännös, luettavissa osoitteesta http://merln.ndu.edu/whitepapers/Russia2010_English.pdf, [viitattu 16.1.2011]

Viljanen, Raija: Luento Yleisesikuntaupseerikurssille 2.2.2011, muistiinpanot tekijän hallussa

Yhdistyneiden kansakuntien merioikeussopimus, Finlex-tietokanta, luettavissa osoitteesta http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1996/19960050/19960050_2, [viitattu 18.2.2011]

Yhdysvaltain energiatietohallinto, U.S Energy Information Administration, luettavissa osoitteessa <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/pdf.pdf>, [viitattu 26.1.2011]

Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelun tietokirja, CIA Fact Book, luettavissa osoitteessa <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, [viitattu 12.1.2011]

Öljy- ja kaasualankeskusliiton internet-sivut, luettavissa osoitteessa <http://www.oil-gas.fi/>, [viitattu 27.1.2011]